

CT
๑๕๔๓
ส๖ส
ฉ.๕

สตูปุบุคคลสำคัญ เล่ม ๙

สำนักงานเสริมสร้างศักยภาพของชาติ
สำนักเลขาธิการฝ่ายการชุมชนตรี

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961101090

วันที่ 25 / 12 / 33

เลขพระเบ็ช 9272

เลขหมู่ CT 154.3 น 6

Com. no. 00250

สมุดคํุคกคลสําคัญ

เล่ม ๕

สํานักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สํานักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๓๒

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๕

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

๕๒๐.๐๕๕๓

๕ ๕๒๕ ๕

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน

สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๕ กรุงเทพฯ, ๒๕๓๒

๘๔ หน้า.

๑. ไทย--ชีวประวัติ ๒. ชื่อเรื่อง

ISBN 974-7770-09-1

บรรณาธิการ

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา

ออกแบบปก

คำนำ

ด้วยความสำนึกในพระคุณบรรพบุรุษได้กระทำไว้แก่ประเทศไทย และเพื่อให้บรรลุถึงเจตนาในการสร้างสรรค์อนุชนไทยให้เป็นประชาชนที่มีคุณภาพ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จึงได้มอบให้คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญของชาติเรียบเรียง ประวัติผู้ประกอบกรณียกิจในด้านต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบันออกเผยแพร่วางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในโอกาสอันเป็นที่ระลึกของท่านเหล่านั้นมาโดยลำดับ

บุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่นั้นล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญ ๆ ในสาขาต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารก็ดี การปกครองก็ดี วิทยาการแขนงต่าง ๆ ในทางศิลปะและวัฒนธรรมก็ดี ได้พัฒนาการมาโดยประเทศชาติและประชาชนชาวไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยอันควรภาคภูมิใจได้ตั้งเช่นที่เห็นทุกวันนี้ ก็ด้วยความอุตสาหะพากเพียรด้วยอัจฉริยภาพและความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่านจึงเป็นชีวิตที่มีอุดมคติ สร้างสรรค์ เป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดี ซึ่งอนุชนไทยสมควรศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเห็นว่า ประวัติบุคคลสำคัญของชาติที่ได้นำออกเผยแพร่วางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น มีผู้ฟังจำนวนมากให้ความสนใจติดตามขอบทความมาเป็นประจำ คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติจึงเห็นสมควรดำเนินการรวบรวมบทความทั้งหมดจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “สดุดีบุคคลสำคัญ” เพื่อเผยแพร่อันุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคลผู้ได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ เพราะเมื่อชีวิตหาไม่แล้วก็ไม่มีบำเหน็จรางวัลอันใดควรภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสดุดี และได้จัดพิมพ์เล่มที่ ๑ เผยแพร่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๒๕ หนังสือ “สดุดีบุคคลสำคัญ” ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นครั้งนั้นนับเป็นลำดับที่ ๙

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความ

สาคุดีบุคคลสำคัญ

๑. ม.ล.ปิ่น มาลากุล	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๒. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	ประธานอนุกรรมการ
๓. ม.ร.ว. แสงสุรย์ ลดาวัลย์	อนุกรรมการ
๔. นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	อนุกรรมการ
๕. พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปษะเกษณะ	อนุกรรมการ
๖. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๗. คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	อนุกรรมการ
๘. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๙. นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา	อนุกรรมการ
๑๐. นางสาวนิตา สติตานนท์	อนุกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือหรือผู้แทน (นางสุภรณ์ สภาพงศ์)	อนุกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน (นางเฉลิมศรี หุนเจริญ)	อนุกรรมการ
๑๓. นางอรสา สุนธิไทย	อนุกรรมการ
๑๔. นางสาวใหม่ จบกลศึก	อนุกรรมการ
๑๕. นางสาวสุมาลี จุตศรี	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๖. นางวารุณี จันทรรักษ์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗. นางฉวีวรรณ ชีพเป็นสุข	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

สารบัญ

หน้า

๑. วันพระพุทธรูปยออดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์	๑
๒. พระเกียรติคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล	๖
๓. พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในด้านการศึกษา	๑๐
๔. อาศิรวาท ๕ ธันวาคม	๑๔
๕. ชาวโลกแซ่ซ้องสดุดีสมาเด็จพระบรมราชินีนาถ	๑๕
๖. พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารในด้านสาธารณสุข	๒๐
๗. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	๒๕
๘. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	๒๙
๙. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ	๓๓
๑๐. พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา	๓๘
๑๑. พระยาราชสงครามสมัยกรุงศรีอยุธยา	๔๔
๑๒. พระยานิพัทธ์ราชกิจ	๔๙
๑๓. พระยาอนุমানราชชน	๕๕
๑๔. ขุนรอนงปลัดชู วีระชนเมืองวิเศษไชยชาญ	๖๐
๑๕. ขุนวิจิตรมาตรา	๖๕
๑๖. นางเจริญ พาทยโกศล	๗๒

วันพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร และวันที่ระลึก มหาจักรีบรมราชวงศ์

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒ เจ้าความของเสนาบดีกระทรวงวัง โดยพระบรมราชโองการแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กำหนดวันที่ ๖ เมษายน ของทุกปี เป็น “วันที่ระลึกมหาจักรี ถวายบังคมพระบรมรูป” กำเนิดดิถีสำคัญนี้อยู่ในเจ้าความอีกฉบับหนึ่งของกระทรวงวังลงวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑ ขอคัดตอนหนึ่งมาดังนี้

“มีพระราชดำริมาเป็นเนื่องนิจ จะพระราชทานโอกาสเตือนน้ำใจเอนกนิกรชน ได้ระลึกถึงความเดิมว่า สยามราชรัฐ ได้กลับเป็นอิสราภาพขึ้นตั้งโบราณกาล ด้วยพระบุญยานุภาพของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ประถมกษัตริย์มหาจักรีบรมราชวงศ์เป็นประถม และความเป็นอิสราภาพต่อมาก็ด้วยพระบรมราชาบายแห่งพระมหากษัตริย์ราชเจ้า ได้สนองพระองค์ประกอบด้วยพระปรีชาญาณต่าง ๆ อันควรแก่กาลสมัย..... วันที่ ๖ เมษายน..... ตรงกับดิถีเดิมซึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้สู่พระมหานครดำรงราชอาณาจักรสยามประเทศเป็นประถม..... จึงเป็นวันควรแสดงน้ำใจด้วยความชื่นบานยินดีของชาติสยามและแสดงความเคารพด้วยกตเวทิต์ สอนต่อพระมหากษัตริย์ราชแห่งเราทั้งหลาย ซึ่งได้มีพระเดชพระคุณปกเกล้าฯ มาแต่บรรพบุรุษสตรีจนตลอดกาลนี้และเพื่อเป็นมงคลแก่ตัวเราด้วย.....”

ตราแต่นั้นมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนิน กระทำสักการะบูชาถวายบังคมพระบรมรูปพระบูรพมหากษัตริย์ ณ ปราสาทพระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นราชประเพณีสืบมาทุกปี และโปรดให้พระราชารัฐเข้าถวายบังคมได้ตลอดวันในวันที่ ๖ เมษายน

เมื่ออายุของกรุงเทพมหานครใกล้จะครบ ๑๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชาชน สร้างสะพานพระพุทธรูปข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา เชื่อมกรุงธนบุรีกับกรุงเทพฯ และสถาปนาพระบรมรูปพระปฐมกษัตริย์แห่งจักรีบรมมหาราชวงศ์ไว้ ณ เชิงสะพาน เป็นพระปฐมบรมราชานุสรณ์ พระบรมรูปงามสง่าประทับอยู่ในพระราชอิริยาบถ “พระพุทธรูปปางนั่งเมือง”

ปัจจุบันนี้เมื่อถึงกาลดิถีที่ ๖ เมษายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินถวายเครื่องราชสักการะแด่พระปฐมบรมราชานุสรณ์แล้วเสด็จพระราชดำเนิน ณ ปราสาทพระเทพบิดรถวายบังคมบูชาพระบรมรูปบูรพมหากษัตริย์ราชแห่งพระบรมราชวงศ์จักรีทุกปีเป็นประจำ

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๕ ในโอกาสพระราชพิธีสมโภชพระนคร ซึ่งมีอายุครบ ๒๐๐ ปี รัฐบาลและประชาชนได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต จัดพระราชพิธีเทิดทูนพระเดชพระคุณและพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระปฐมบรมมโหฬารไปยกาธิราช น้อมเกล้าฯ ถวายพระราชสมัญญา “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” แล้วได้มีมติคณะรัฐมนตรี ขอแก้ไขนามวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์ “เป็นวันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” ทางสำนักพระราชวังพิจารณาแล้ว ขอให้เรียกว่า “วันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และวันที่ระลึกมหาจักรีบรมราชวงศ์” เนื่องจากพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนด “วันที่ระลึกมหาจักรี” ขึ้นนั้น ก็เพื่อทรงเตือนใจชาวไทยให้ระลึกถึงพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบรมกษัตริย์ผู้ทรงสืบพระราชสันตติวงศ์ ซึ่งแต่ละพระองค์ทรงดำรงบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา ด้วยพระปรีชาสามารถเหมาะสมแก่สมัย เมืองไทยจึงมีอิสรภาพอยู่ได้ด้วยดี

พระบรมเดชานุภาพและพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระมหाराชเจ้าผู้เป็นองค์ปฐมบรมราชจักรีวงศ์นั้น ทรงมีต่อชาติไทยและประชาชนไทยล้นพ้นสุดจะพรรณนา

กฎกบประยาตรัตน์ที่ ๑๒

ดิถีฉัตรบูชา
ระลึกคุณพระจักริน
พระทรงสร้างนครรัตน์
สยามพันปีบัดนี้
สมัยศึกสมรภูมิลี้
หทัยให้คำแหงหาญ
ผิวงศีกฐวันสร้าง
ประดับธานีเพริศพราย
ประชุมสงฆ์ประมวไลไตร-
และกฎหมายบูรณมี
ธ แจงแจกผจงจาร
ประทีกทุกกระบวนควรร
ธ วางกฎวินัยข้า-
ขบวนงานพระทรงศร
ประมวไลราชกิจองค์
ไผทไทยเจริญสน-

ประชารัตนโกสินทร์
ปฐมไ้ธก้อมา
ขจัดร้อนประคองพา
ระพัดภัยมิให้พาน
ริปูเหล็กประลัยลาญ
พระตราตราวิบาทหลาย
ประดาศิลป์มีชาติสาย
ผดุงจิตประชาชี
ปฏิภนหลักพระศาสน์ศรี
พระโปรดชำระสบสวน
สมุดหมวดและหมุ่มมว
กะหลักปกประชากร
พระบาทให้เพราะอาหาร
ระเบียบเรียบพิไลผล
ปฐมวงศ์ ๓ ดาลดล
ธ สืบปัจจุบันกาล

พระโอรสพระหลานราช
 ละองค์เสริมและเพิ่มงาน
 ฉะนั้นแลพระคุณ “พุทธ-
 ก็เหลือถ้อยจะหลังริน
 ประชาไทยประจักษ์แล้ว
 คณาธิบดีลสรค์
 เฉลิมเป็น “มหाराช”
 ลุสองศัตวรรษสมัย
 ประดาข้าพระบาทราชฎ์
 พระโปรดเอียงพระโสดยิน
 พระโปรดเกิดประทานบา-
 สว่างอกพสกพราย
 ประเทศไทยประเทืองเอก-
 และดาลหมุ่ริปู้น

เถลิงอาสน์อำรุงศานต์
 เถกิงรัตนโกสินทร์
 ทยอดฟ้า” พระผากดิน
 ระบายพจน์ประพันธ์ฉันท
 พระพ่อแก้วคุณานันต์
 เสนอเทิดพระจอมไทย
 ณ คราชาติฉลองชัย
 บุรีรัตนโกสินทร์
 ประคมบาทพระจักริน
 มธูรถ้อยประชาถวาย
 รมีให้ประเทืองฉาย
 พิทักษ์เทิดพระหลานขวัญ
 ราชถ่องนรินทร์วัน
 หทัยสามีกัดไทย

คำว่า “กษัตริย์” และ “ซัตติยะ” ในความของภาษาสันสกฤต และบาลีสำหรับชาวภารตะ นั้นก็คือ วรรณะแห่งผู้ป้องกันอันตรายจากศึกสงครามเป็นชาตินักรบ ทำหน้าที่รบป้องกันอริศัตรู ขยายอาณาเขตบ้านเมืองให้กว้างขวางดังเช่น พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งปราบปรามฆ่าฟันผู้คนอาณาจักร กว้างจากเหนือจรดใต้ของอินเดีย กษัตริย์ของชาติตะวันตกหากกล่าวหาญเด็ดเดี่ยวในการสงคราม ในการปราบศัตรู เป็นที่หวาดหวั่นของศัตรู แผ่อาณาจักรกว้างไกล ก็ได้พระสมญาว่า “มหाराช” ตรงกันคำภาษาอังกฤษว่า The Great เช่น พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชของกรีก ตีบ้านเมืองมาได้ ถึงแคว้นคันทาราษฎร์ของอินเดีย ฝรั่งเศสก็มีพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (Louis Le Grand) เป็นมหाराชมีชื่อเสียง

พระมหากษัตริย์ของไทยนั้น ตั้งแต่โบราณกาลมาตราบจนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ ต้องเสด็จงานพระราชสงคราม ในยามมีข้าศึกมารุกรานบ้านเมือง บางพระองค์ทรงเป็นวีรกษัตริย์ โดยแท้ เอาพระองค์ออกหน้าทหารเข้าประจัญบานต่อสู้ศัตรู กอบกู้อิสรภาพของบ้านเมืองที่ถูก ข้าศึกทำลาย ทรงบากบั่นฟื้นฟูจนบ้านเมืองคืนดี และยังต้องทรงทำหน้าที่ต่อสู้กับความทุกข์ยาก ของประชาชนเพื่อให้อยู่ดีมีสุข พระแสงอาวุธที่ทรงใช้ต่อสู้กับความทุกข์ยากแค้นของพลเมือง ก็ คือพระศิว์ตรี ชัตติยวัตร และชัตติยธรรม มีพระทศพิชราชธรรมเป็นเบื้องต้น การเสด็จออกสู้ ศัตรูในสมรภูมียังมีเวลาบสั้น แต่การเสด็จออกต่อสู้ความทุกข์ร้อนยากไร้ของข้าแผ่นดินนั้น เป็นพระราชภารกิจที่ปฏิบัติได้ยากยิ่ง เพราะต้องทรงเหน็ดเหนื่อยทั้งพระวรกายและพระราชหฤทัย ตลอดเวลากว่าได้ ต้องทรงใช้พระราชอุตสาหะ พระขันติ วิริยะ และพระปรีชาสามารถทุกสถาน เพื่อทรงแสวงหาวิถีทางให้ราษฎรทั่วแผ่นดินอยู่เย็นเป็นสุข มีกินมีใช้ตามอัตภาพ

การปกครองด้วยธรรมะ ด้วยพระมหากษัตริย์คุณ ด้วยอภัยทานนั้น ยากยิ่งกว่าด้วยพระเดชพระมหากษัตริย์ไทยในอุดมคติของไทยทั้งในความเชื่อถือ และในเอกสารพรรณนาไว้ นั้น มีมากกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว และยังเชื่ออยู่เช่นนั้นตราប់ปัจจุบันว่า ต้องมีพระคุณสมบัติเป็นสมเด็จพระบรมมหาราชธรรมิกษราชอย่างสมบูรณ์ “พระมหाराช” ของไทยจึงเป็นทั้งนักรบต่อสู้ข้าศึกศัตรู และต่อสู้กับความทุกข์ยากของประชาชน ทรงเป็นทั้งพระเจ้าอยู่หัว และเป็นทั้ง “พ่อ” ของราษฎร พระมหากษัตริย์ไทยทรงปกครองประชาชนแบบปีตาธิปไตย คือแบบพ่อปกครองลูกมากกว่าเป็นสมมุติเทวราช คือ อติเทพจากสวรรค์ (โดยสมมุติ)

พระมหากษัตริย์ราชในจักรีบรมมหาราชวงศ์แต่ละพระองค์ ทรงสืบแผ่นดินสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริย์ไปยกาธิราช ด้วยพระปรีชาสามารถเหมาะแก่กาลสมัย พาบ้านเมืองพ้นวิกฤตการณ์วิวัฒนาการก้าวหน้ามาเป็นลำดับ ดังคนไทยได้มีสมเด็จพระปิยมหาราชมาแล้ว คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านเมืองจึงรอดความเข็ญเจริญมาตราบเท่าทุกวันนี้

ปัจจุบันกาลนี้ พระบุญญาบารมีในอดีตบุรพกษัตริย์แห่งจักรีบรมมหาราชวงศ์ ได้บันดาลให้ไทยได้มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชผู้ทรงพระคุณลักษณะแห่งสมเด็จพระบรมมหาราชธรรมิกษราชเจ้า ตามอุดมคติของประชาชนชาวไทย โดยสมบูรณ์ บริสุทธิผุดผ่องเกินจะพรรณนาทั้งในส่วนพระองค์และในส่วนของประเทศชาติไทย

ขอประทานอนุญาตคัดข้อความของหม่อมราชวงศ์แสงสุริย์ รัตวาลัย จากบทความเรื่อง “พระมหाराชผู้เป็นกำลังแผ่นดิน” มาตอนหนึ่งดังนี้

“พระองค์ทรงมีพระคุณลักษณะแห่งมหาราชธรรมิกษราช ผู้ทรงครองแผ่นดินดังคำพรรณนาที่โบราณจารย์กล่าวกำหนดไว้ทุกประการ พระศีลวัตร พระจริยวัตร ที่ทรงบำเพ็ญเป็นประจำพระองค์ กิติ ในส่วนบ้านเมืองคือ การบริหารแผ่นดิน ขจัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์กิติ เกิดผลงดงามเป็นที่แซ่ซ้องสาธุการของมหาชนชาวไทยถ้วนหน้า เพราะทรงปฏิบัติด้วยพระเมตตาบารมี พระปัญญาบารมี พระขันติ วิริยะ และอุเบกขาบารมีอันแรงกล้าและยากยิ่ง ซึ่งอัจฉริยบุคคลผู้มีน้ำใจบริสุทธิ์ สะอาดเท่านั้นที่จะกระทำได้.....เป็นที่อัศจรรย์ใจแก่ชาวไทยและแก่ชาวโลก.....ดังที่เห็นกันอยู่แล้วในทุกวันนี้.....”

อินทวิเชียรฉันทน์ ๑๑

อ้างอิงพระทรงบุญ
ในทรงพระภูบาล
ในอกพสกนั้น
ซีพีนี้ ฤ ซีพีไหน

วรรณ ๖ เหลือชาน
๖ ประทุกประเทศไทย
ฐิตะมันพระทรงชัย
ก็จะรองพระบาทหงส์

อาราธน์พระไตรรัตน์
 ปกป้องพิทักษ์องค์
 จำเริญพระชนม์ยิ่ง
 ผ่องชัยมงคล
 พร้อมองค์องค์นาง
 เป็นนั้ตรสกั้กัน
 ชาติไทยและชนไทย
 เคารพฐักิจทวี่คุณ

พระสยามเทพทรง
 มหราชะภูมิพล
 ศตวรรษพิพัฒน์ผล
 บริรักษ์พระจอมขวัญ
 ทวีราชเจริญครัน
 อริร้ายมลายสูญ
 อระรุงจำเริญพูน
 เพราะพระบารมีไท. โสดีถี่เทอญ

ขอพระมหากษัตริย์แห่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน
 “เผ่าพระพุทธยอดฟ้า ยิ่งฟ้าสถาวร”

(จับด้วยเพลงพ่อแห่งชาติ ของ นายนคร ถนอมทรัพย์ ๒ นาทีเศษ)

ออกรายการ
 สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย
 วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๓๑

พระเกียรติคุณแห่ง พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

สุภรณ์ สภาพงศ์ เรียบเรียง

วันนี้เป็นวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙ ครั้งนั้นผู้คนพากันรำให้ โศกกำสรดกับการเสด็จจากไปของ “พระผู้เป็นที่รักของไทย” ถ้วนหน้า แม้ว่าเวลาจะผ่านไปถึง ๔๒ ปีแล้ว แต่เชื่อว่าหลายท่านคงจดจำเหตุการณ์ครั้งกระนั้นได้อย่างยากที่จะลืมเลือน เพราะนอกเหนือจากความผูกพันอันลึกซึ้งยาวนานระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับพสกนิกรชาวไทยแล้ว การสูญเสียของคนไทยในครั้งนี้เป็น การสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ด้วย ในช่วงเวลาอันจำกัดนี้ใคร่ขอกกล่าวถึงพระราชปณิธาน พระราชดำริ และพระราชกรณียกิจของพระองค์ท่าน ที่มุ่งไปสู่การทำงานเพื่อพัฒนาเมืองไทยให้เจริญรุ่งเรือง อันเป็นพระราชปณิธานเดียวกันกับที่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ทรงยึดมั่นอยู่ตลอด ซึ่งปรากฏชัดในความ ตอนหนึ่งแห่งกระแสพระราชดำรัสทางสถานีวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๑ ก่อนเสด็จไปประเทศสวิตเซอร์แลนด์ หลังการเสด็จนิวัติประเทศไทยครั้งแรกว่า “ข้าพเจ้าจะตั้งใจ เรียงจนสำเร็จเพื่อจะได้มาสนองคุณชาติที่รักของเรา ในการที่ข้าพเจ้าจะลาท่านไปนี้ ข้าพเจ้าขอ อวยพรให้ท่านทั้งหลายมีความสุขความเจริญทั่วกัน”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงเห็นการณ์ไกลเกี่ยวกับความพร้อมของการเป็นพระมหากษัตริย์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงแสดงให้เห็นที่ประจักษ์ชัดว่า การศึกษาเป็นหนทางที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศชาติ ทรงเชื่อว่าผู้มีการศึกษาดีและมีคุณธรรมจะสามารถช่วยพัฒนาประเทศได้ พระองค์จึงทรงศึกษาเล่าเรียนด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ยิ่งจนมีผลการเรียนที่งดงาม

พระบรมราชาบาทพระราชนานแกนนิติตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในคราวเสด็จพระราช- ทานปริญญาบัตรประจำปีการศึกษา ๒๔๙๘ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้ทรงย้ำในตอนหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาว่า

“นิติตที่สำเร็จหลักสูตร ซึ่งได้รับปริญญาบัตรในวันนี้ อย่าพึงเข้าใจว่าท่านเรียนจบสิ้นการ ศึกษาแล้ว การศึกษาย่อมไม่มีที่สิ้นสุด ท่านต้องหมั่นแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มเติมให้ทันสมัยอยู่เสมอ อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญอันควรกล่าวก็คือ ความประพฤติ เราเป็นผู้ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัย ซึ่งนับว่าเป็นสถานศึกษาที่สูงและมีเกียรติ ย่อมต้องรู้ผิดรู้ชอบแล้วว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว และสิ่งใด

ควรประพฤติและไม่ควรเพียงใด ตลอดจนกิริยามารยาท เราต้องบังคับใจของเราให้เป็นผู้ที่อยู่ในศีลธรรมอันดีงามเสมอจึงจะได้ชื่อว่าเป็นนักศึกษาที่ดีของชาติ..."

พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะศึกษาให้สำเร็จวิชากฎหมายถึงขั้นปริญญาเอกก่อนจะเสด็จมาประกอบพระราชกรณียกิจบริหารประเทศในฐานะองค์ประมุขของชาติตามระบอบประชาธิปไตย จำเป็นต้องชมพระราชหฤทัยศึกษาต่อ ทั้ง ๆ ที่ทรงทราบดีว่า ประชาชนชาวไทยต่างตั้งตาคอยวันเสด็จนิวัตมาประทับในประเทศอย่างถาวรเพื่อเป็นมิ่งขวัญตลอดไป

การศึกษาอบรมเบื้องต้นขณะทรงพระเยาว์อันเป็นพื้นฐานของพระราชจริยวัตรอันงามนั้นทรงได้รับการถ่ายทอดจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ในลายพระหัตถ์ถึงพระธิดาองค์ใหญ่ หม่อมเจ้าหญิงจิงจิตถนอม ดิศกุล เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๑ ว่า

“พ่อรู้สึกยินดีปลื้มใจมากที่มีโอกาสสังเกตหลายอย่าง ส่วนพระองค์สมเด็จพระอานันทมหิตลนั้น พระกิริยาอัธยาศัย หรือถ้าว่าอีกอย่างหนึ่งคือพระอุปนิสัยดีมาก มีเค้าพระสติปัญญาผิดเด็กสามัญ และรู้จักวางพระองค์พอเหมาะแก่การเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ยังทรงพระเยาว์ ใคร ๆ ได้เข้าใกล้มีแต่ชอบและสรรเสริญกันทุกคนไม่เลือกว่าไทยหรือฝรั่ง แต่บุญญาภินิหารเป็นข้อสำคัญอย่าง ๑ ที่ได้พระชนนีอย่างพระชนนีศรีสังวาลย์ พ่อไม่เคยคาดคิดเลยว่าจะเป็นหญิงที่มีสติปัญญาสามารถ เพิ่งจะมาสังเกตคราวนี้ รู้จักวางพระองค์เหมาะดีทุกสถาน ใครคุ่นด้วยก็ต้องนับถือ ค่อยคลายห่วงสมเด็จพระอานันทมหิตลเพราะมีชนนีดีด้วย”

พระองค์ทรงศึกษาภาษาต่าง ๆ ถึง ๕ ภาษา คือ ภาษาไทย ฝรั่งเศส อังกฤษ เยอรมัน และละติน วิชาอื่น ๆ อีกหลายวิชา เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย พุทธศาสนา ศิลปะ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ คำนวณ การฝีมือ ช่างไม้ และวิชาการสาขาอื่น ๆ อีกมาก ทรงศึกษาทั้งในสถานศึกษา และทรงศึกษากับพระอาจารย์ที่ถวายพระอักษรเป็นพิเศษ ณ ที่ประทับด้วย

เท่าที่ปรากฏพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถหลายด้าน อย่างด้านดนตรีสากล สามารถทรงดนตรีได้หลายชนิด กล่าวกันว่า เวลาที่สมเด็จพระอนุชาธิราชพระราชนิพนธ์เพลง พระองค์จะทรงเปียโนประกอบเพลง บางครั้งได้พระราชทานคำติชม ในงานวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ณ พระตำหนักวิลลาวัฒนา เป็นวันที่มีพระชนมพรรษาครบ ๒๐ พรรษา ทรงบรรลุนิติภาวะได้ทรงดนตรีร่วมกับนักดนตรีสมัครเล่นอีกหลายคน

ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิตล เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อพระชนม์ยังน้อยเพียง ๙ พรรษา พระองค์จึงแทบไม่มีโอกาสใช้ชีวิตเพื่อความสุขส่วนพระองค์เลย การดำรงพระชนม์ชีพอย่างเรียบง่ายอย่างอิสระ มีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไป ต้องทรงทำทุกอย่างเพื่อเตรียมพระองค์ที่จะทรงรับพระราชภาระอันหนัก ดังพระบรมราชาทานในพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช ได้พระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารว่า

“อย่าถือว่าเกิดมามีบุญ ต้องถือว่าตัวเกิดมามีกรรมสำหรับเทียมแอกเทียมไถทำการที่หนัก การที่จะมีวาสนาต่อไปนั้นเป็นความทุกข์มิใช่ความสุข”

แนวทางการเลือกศึกษาต่อก็เช่นเดียวกัน พระองค์มีอาจทรงเลือกศึกษาตามความพอพระราชหฤทัยในส่วนพระองค์แต่เป็นไปเพื่อพระราชปณิธานที่ว่า “ต้องทำงานเพื่อเมืองไทย”

ช่วงเวลาที่ทรงราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๙ นั้น ประเทศไทยต้องเผชิญสถานการณ์ร้ายแรงต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ภัยจากมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ และความมืดมนหลังสงคราม แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ห่างไกลพสกนิกรแต่ได้ทรงห่วงใยบ้านเมืองและคนไทยอย่างยิ่ง ทรงมีพระราชโทรเลขถึงนายกรัฐมนตรีในวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ อันเป็นวันเดียวกันกับที่กองทัพญี่ปุ่นบุกเข้าประเทศไทย ความว่า

“ในขณะที่ความยุ่งยากใกล้เราเข้ามามากเช่นนี้ ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างยิ่งว่าเราจะยังคงสามารถรักษาความเป็นกลางอย่างแน่วแน่ของเราไว้ได้ ขอให้ทุกคนโชคดี”

ในการเสด็จนิวัติพระนครครั้งที่ ๒ พร้อมสมเด็จพระบรมราชชนนี และสมเด็จพระราชอนุชา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ พระองค์ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะประทับอยู่ในประเทศไทยเพียง ๑ เดือนเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อจะกลับไปศึกษาให้ทันมหาวิทยาลัยไลซานน์เปิดภาคเรียน แต่ปรากฏว่าพระราชกิจน้อยใหญ่ที่จำเป็นแก่ชาติและพสกนิกรมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างไม่คาดมาก่อน จึงต้องทรงเลื่อนกำหนดออกไปหลายครั้ง ระหว่างนี้ทรงศึกษาราชการงานเมืองโดยโปรดให้ข้าราชการทุกกระทรวงทบวงกรมเข้าเฝ้าทูลถวายรายงาน ทรงไต่ถามสิ่งที่ทรงสงสัย ผู้มีโอกาสดำเฝ้าถวายรายงานต่างชื่นชมและพากันสรรเสริญพระปรีชาสามารถของพระองค์ในเชิงรัฐศาสตร์ว่า ทรงมีความรอบรู้ในสถานการณ์บ้านเมืองอย่างยิ่ง งานดังกล่าวคือเป็นพระราชกรณียกิจในการบริหารประเทศส่วนหนึ่งสอดคล้องกับพระราชปณิธานที่จะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศชาติ

พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งในช่วงเวลาปลายพระชนม์ชีพซึ่งก่อประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างเอนกอนันต์ คือ พระราชกรณียกิจที่ทรงรักษาเกียรติภูมิของชาติไว้ หลังจากประเทศญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามแก่ฝ่ายพันธมิตรแล้ว กองทัพฝ่ายพันธมิตรส่วนหนึ่งก็ยกเข้าประเทศไทยเพื่อปลดอาวุธกองทัพญี่ปุ่น ขณะนั้นสถานการณ์ของประเทศไทยกำลังอยู่ในภาวะมืดมนว่าจะถูกยึดครองหรือไม่ มีหลายประเทศเห็นใจประเทศไทยที่ต้องอยู่ข้างญี่ปุ่น แต่หลายประเทศก็ถือโอกาสข่มขู่ เอาเปรียบประเทศไทยทำให้ไทยต้องขมขื่น ต้องใช้ความอดทนอย่างมาก เมื่อลอร์ด หลุยส์ เม้าท์แบตเตน แห่งกองทัพอังกฤษ ผู้บัญชาการฝ่ายพันธมิตร ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นำกองทัพฝ่ายพันธมิตรเข้ามายังพระนครอย่างเกรียงไกร มีกำหนดการตรวจพลสวนสนามกองทัพพันธมิตร ใน

วันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ครั้งนั้นนับว่าโชคของเมืองไทยยังดีอยู่ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ทรงอยู่ในประเทศเฟิ่งเสด็จนิวัติครั้งที่ ๒ ได้เพียง ๑ เดือน พระองค์ทรงกอบกู้เกียรติภูมิของชาติไว้ได้ โดยเสด็จออกรับการตรวจพลสวนสนามของกองทัพพันธมิตรในฐานะองค์พระประมุขของประเทศ พร้อมกับ ลอร์ด หลุยส์ เม้าท์แบตเตน เป็นการเสด็จออกอย่างสง่างามสมพระเกียรติ เปี่ยมด้วยพระบวรราศี ในฉลองพระองค์จอมทัพไทย คักดีศรีของชาติปรากฏอยู่ที่พระเจ้าอยู่หัว ความข้องใจของคนไทยว่าเมืองไทยจะถูกยึดครองหรือไม่ก็หมดไปทันที คงเหลือไว้แต่ความรู้สึกรังเกียจ ก่อให้เกิดกำลังใจที่จะแก้ปัญหามาของชาติ กำลังใจที่จะช่วยกันผดุงชาติให้วัฒนาถาวรสืบไป ต้องถือว่าเมืองไทยสามารถแก้เกมการเมืองระหว่างประเทศได้สำเร็จด้วยดี ในครั้งนั้นพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้ช่วยปกเกล้าชาวไทยให้รอดพ้นภัยพิบัติมาได้อย่างเหลือเชื่อ

ในวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จเยี่ยมราษฎรที่สถานีเกษตรกรรมกลาง บางเขน ทรงสนพระราชหฤทัยตรัสถามทุกข์สุขของราษฎร เกี่ยวกับการทำมาหากินทางการเกษตร และทรงหว่านพืชไว้ ณ ที่บางเขนแห่งนั้น เป็นพระราชกรณียกิจที่แสดงถึงว่าพระองค์ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่กับปัญหาปากท้องของราษฎรอย่างยิ่ง และนับเป็นพระราชกรณียกิจครั้งสุดท้าย เมล็ดข้าวที่ทรงโปรยลงบนท้องนาเหมือนจะสั่งลาผืนแผ่นดินไทย ก่อนจะเสด็จจากไปอย่างไม่มีวันกลับท่ามกลางความรักอาลัยของราษฎรทั้งประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลได้เสด็จสู่สวรรคาลัย เมื่อพระชนม์เพียง ๒๐ พรรษาเศษ พระองค์มีเวลาเพื่อประกอบพระราชกรณียกิจน้อยมาก แต่ได้ทรงใช้ช่วงเวลานั้นอย่างมีคุณค่าที่สุด พระราชกรณียกิจได้ก่อประโยชน์แก่เมืองไทยอย่างใหญ่หลวง เป็นที่ประทับใจพลสกนิกกร แม้ทุกวันนี้คนไทยก็ยังคงรำลึกถึงพระเกียรติคุณและพระกรุณาธิคุณของพระผู้เป็นที่รักของพวกเขาอย่างมีมิวันเสื่อมคลาย

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๓๑

พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในด้านการศึกษา

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

ประเทศที่เจริญพัฒนาเป็นอารยประเทศนั้น ย่อมต้องอาศัยพลเมืองที่มีความรู้เฉลียวฉลาดเป็นพลังร่วมมือส่งเสริมกิจการต่างๆ ของประเทศ การศึกษาของประชาชนในชาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก ประชาชนในชาติที่ได้รับการศึกษาอย่างดีจะมีความเข้าใจในวิถีทางของการปกครองและการดำรงชีวิต และจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาบ้านเมือง ให้ร่มเย็นเป็นสุขสงบและมีความมั่นคง

นับแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๙ สืบมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่า ๔๒ ปี ได้ทรงครองราชย์ยืนนานยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนี้ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวไทย โดยเฉพาะในด้านการศึกษานั้น ได้ทรงอุทิศพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นจำนวนมาก รวมทั้งทรงพระวิริยะอุตสาหะอุปถัมภ์บำรุงพัฒนาการศึกษาทุกระบบ เพื่อให้เป็นผลดีแก่เยาวชนและประชาชนทั่วหน้า

สืบเนื่องจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนอาณาประชาราษฎร์ในท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกล ทรงทราบอย่างถ่องแท้ว่า พลสกนิกของพระองค์ยังมีสภาพชีวิตยากจนข้นแค้น ด้อยโอกาส ด้อยความรู้ความสามารถที่จะดำรงชีวิตให้เป็นสุขตามที่ควร ทั้งนี้ก็เพราะราษฎรส่วนใหญ่ยังได้รับบริการทางการศึกษาและสาธารณสุขไม่เพียงพอกับความเติบโตของสังคม ได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทไว้ ณ โอกาสต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นทราบถึงพระราชปณิธานและน้ำพระราชหฤทัยห่วงใยมุ่งมั่นจะยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของพลสกนิก ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ดังจะขออัญเชิญมาบางตอน ดังที่ว่า

“.....ปัจจัยสำคัญที่สุดประการหนึ่ง ทั้งของชีวิตและส่วนรวม คือ การศึกษา ซึ่งเป็นรากฐานส่งเสริมความเจริญมั่นคงเกือบทุกอย่างในบุคคลและประเทศชาติ....”

“.....การพัฒนาให้ประชาชนทั่วไป มีความอยู่ดีกินดี มีความมั่นคงด้วยการให้การศึกษา การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพ ให้เป็นทรัพยากรทางปัญญา ที่มีค่าของชาติ.....”

และอีกตอนหนึ่งที่ว่า

“งานด้านการศึกษา เป็นงานสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชาติเพราะความเจริญและความเสื่อมของชาตินั้น ขึ้นอยู่กับการศึกษาของพลเมืองเป็นข้อใหญ่.....”

ด้วยพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของพสกนิกร และขจัดความด้อยความรู้ ที่มีอยู่ในหมู่ประชาชนในชนบท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระมหากรุณา ส่งเสริมเกื้อหนุนการศึกษาทุกระดับ ทั้งในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบ ให้มีมาตรฐานสูงขึ้น ได้ทรงริเริ่มโครงการตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการศึกษาในชนบททางไกลทุรกันดาร เป็นต้นว่า เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์แก่กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๕ เชียงใหม่ เพื่อสนับสนุนการสร้างโรงเรียนสำหรับชาวเขาและเยาวชนไทยในถิ่นทุรกันดาร รวม ๑๐ โรงเรียน โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามโรงเรียนว่า “โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์” ต่อมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างเพิ่มขึ้นอีก ๒ โรงเรียน และในปลายปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชทรัพย์และเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายสร้างโรงเรียนดังกล่าวเพิ่มขึ้น จนถึงปัจจุบันมีโรงเรียนสำหรับเยาวชนชาวเขาและเยาวชนในชนบททางไกลมากกว่า ๒๐๐ โรงเรียน ทั่วประเทศ

โครงการพัฒนาการศึกษาอีกโครงการหนึ่ง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอุปถัมภ์ คือ โครงการ “โรงเรียนร่มเกล้า” ที่กองทัพภาคที่ ๒ ได้ริเริ่มขึ้น สำหรับเยาวชนในชนบททางไกล เป็นแห่งแรกที่นครพนม ภายหลังต่อมาก็ได้มีโรงเรียนร่มเกล้าอีกเป็นจำนวนมากทั่วประเทศ ทั้งในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ และยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนขึ้นในวัด ในจังหวัดน่าน นครพนม ราชบุรี สมุทรปราการ โดยได้อาราธนาให้พระสงฆ์เป็นครูช่วยสอน

ส่วนเยาวชนที่มีเคราะห์กรรม เป็นบุตรธิดาของคนไข้โรคเรื้อน ก็ทรงพระราชดำริว่า ควรจะช่วยส่งเสริมให้เด็กเหล่านี้ปลอดภัยพ้นจากการติดเชื้อโรคร้าย โดยแยกเด็กที่ปราศจากเชื้อโรคเรื้อนออกห่างบิดา มารดา และให้ได้รับการศึกษาเพื่อให้ช่วยตนเองได้ จึงโปรดให้สร้าง “โรงเรียนราชประชาสมาสัย” ขึ้นที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และได้พระราชทานพระราชทรัพย์เป็นทุนหมุนเวียนแก่โรงเรียนด้วย โรงเรียนนี้ต่อมาได้ขยายถึงชั้นมัธยมศึกษา ช่วยชีวิตของเยาวชนให้พ้นจากความมืดมน ได้รับแสงสว่าง ปลอดภัยพ้นจากโอกาสที่อาจจะติดเชื้อโรคร้าย สามารถดำรงชีวิตเติบโตขึ้นอย่างมีความหวัง ก็ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่แผ่ปกคลุมเกล้าคุ้มกระหม่อมโดยแท้

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระกรุณาพระราชทานทุนการศึกษา และรางวัลต่าง ๆ ทุกระดับการศึกษา เช่น ทุนการศึกษาในมูลนิธิช่วยนักเรียนขาดแคลน ทุนการ

ศึกษาแก่นักเรียนชาวเขา รางวัลแก่นักเรียนและโรงเรียนดีเด่นระดับประถมและมัธยมศึกษาทั่วประเทศ ทูลเกล้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเกื้อหนุนเยาวชนที่ครอบครัวยากจนและเป็นต้นแบบเยาวชนที่สูญเสียบิดามารดาญาติพี่น้องในวาระที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จสวรรคต ด้วยพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมเยาวชนเหล่านี้มีโอกาสดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นแสงสว่างของชีวิต และได้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองดีและเป็นพลังของชาติบ้านเมืองสืบไป

นอกจากพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่โรงเรียนและเยาวชนในดินแดนทุรกันดารแล้ว ยังทรงพระกรุณาพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่โรงเรียนในชุมชนเมือง ได้แก่ ทรงก่อตั้งโรงเรียนจิตรลดา เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระราชโอรส พระราชธิดา และทรงพระกรุณาให้บุคลากรของบุคคลทั่วไปเข้าศึกษาด้วย โรงเรียนราชินี โรงเรียนไกลกังวล โรงเรียน ภปร.ราชวิทยาลัย ก็เป็นโรงเรียนที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณอุปถัมภ์บำรุงด้วยประการต่าง ๆ นับตั้งแต่พระราชทานพระราชทรัพย์ก่อตั้ง และให้เป็นทุนแก่นักเรียนที่เรียนดี ซึ่งล้วนอำนวยความสะดวกยิ่งใหญ่แก่เยาวชนของชาติเป็นจำนวนมาก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า วิทยาการสาขาต่างๆ ในต่างประเทศได้ก้าวหน้าไปมาก ควรที่เยาวชนไทยจะได้รับการศึกษาระดับสูงในต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาเป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ จึงทรงพระกรุณาฟื้นฟูทุนเล่าเรียนหลวงและทรงก่อตั้งทุนภูมิพล และ ทุนอานันทมหิดล ซึ่งส่งเยาวชนไปศึกษาวิทยาการระดับสูงสาขาต่างๆ ในต่างประเทศ เช่น สาขาแพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ อักษรศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ และโบราณคดี ปรากฏว่า ผู้ได้รับพระราชทานทุนอานันทมหิดล ได้รับโอกาสศึกษาวิทยาการในระดับสูงถึงขั้นปริญญาเอกเป็นส่วนมาก และด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแม้ว่าทุนที่ได้รับจะไม่มีข้อกำหนดเงื่อนไขให้ต้องชดใช้ก็ตาม แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า ผู้รับทุนได้กลับมาช่วยบ้านเกิดเมืองนอน ใช้วิชาที่เล่าเรียนมา ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศและประชาชนอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

พระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้แผ่ปกเกล้าปกกระหม่อมพสกนิกรถ้วนหน้าอีกประการหนึ่ง เมื่อได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้เป็นทุนดำเนินงานเรียบเรียงจัดพิมพ์สารานุกรมไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นหนังสือความรู้ที่เหมาะสมแก่เด็กในวัยต่างๆ นับตั้งแต่อายุ ๘ ขวบขึ้นไป รวมทั้งผู้ใหญ่ก็สามารถใช้ประโยชน์จากสารานุกรมไทยที่ก่อกำเนิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งถึงปัจจุบันนี้ได้จัดพิมพ์เผยแพร่แล้ว รวม ๔ เล่ม

นอกจากจะทรงพระกรุณาสนับสนุนการศึกษาในระบบโรงเรียนและมหาวิทยาลัยดังกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระราชดำริด้วยว่า ราษฎรในถิ่นทุรกันดารควรได้รับ

การศึกษาเพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต และยกระดับความเป็นอยู่ พระองค์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถและ พระราชโอรสธิดา และพระบรมวงศ์ ได้เสด็จพระราชดำเนิน เยี่ยมเยียนสอดส่องทุกข์สุขของราษฎรในท้องถิ่นห่างไกลทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ แม้ในถิ่นที่ ราชการฝ่ายปกครองมิได้เคยไปถึง หรือแม้จะมีภัยจากผู้ก่อการร้าย ก็มีได้ทรงหวาดหวั่น ย่อท้อ ได้ ทรงนำปศุสัตว์และพันธุ์พืชที่เหมาะสมไปทรงแจกจ่ายแก่ราษฎร แนะนำให้ปลูกแทนฝิ่น ซึ่งเป็น พืชที่เป็นพิษภัย ตลอดจนทรงริเริ่มโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ เป็นการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีพระราชปณิธานแน่วแน่ ที่จะทรงแก้ไขปัญหาค ความทุกข์ยากขาดแคลนของราษฎรในท้องถิ่นชนบทให้ช่วยตนเองได้ จึงโปรดให้ผู้ชำนาญการ ด้านต่าง ๆ มาร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ตลอดจนติดตามประเมินผลของโครงการ ซึ่งโครงการจำนวนมากได้ดำเนินการลุ่ล่งไปตามพระราชประสงค์ เป็นประโยชน์ยิ่งใหญแก่ชีวิต ของอาณาประชาราษฎร์ เช่น โครงการหลวงพัฒนาต้นน้ำลำธาร โครงการหมู่บ้านหุบกะพง โครงการ ฝนหลวงพิเศษ โครงการปลูกป่า โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการทดลองปลูกพืชผลไม้เมือง- หนาว โครงการชลประทาน โครงการพัฒนาพื้นดิน เช่น เจาะพระระบายน้ำ โครงการประมงพระ- ราชทาน โครงการโรงเรียนพระดาบส และอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในด้านการศึกษาดังกล่าวแล้วนี้ ได้ ก่อให้เกิดประโยชน์เป็นรากฐานแก่ชีวิตของอาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ ทั้งในถิ่นทุรกันดาร ห่างไกลและ ชุมชนเมือง ช่วยให้ราษฎรเหล่านั้นมีสภาวะความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตในระดับ ดีขึ้น เป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองในการพัฒนาประเทศ ดังปรากฏผลให้เห็นชัดเจนคือ ประเทศไทย ได้ก้าวหน้ารุ่งเรืองเจริญพัฒนาไปในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการศึกษา การคมนาคม การอาชีพเกษตร- กรรม และอุตสาหกรรม ปัญหาการเศรษฐกิจของชาติก็ได้รับการแก้ไขขยายตัวเป็นผลดีขึ้นอย่าง มาก ประเทศไทยในรัชสมัยของพระองค์ได้ก้าวไกลเป็นที่ยอมรับนับถือของประเทศเพื่อนบ้าน ในภูมิภาคเอเชียและในนานาประเทศทั่วโลก พระบรมเดชานุภาพและพระมหากษัตริย์คุณก็ได้รับ การแซ่ซ้องสดุดีขจรขยายไปทุกทิศทุกทิศ

เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอเดชะนุภาพ คุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โปรดอภิบาลประทานพรให้ทรงพระเจริญ ทรงพระเกษม สำราญ สถิตสถาพรในพระบรมราชสวรัย์ เป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรไทยตลอดกาลนาน

ออกราชการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๑

อาศிரวาท ๕ ธันวาคม

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ ออยุธยา ประพันธ์บท

องค์ใดโลกแซ่ซ้อง
เป็น “ขัตติเยศพิเศษ” เกิน
พระเดชเด่นพระคุณเจริญ
ประมุขโลกนักร้อย
องค์ใดทรงสละสิ้น
สองพระหัตถ์ปลอบปลุก
ทำสืบกว่าล้านประทุก
สี่สิบสามฉนำแล้ว
องค์ใดคือสร้อยทิพย์—
คล้องมิ่งขวัญพลเมือง
ทวยไทยทั่วประเทศประเทือง
ชีพทุกชีพละได้
องค์ใดคือร่มเกล้า
นำรัฎฐนำราชภรรยา
นำพระราชวงศ์ราม
เผยพระเดชทุกซ์เทวษลี
องค์นั้นมหाराชเจ้า
“พระภูมิพลอดุลย—
ไทยรอดเพราะพระบุญ
ขอพระขึ้นอยู่ข้า
ปวงข้าพระพุทธเจ้า
เคียรชบนบพระบาท
โอษฐ์เอยอรรถถวายอ—
แต่พระบาทพระเป็นเจ้า

สรรเสริญ พระเอย
กล่าวถ้อย
จรัสทั่ว ทิศนอ
เทียบแล้วเทียบฤ
สรรพสุข ท่านนา
ลูกแก้ว
เต็มพระ เพลาท่าน
พระค้อมครองขวัญ
รัตน์เรือง รุ่งเอย
ท่านให้
ทวิสุข
เพื่อป้องกันยุค
เผ่าสยาม
ยุคนี้
บรมจัก-กรีนา
หลีกพ้นไผทเสมอ
เจ็ดพระคุณ
เดช” กล้า
บวรเมศ ฤมิใช่
เชิดด้าวราวสวรรค
ชาวประชา ไทยนอ
เทิดเกล้า
ศิรวาท
ปกป้องผยของสยาม

“ชาวโลกแซ่ซ้องสดุดี สมเด็จพระบรมราชินีนาถ”

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

นับตั้งแต่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเข้าสู่พระราชพิธีราชาภิเษกสมรสกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๓ ตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ เป็นเวลากว่า ๓๗ ปีแล้ว ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ นี้ เป็นปีมหามงคลรัชมิ่งกาลภิเษก เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาเป็นเวลากว่า ๔๒ ปี นับว่ายาวนานยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย รัฐบาลและประชาชนชาวไทยต่างแซ่ซ้องสดุดีจัดงานเฉลิมฉลองกันทั่วประเทศ การที่พระบรมราชินีนาถยังยืนสิริสวัสดิ์ สยามรัฐสีมาอาณาจักรรุ่งเรืองมั่นคงและอาณาประชาราษฎร์ต่างดำรงชีพด้วยความร่มเย็นเป็นสุขนั้น ส่วนหนึ่งย่อมเป็นผลมาจากคุณูปการในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งดำรงฐานะพระบรมราชินีนาถ คู่พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยความจงรักภักดี ทรงยกย่อง เทิดทูน และมีพระราชศรัทธาแน่นแฟ้นในพระบรมเดชาานุภาพ แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ตลอดระยะเวลาแห่งรัชสมัยที่ผ่านมา สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์ มั่นคงอยู่ในศีลจรรย์วัตร ทรงยึดมั่นในพระบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนองพระบรมราโชบายและพระราชนิยม ทรงเจริญรอยพระยุคลบาทในอันที่จะทรงบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ยกฐานะความเป็นอยู่ของพสกนิกรในพระราชอาณาจักรมาโดยตลอด โดยมีได้ย่อท้อต่อความยากลำบากหรืออุปสรรคปัญหาใด ๆ แม้ในดินแดนทุรกันดารห่างไกล พระองค์ก็ได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทรงเยี่ยมราษฎร ทรงพระราชดำริริเริ่มกิจการอันเป็นคุณประโยชน์แก่พสกนิกรนานัปการ ทรงแสดงให้เห็นโลกประจักษ์ในน้ำพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยความรักความห่วงใย อาหาราณาประชาราษฎร์ทั้งไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินในท้องถิ่นทุรกันดาร และแม้ชาวต่างชาติ ผู้ประสบภัยพิบัติเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในแผ่นดินไทย ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจแก้ไข ปัญหาทุกข์ยากของราษฎรด้วยน้ำพระทัยเมตตากรุณา และด้วยพระราชศรัทธาแน่นแฟ้น พระปรีชาสามารถและพระราชวิริยะอุตสาหะที่ทรงทุ่มเทอุทิศพระองค์ในพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อเกื้อกูลประโยชน์สุขของพสกนิกรนั้น ได้เต็มตาอยู่ในหัวใจคนไทยทั้งชาติ และหยั่งลึกลงเป็นรากฐานแห่งความจงรักภักดีต่อพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นผลให้เกิดความมั่นคง และนำคานติสุขมาสู่ปวงชนชาวไทยตลอดมา

นับได้ว่าเป็นบุญของชาติไทยและประชาชนชาวไทย ที่มีสมเด็จพระบรมราชินีนาถผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงเพียบพร้อมด้วยพระคุณลักษณะแห่งรัตนนารีโดยแท้ พระองค์มิได้ทรงเป็นพระบรมราชินีที่มีพระสิริโฉมเป็นเลิศเท่านั้น หากแต่ยังทรงพระปรีชาเชี่ยวชาญในกิจการต่างๆ ซึ่งปรากฏผลเป็นที่ประจักษ์แก่ปวงชนโดยตลอด ทรงยึดมั่นในพระบวรพุทธศาสนา พระคุณธรรม พระปัญญาคุณและพระเมตตาคุณซึ่งทรงดำรงไว้มั่นคงตลอดมานั้น ได้เป็นปัจจัยส่งเสริมให้พระเกียรติคุณขยายขจรไปทั้งในประเทศและในนานาประเทศทั่วโลก อาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถของชาวไทย เป็นพระบรมราชินีที่ทรงได้รับการสรรเสริญพระเกียรติคุณจากนานาประเทศอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าพระบรมราชินีพระองค์อื่นใดในโลก

การสรรเสริญพระเกียรติคุณดังกล่าว มีเป็นอเนกประการ ดังจะเห็นได้จากเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ มหาวิทยาลัยเซนต์โทมัสโคลาแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ได้ทูลเกล้าฯ ถวายดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขามนุษยธรรม (Doctor of Humanities) แต่พระองค์ท่าน นอกจากนั้น รัฐบาลฟิลิปปินส์ยังขอพระราชทานพระนามตั้งเป็นชื่อดอกกอนญาพันธุ์ที่พบใหม่ของฟิลิปปินส์ว่า “*กอนญาควินสิริกิติ์*” ด้วย เกี่ยวกับการขอพระราชทานพระนามเป็นชื่อพันธุ์ไม้นี้ มีรัฐบาลและองค์การอีกหลายแห่งได้ถวายพระเกียรติ ได้แก่ เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๑๔ นายองเดร อองดริก ชาวเบลเยียม ผู้อำนวยการเรือนกุหลาบอันมีชื่อเสียงแห่งประเทศฝรั่งเศส ได้ตั้งชื่อกุหลาบพันธุ์ดอกใหญ่ กลีบดอกสีเหลืองสดใส่ปลายกลีบจะมีสีส้มเรื่อ ๆ เมื่อถูกแดดจัด มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ และลักษณะกิ่งก้านใบแข็งแรงงดงามมากว่า “*กุหลาบควินสิริกิติ์*” ดอกไม้อีกพันธุ์หนึ่งที่ขนานนามตามพระนามก็คือ ดอกกล้วยไม้พันธุ์แคทลียาสีขาว ซึ่งได้รับรางวัลระดับสูงจากสหพันธ์สมาคมพันธุ์ดอกไม้แห่งชาติ เป็นกล้วยไม้ของบริษัท “*เบลกแอนด์พลอร์*” ของอังกฤษ ขอพระราชทานพระราชนุญาตตั้งชื่อว่า “*แคทลียาควินสิริกิติ์*” และได้จดทะเบียนตั้งชื่อเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ สมเด็จพระบรมราชินีนาถได้ทรงนำเกียรติอันสูงมาสู่ปวงชนชาวไทย โดยองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การเอฟเอโอ ได้ประกาศสดุดีพระเกียรติคุณ มีข้อความว่า

โดยที่ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถแห่งประเทศไทย ทรงมีน้ำพระทัยอันเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์แก่ประชาชนชาวไทยทั้งมวลอยู่เสมอมิได้ขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ขัดสนยากจนในท้องถิ่นชนบท--ทรงทุ่มเทอุทิศทุกสิ่งทุกอย่าง ..ทรงเป็นผู้มองเห็นการณ์ไกล ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะยกฐานะของสตรีให้มีระดับสูงขึ้นไปอยู่เสมอ... โดยที่ทรงพระเมตตาธรรมอย่างล้นหลาม ทรงปรารถนาที่จะให้เกิดความเป็นธรรมในหมู่ประชาชนทั่วประเทศ ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงสนับสนุนพระบรมราชโบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการที่จะพระราชทานโอกาสให้บรรดาเกษตรกรได้เป็นเจ้าของที่ดินทำกินกันอย่างทั่วถึง... องค์-

การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ จึงน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเหรียญ “ซีเรล” ประจำปีคริสต์ศักราช ๑๙๗๙ แต่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เหรียญนี้เป็นเหรียญที่จัดทำเพื่อเป็นเกียรติแก่สตรีของโลกที่มีผลงานดีเด่นเท่านั้น

ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ ขณะที่ประเทศต่าง ๆ ในอินโดจีนได้ประสบภัยสงคราม ประชาชนชาวลาว เขมร และเวียดนาม ได้อพยพเข้ามาลี้ภัยในชายแดนประเทศไทย เช่นที่จังหวัดตราด และจันทบุรี สตรีและเด็กได้รับความทุกข์ลำเค็ญนานาประการ ความทราบถึงพระเนตรพระกรรณก็ได้เสด็จไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาคมกาชาดไทยจัดสร้างศูนย์กาชาดขึ้นในบริเวณศูนย์ผู้อพยพ และต่อมาโปรดให้สร้างศูนย์ฝึกอาชีพผู้ลี้ภัยขึ้นที่เขาล้าน เพื่อให้ครอบครัวผู้อพยพลี้ภัยมีรายได้ดำรงชีพด้วย

ดังนั้น ต่อมาในปีเดียวกันนั้น มหาวิทยาลัยทัฟต์แห่งรัฐแมสซาชูเซต สหรัฐอเมริกา จึงได้ทูลเกล้าฯถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขามนุษยธรรมแด่พระองค์ในวโรกาสนั้น นาย-อีโอดอร์ เอเลียต คณบดีสถาบันกฎหมายและการทูตของมหาวิทยาลัยได้กราบบังคมทูลสดุดีพระเกียรติคุณ ว่า

“ทรงเป็นผู้เสียสละเป็นที่สุด... ได้ทรงส่งเสริมโครงการต่าง ๆ ด้วยพระกำลัง และพระราชปณิธานอันมั่นคงแน่วแน่ที่จะยกระดับการครองชีพของพลสกนิกรให้สูงขึ้น และด้วยพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ... ได้ทรงเสียสละเวลาส่วนพระองค์ โดยไม่ทรงเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ทั้งนี้เพื่อจะช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ของเด็ก ๆ ในหมู่ผู้ลี้ภัย”

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๕๒๓ สมเด็จพระบรมราชินีนาถก็ทรงได้รับการสดุดีพระเกียรติจากชาวต่างประเทศอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ สหพันธ์พิทักษ์เด็ก (Save the Children Federation) แห่งนครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ได้ทูลเกล้าฯถวายรางวัลพิทักษ์เด็กดีเด่น เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๒๔ ในวาระฉลองครบรอบปีที่ ๕๐ ของสหพันธ์ นายเดวิด รอกกีเฟลเลอร์ ประธานกิตติมศักดิ์ของสหพันธ์ ได้กราบบังคมทูลสดุดีมีใจความสำคัญว่า “พระองค์ทรงพระอุตสาหะวิริยะแก้ไขปัญหาทุกข์ยากของราษฎรที่ยากไร้ ทรงมีมนุษยธรรมล้ำเลิศ และมีพระมหากรุณาธิคุณทรงช่วยเหลือผู้ลี้ภัยที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยเฉพาะเด็กกำพร้าที่ต้องเผชิญเคราะห์กรรมของชาติอย่างไม่เป็นธรรมตั้งแต่เยาว์วัย เป็นที่ประจักษ์และสรรเสริญในพระมหากรุณาธิคุณไปทั่วทุกมุมโลก”

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘ นายโรเบิร์ต ออกซานส์ ประธานสถาบันเอเชียไซไซตี แห่งกรุงนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ก็ได้ทูลเกล้าฯถวายรางวัลด้านมนุษยธรรมแด่พระองค์ท่านเป็นรางวัลแรกของสถาบัน นับแต่ก่อตั้งมาเป็นเวลา ๓๐ ปี

ครั้นถึงวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๒๘ มุลนิธิแอมบาสเดอร์ ก็ได้สดุดีพระเกียรติคุณอีกครั้งหนึ่ง โดยนายเซอร์เบิต อาร์มสตรอง ประธานมูลนิธิ เจ้าของ และอธิการบดี มหาวิทยาลัยแอมบาสเดอร์ ซึ่ง

มีชื่อเสียงว่าเป็นสถาบันที่ผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพสูงทางจริยศาสตร์ ได้กราบบังคมทูลเชิญให้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเผยแพร่งผลงานของมูลนิธิศิลปะพิเศษ ในครั้งนั้น นายอาร์มสตรอง และสื่อมวลชนในสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวสดุดี และทำข่าวพาดหัวหนังสือพิมพ์สดุดีว่า พระองค์ทรงเป็นพระราชินีที่สูงส่งและมีพระปรีชาสามารถสูง ทำให้ประเทศไทยและชาวไทยเป็นที่รู้จักชื่นชมอย่างกว้างขวางในต่างประเทศ

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๕๒๙ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าของโลก ก็ได้สดุดีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย ในฐานะบุคคลดีเด่นด้านอนุรักษ์สัตว์ป่า โดยนายรัสเซล เทรน ประธานกรรมการอำนวยการของมูลนิธิฯ ได้เชิญประกาศเกียรติคุณมาทูลเกล้าฯ ถวายมีใจความว่า “รางวัลนี้ทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อแสดงว่า สมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย ทรงเป็นนกออนุรักษ์ชั้นนำที่ช่วยเหลืองานอนุรักษ์มาเป็นเวลานาน” และ “เมืองไทยเป็นประเทศที่มีความหวัง เพราะสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้นำทางให้ผู้อื่นตามรอยพระยุคลบาทในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและพันธุ์ไม้”

โครงการอนุรักษ์ที่สำคัญที่ทรงริเริ่มและดำเนินการมีเป็นจำนวนมาก เช่น การอนุรักษ์สัตว์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ ได้แก่ กระต๊อ กระชู่ เลียงผา ไก่ฟ้าพญาลอ เบ็ดก่า นกหัว นกแว่น เต่าทะเล ไพรตเกล้าฯ ให้กรมป่าไม้อนุรักษ์พันธุ์ไม้และสัตว์ที่สูญหาย จังหวัดเลย โครงการป่ารกน้ำ ที่อำเภอ-สอยดาว จังหวัดสกลนคร ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโครงการศูนย์อนุรักษ์สัตว์ป่าขึ้นทุกภาคของประเทศ เช่น ที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียวจังหวัดชัยภูมิ โครงการสวนสัตว์เปิด ศูนย์ปางตอง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โครงการศูนย์เพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าของกล้าบน อำเภอสระแก้ว ปราจีนบุรี และโคกไม้เรือ นครราชสีมา เป็นต้น

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๕๓๑ นี้ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ก็ทรงได้รับการสดุดีเทิดพระเกียรติครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง จากราชวิทยาลัยอายุรแพทย์ ซึ่งเป็นวิทยาลัยเก่าแก่อายุถึง ๔๗๐ ปี ของประเทศอังกฤษ วิทยาลัยแห่งนี้ชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก ในฐานะที่ได้ประสาทคุณวุฒิชั้นสูงทางแพทยศาสตร์ และได้จัดพิมพ์ตำรายาเล่มแรกของโลกมีสมาชิกที่มีผลงานดีเด่นนำเกียรติคุณมาสู่วิทยาลัยเป็นอันมาก

เซอร์ เรย์มอน ฮอฟแมน เมอร์ก ประธานราชวิทยาลัย ได้นำคณะประกอบด้วยกรรมการบริหาร และสมาชิกรวมถึง ๗๖ คน เดินทางมายังประเทศไทย ได้เชิญประกาศพระเกียรติคุณมาทูลเกล้าฯ ถวาย ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๓๑ ได้กราบบังคมทูลสดุดีพระเกียรติคุณ สรุปใจความได้ว่า “ราชวิทยาลัยอายุรแพทย์แห่งนี้ จะมอบสมาชิกภาพกิตติมศักดิ์จำนวนจำกัดเฉพาะผู้ที่เหมาะสมจริง ๆ ส่วนใหญ่จะมอบให้แก่แพทย์และนักวิทยาศาสตร์ผู้ประสบความสำเร็จดีเด่น เป็นที่รู้จักกันทั่วโลกในสาขาอายุรศาสตร์ และศาสตร์ที่สัมพันธ์กัน สมาชิกราชวิทยาลัยได้ประจักษ์ว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอเนก

ประการเพื่อความเจริญของการแพทย์และการสาธารณสุข ได้ทรงก่อตั้งหน่วยแพทย์พระราชทาน-
 แพทย์อาสาเพื่อรักษาประชาชนผู้เจ็บป่วยในถิ่นทุรกันดารทุกแห่ง และได้ทรงพระอุตสาหะเสด็จไป
 ทรงอำนวยการรักษาพยาบาลด้วยพระองค์เอง ได้ช่วยผ่อนคลายนโยบายสุขภาพอนามัยของพสกนิกรได้
 มาก ได้ทรงช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ลี้ภัยที่ได้รับทุกข์ยากจากภัยสงคราม ยังความซาบซึ้งสรรเสริญไป
 ทั่วโลกว่า ทรงช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยความรักและความเมตตาโดยแท้ ราชวิทยาลัยอายุรแพทย์
 เกิดทุนพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ที่ทรง
 พระกรุณาสนับสนุนให้มีการสถาปนาราชวิทยาลัยอายุรแพทย์ ขึ้นในประเทศไทย”

พระเกียรติคุณทั้งปวงนี้ ย่อมเป็นที่เชิดหน้าชูตาประเทศและประชาชนชาวไทย นับ
 เป็นพระกรุณาธิคุณล้นเกล้าฯหาที่สุดมิได้ ในศกวาระเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรม-
 ราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ จึงขอเชิญชวนพี่น้องชาวไทยน้อมเกล้าฯ ถวายพรชัยมงคล ขอ
 ให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญเป็นมิ่งขวัญร่มเกล้าของพสกนิกรชาวไทย
 คู่พระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นศูนย์รวมใจไทยทั้งชาติตราบกาลนาน.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๑

พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในด้านสาธารณสุข

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๑ เป็นมงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทุกปีที่ผ่านมา ปวงชนชาวไทยนับแต่นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี สมาชิก-รัฐสภา ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พลเรือน และคณะบุคคล ต่างก็พร้อมใจกันเข้าเฝ้าทูลละอองพระบาท ถวายชัยมงคล ด้วยความจงรักภักดีและชื่นชมโสมนัสที่พระองค์ทรงเจริญพระชนมายุ ทรงมีพระพลานามัยสมบูรณ์แข็งแรง และได้ทรงเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถและพระบรมราชชนนี ในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรและเพื่อความมั่นคงของประเทศนานัปการตลอดมา

โดยเฉพาะในด้านสาธารณสุขและบริการด้านสุขภาพอนามัยของอาณาประชาราษฎร์นั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ก็ได้ทรงแสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ว่า พระองค์มีความห่วงใยและมีพระราชปณิธาน ในอันที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุข ยกกระตือรือร้นดำรงชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะผู้ทุกข์ยากขาดแคลนในท้องถิ่นชนบท ดังนั้น ในระหว่างปลายปี ๒๕๒๙ และ ๒๕๓๐ พระองค์จึงได้ทรงพระอุตสาหะวิริยะเสด็จพระราชดำเนิน ทรงเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชจนครบทั้ง ๒๑ แห่งทั่วประเทศ ด้วยน้ำพระราชหฤทัยเมตตากรุณา และด้วยพระรชกตเวทิตาคุณที่จะถวายพระราชกุศลแด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถเนื่องในวันคล้ายวันพระราชสมภพด้วย โดยได้ทรงกำหนดการเสด็จเยี่ยมโรงพยาบาลให้เสร็จสิ้นก่อนวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๐

โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชนั้น ก่อกำเนิดขึ้นด้วยเดชพระบารมี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อพระองค์ทรงเข้าสู่พิธีอภิเษกสมรสกับพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชา เมื่อวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๒๐ ในครั้งนั้น ประชาชนชาวไทยทั่วทั้งประเทศต่างปลาบปลื้มปีติชื่นชมโสมนัสและทราบว่ พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในสุขภาพอนามัยของประชาชน โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ยังขาดแคลนบริการรักษาพยาบาล จึงได้ทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลก่อสร้าง “โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช” ขึ้น ๒๑ แห่ง ใน ๔ ภาคของประเทศ คือในภาคเหนือ ๖ แห่ง ภาคใต้ ๔ แห่ง ภาคกลาง ๒ แห่ง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๙ แห่ง เป็นของขวัญที่ก่อให้เกิดมหากุศล นำประโยชน์กลับสู่อาณาประชาราษฎร์ และนำความปลาบปลื้ม

ปีติมาสู่พระองค์และพระวรชาย
ศิลาฤกษ์ทุกแห่ง

.....ราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวาง

การถือกำเนิดและบริการของโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชนี้ นับว่าเป็นพระมหากุณาธิคุณ
ล้นเกล้าล้นกระหม่อมในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ที่มีต่อพลนิกรชาวไทยใน
ด้านสาธารณสุข เมื่อการก่อสร้างโรงพยาบาลสำเร็จแล้ว กิจการของโรงพยาบาลก็ดำเนินไปสมตาม
พระราชกุศลเจตนาของพระองค์ ครั้นกาลเวลาล่วงเลยไป เครื่องมือเครื่องใช้ต่างชำรุดทรุดโทรม
จึงทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจเยี่ยม เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาและพัฒนาบริการ
ของโรงพยาบาลให้เป็นผลดีแก่การดำรงชีวิตของราษฎรในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ

ในการเสด็จตรวจเยี่ยมโรงพยาบาล พระราชจริยวัตรประการหนึ่งที่สมควรชื่นชมสดุดี
คือการที่ทรงเสียดสละความสุขส่วนพระองค์ แม้ในวันคล้ายวันพระราชสมภพ วันที่ ๒๘ กรกฎาคม
๒๕๓๐ แทนที่จะทรงว่างเว้นพระราชกิจ จัดงานเลี้ยงฉลองเช่นผู้มีอันจะกินนิยมปฏิบัติให้เป็น
ครึกครื้นรื่นเริงและสนุกสนานกันในหมู่ญาติมิตรสหาย เป็นการหาความสุขตามฐานะ แต่สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงแสดงให้เห็นน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงตระหนักถึง
ฐานะที่พระองค์มีหน้าที่สำคัญ ผูกพันอยู่กับประชาชนผู้จงรักภักดีต่อพระบรมราชจักรีวงศ์ ดังนั้น แม้
เป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพ พระองค์ก็โปรดเลือกที่จะอยู่กับประชาชน และทรงปฏิบัติพระ
ราชภารกิจเพื่อประโยชน์สุขของเขาเหล่านั้น ด้วยพระราชหฤทัยยินดีและกรุณา ดังปรากฏในกระแส
พระราชดำรัสแก่บรรดา ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ และพลเรือน จาก ๑๗ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ ที่พร้อมใจกันไปเฝ้าทูลละอองพระบาทถวายพระพรชัยมงคล และทูลเกล้าฯ ถวายเงิน
โดยเสด็จพระราชกุศลในคืนวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๐ ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัด
สกลนคร ที่ว่า

“ขอขอบใจในความปรารถนาดีและไม่ตรีจิต ที่ได้มาอวยพรและมาพบข้าพเจ้าอย่างพร้อม
เพรียง กำลังใจที่ให้ และเงินทุกบาททุกสตางค์ ที่ให้นี้ จะนำไปทำคุณประโยชน์ต่อประชาชนใน
ท้องที่ชนบททั่วประเทศ ก็ถือว่าท่านทั้งหลายทำบุญเชื่อว่ากุศลผลบุญจะส่งให้ท่านทั้งหลายมีความ
สุขความเจริญ ความมั่นคงสถาพร ทั้งหน้าที่การงานและส่วนตัว และขอเน้นว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะ
กลับไปสู่ประชาชนในพื้นที่”

ในการเสด็จทรงตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลนั้น ปรากฏว่ามีราษฎรมารับเสด็จอย่างเนืองแน่น
ทุกหนทุกแห่ง แม้ต้องเดินเท้ามาจากที่ห่างไกล และต้องมาจับจองที่รอคอยเป็นระยะเวลา
นาน และไม่ว่าฝนจะตกหรือแสงแดดจะแผดจ้าทุกคนก็ทำได้ย่อท้อไม่ ต่างปรารถนาที่จะได้เฝ้าชม
พระบารมี และบางคนก็ได้มีโอกาสกราบบังคมทูลให้ทรงทราบความทุกข์ยาก และขอพระราช
ทานพระมหากุณาให้ทรงแก้ไข ซึ่งก็ได้ทรงพระเมตตาตามควรแก่กรณีทุกราย

ภาพที่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทั้งเฒ่าชรา ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ มาเฝ้าชมพระบารมีด้วยความจงรักภักดีอย่างมีดีพำมวดินทุกหนทุกแห่งนั้น เป็นภาพที่ยากจะหาได้ในที่อื่นใดในโลก หนังสือพิมพ์และสื่อมวลชนโดยเฉพาะโทรทัศน์ ต่างได้บันทึกภาพและข่าวที่น่าประทับใจนี้เผยแพร่ให้ทราบอย่างกว้างขวาง ภาพแถวนักเรียนชายหญิงยืนเรียงกันอย่างเป็นระเบียบ คอยเฝ้าตามรายทางที่เสด็จพระราชดำเนินผ่านธงชาติในมือเล็ก ๆ โบกสะบัดไหว ๆ อยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง แม้ผู้เฒ่าผู้แก่อายุกว่า ๑๐๐ ปี ก็ได้เพียรพยายามมาเฝ้าทูลละอองพระบาท เช่น นายชิน วิชัย อายุ ๑๑๐ ปี จากตำบลเมืองเดช อำเภอเดชอุดม นางบัว แก่นไพร อายุ ๑๐๔ ปี จากหมู่บ้านสมสะอาด จังหวัดอุบลราชธานี และนางเงา มุลวิจิต อายุ ๑๐๕ ปี จากอำเภอบ้านดุง อุตรธานี ก็ได้มาเฝ้ารับเสด็จด้วยความชื่นชม นอกจากนั้น นายสุนทร ทิพย์จันทร์ จากอำเภอมหาชนะชัย เป็นชายพิการมาแต่กำเนิด ขาพิการ ใช้เดินไม่ได้ และแขนก็ใช้ได้ข้างเดียว เมื่อจะเคลื่อนที่ต้องใช้วิธีกิ้งตัวไป ก็ได้อุตสาหะมาเฝ้าด้วยความยากลำบาก นายสุนทร ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานรถเข็น ซึ่งก็ทรงพระเมตตาให้จัดหาให้ นับว่าเป็นพระมหากรุณาแก่ผู้ยากไร้โดยแท้

ได้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาคนทั่วไปเป็นอย่างดีว่า การเสด็จทรงตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชจนครบทั้ง ๒๑ แห่งนั้น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ต้องทรงพระอุตสาหะ วิริยะ ตรากตรำพระวรกายเป็นอย่างมาก เพราะต้องทรงเดินทางติดต่อกันให้ทันตามกำหนดการ ในที่บางแห่งเป็นที่ทุรกันดาร แม้มีอุปสรรคเนื่องด้วยดินฟ้าอากาศ พระองค์ก็มีได้ทรงย่อท้อ ดังตัวอย่างที่บ้านหนองกุดแคน จังหวัดนครพนม ฝนได้ตกลงมาอย่างหนักจนฉลอมพระองค์เปียกปอน แต่พระองค์ก็มีได้ทรงเลิกล้มกำหนดการหรือทรงหลบสายฝนที่กระหน่ำลงมากลับเสด็จเยี่ยมราษฎรด้วยพระพักตร์ยิ้มแย้ม จนหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งได้พาดหัวข่าวด้วยความชื่นชมว่า

“พระบรมฯ เสด็จ แม้แต่ฟ้ายังปีติ เทพโลมอีสาน”

ในการเสด็จทรงตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลครั้งนั้น มีได้ทรงเกื้อกูลเฉพาะกิจการสาธารณสุข หากแต่ยังทรงพระกรุณาพระราชทานหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ในพระองค์ ออกตรวจรักษาชาวบ้าน ทรงรับคนไข้ไว้ในพระราชานุเคราะห์ทุกภาคนับด้วยร้อย ๆ ราย ทั้งยังทรงเกื้อกูลการศึกษาและการพระศาสนาไปพร้อมกันด้วยเป็นต้นว่า ทรงพระกรุณาให้คณะครูอาสาสมัครจากวิทยาลัยสวนดุสิต วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาสงครณี วิทยาลัยครูพระนคร ไปสาธิตการใช้สื่อการเรียนการสอนแก่โรงเรียนในชนบท เพื่อให้เป็นผลดีแก่การศึกษาของเด็กในถิ่นทุรกันดารด้วย นอกจากนั้น ยังเสด็จไปนมัสการพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่น พระราชทานข้าวสาร อาหารแห้ง ยารักษาโรค เมล็ดพันธุ์พืช ตลอดจนสิ่งของที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม และแก่ราษฎรที่ยากจนในหมู่บ้านต่าง ๆ พระมหากรุณาธิคุณดังกล่าวนี้เปรียบประดุจสายธารแห่งความหวังที่หลังทะเลมจิตใจของประชาชนในดินแดนทุรกันดารห่างไกลควรชื่นชมโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง

ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้กราบบังคมทูลสดุดีพระเกียรติคุณ ในโอกาสที่เข้าเฝ้าถวายชัยมงคลเนื่องในศุภวาระคล้ายวันพระราชสมภพ ณ วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๓๐ ก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปทรงตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้ว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าและปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า มีความชื่นชมโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ฝ่าละอองพระบาท ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอุทิศพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่ประเทศเป็นอเนกประการ ทรงเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถ และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์เป็นเนืองนิจ ยิ่งความปลาบปลื้มตื้นตันแก่พสกนิกรทั้งหลายเป็นยิ่งนัก ในยามที่ทรงว่างจากพระราชภารกิจประจำทั้งหลายทั้งปวง ก็เสด็จออกเยี่ยมเป็นขวัญและกำลังใจแก่ประชาชนทุกระดับ ทรงห่วงใยสุขภาพอนามัยของประชาชน จึงทรงพระอุตสาหะตรากตรำ พระวรกายเสด็จเยี่ยมเยียนประชาชนตามชุมชนแออัด และตามชนบทห่างไกลโดยสม่ำเสมอ อีกทั้งเสด็จตรวจโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช ในขณะนี้ เป็นขวัญกำลังใจแก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานทุกชั้นทุกระดับ พระมหากรุณาธิคุณล้นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม”

“ในการเสด็จไปตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชนั้น ได้ฝ่าละอองพระบาท ยังทรงศึกษาและทอดพระเนตรสภาพความเป็นอยู่ตลอดจนสภาพปัญหาของราษฎรควบคู่ไปด้วย ยิ่งกว่านั้น ยังทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ซื้อเครื่องมือแพทย์และสิ่งจำเป็น พระราชทานแก่โรงพยาบาล วัด มัสยิด และโรงเรียนใกล้เคียง ตลอดจนประชาชนผู้ยากไร้ เพื่อสนองพระราชนิถิตานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ที่ทรงรักห่วงใยและมีความผูกพันต่อราษฎร ให้สมกับที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร”

อนึ่ง พระองค์ยังได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าว เกี่ยวกับผลของการเสด็จทรงตรวจเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช และเยี่ยมราษฎร สรุปได้ว่าทรงได้รับความรู้เกี่ยวกับปัญหาสุขภาพ อนามัย และความขาดแคลนของประชาชนในชนบทห่างไกลเป็นอันมาก สิ่งใดที่ยังขาดทั้งเครื่องมือเครื่องใช้และอื่น ๆ ก็ทรงพยายามจัดทำให้ และจะทรงสดับตรับฟังปัญหาของชาวบ้านต่อไป เพื่อจะทรงสงเคราะห์ราษฎรในด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

ในวาระอันเป็นมงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ นี้ ขอเชิญชวนพี่น้องชาวไทยร่วมใจกัน น้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายชัยมงคล ขอเดชะนุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใน

สากล โปรดอภิบาลและดลบันดาลให้ทรงพระเกษมสุข ห่างไกลโรคาพยาธิทุกข์ทั้งปวง พระเกียรติกำจร
ไปในทิศานุทิศ ทรงพระเจริญ สถิต เป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรไทยตลอดกาลนาน.

ออกราชการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๓๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

นายทองต๋อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

วันนี้เป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นักปราชญ์ นักการศึกษา และนักปกครอง ที่ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติไทยอย่างเหลือล้นที่จะพรรณนา คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี จึงใคร่ขอเสนอพระประวัติและพระกรณียกิจของพระองค์ท่าน ให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้จักและตระหนักในพระคุณของบรรพบุรุษที่ร่วมสร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ประเทศชาติทุก ๆ ท่าน

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระมหากษัตริย์บรมราชวงศ์ เจ้าจอมมารดาชุ่มเป็นจอมมารดา ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๐๕ มีพระนามเดิมว่าพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ทรงเป็นต้นราชสกุลดิศกุล เมื่อเป็นผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ได้ทรงริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ จัดให้มีการวัดผลการศึกษาด้วยการสอบไล่เป็นครั้งแรกในประเทศไทย และทรงอำนวยการจัดตั้งโรงเรียนอื่น ๆ อีกหลายโรงเรียน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ ซึ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ เพื่อบริหารการศึกษาของชาติ ได้ทรงวางรากฐานการบริหารการศึกษาไว้เป็นอย่างดี แต่เรื่องการปรับปรุงจัดระเบียบการปกครองพระราชอาณาจักรให้เป็นระเบียบมั่นคงเป็นความจำเป็นเฉพาะหน้าสำคัญยิ่งกว่าการศึกษาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย รับโอนการปกครองหัวเมืองจากกลาโหมและกรมท่ามารวมในกระทรวงมหาดไทย และแบ่งพระราชอาณาเขตออกเป็นมณฑลเทศาภิบาล สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงปฏิบัติได้เรียบร้อยเป็นผลดียิ่ง ดังปรากฏในประกาศเลื่อนกรมเป็นกรมหลวงความตอนหนึ่งว่า

“ได้ทรงรับจัดการวางแบบอย่างปกครองทั้งปวง ซึ่งเป็นภาระใหญ่ยิ่งยากที่จะสำเร็จได้ อาศัยพระสติปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพ และพระอุตสาหะฉันทะวิริยะอันแรงกล้า ประกอบด้วยการศึกษาแบบอย่างและความเป็นไปอยู่ทั้งภายในและภายนอก กอปรไปด้วยพระสติปัญญาไตรตรองเลือกเฟ้น ทั้งมีความซื่อตรงดำรงในความสัจสุจริตมิได้หนักไปในอคติทั้งปวง ควรยกย่องว่าเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มจัดตั้งการกระทรวงใดกรมใด ก็ทรงสามารถที่จะจัดการฉลองพระเดชพระคุณ ให้สำเร็จเป็นคุณมั่นคงยั่งยืนเป็นหลักฐานแบบอย่างได้ตั้งพระราชประสงค์ทุก

หน้าที่มา เป็นเหตุให้เจริญพระเดชานุภาพ และความเป็นสุขแก่ประชาราษฎร์ทั่วพระราชอาณาเขต นับว่าเป็นความชอบพิเศษใหญ่อิ่ง”

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพทรงรับราชการเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยติดต่อกันมาถึง ๒๓ ปีเศษ พระอนามย์เลื่อนมโหรีมจึงกราบบังคมทูลขอเวนคืนตำแหน่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีที่ปรึกษา และทรงมอบให้อำนาจการจัดทอพระสมุดสำหรับพระนคร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพก็ทรงพระอุตสาหะรวบรวมตรวจค้นเรื่องโบราณคดี และวรรณคดีต่าง ๆ ออกเผยแพร่เป็นจำนวนมาก เมื่อหายประชวรแล้วก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาคณะอภิรัฐมนตรีขึ้นเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินระดับสูงกว่าเสนาบดี ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็นอภิรัฐมนตรีด้วยพระองค์หนึ่ง และเมื่อโปรดให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นเพื่อดำเนินงานทอพระสมุดสำหรับพระนครและจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่ง นายกราชบัณฑิตยสภาจนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพได้เสด็จไปประทับอยู่ที่เกาะปีนัง เพื่อความสงบและหลีกเลี่ยงจากกระแสการเมืองจนระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่สองทรงประชวรพระโรคพระหทัยพิการ จึงเสด็จกลับมาประทับ ณ วังวรดิศ กรุงเทพมหานคร และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๘๖ รวมพระชนมายุได้ ๘๑ พรรษา

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดารงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยนั้น พระกรณียกิจที่สำคัญยิ่งของพระองค์คือการสร้างความเป็นเอกภาพของประเทศ จากการปกครองที่มีเมืองประเทศราช เมืองพระยามหานคร ได้ทรงสร้างระบบมณฑลเทศาภิบาลปกครองท้องที่ รวมอำนาจการบังคับบัญชาขึ้นสู่องค์พระมหากษัตริย์เป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกันเกิดความมั่นคงของประเทศที่จะต่อต้านภัยจากลัทธิล่าอาณานิคมมาได้ และที่กระทรวงมหาดไทยนี้เองได้ทรงสร้างหน่วยราชการขึ้นมาใหม่หลายหน่วยเพื่อรับกับภาระกิจที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ เช่น

๑. กรมตำรวจภูธร เป็นตำรวจที่อยู่ตามมณฑลเทศาภิบาลต่าง ๆ โดยเอาแบบของตามส์ของฝรั่งเศสมาใช้ คือมีการควบคุมและฝึกหัดแบบทหาร ใช้ม้าเป็นพาหนะเพื่อความคล่องตัว เป็นกำลังสำคัญของฝ่ายปกครองในการรักษาความสงบปราบปรามโจรผู้ร้าย

๒. กรมป่าไม้ ตั้งขึ้นเพื่อควบคุมการทำป่าไม้ในภาคเหนือ และให้สัมปทานบัตรแทนเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ สำนักงานครั้งแรกจึงอยู่ที่นครเชียงใหม่

๓. กรมราชโหลหะกิจภูมิพิทยา เพื่อควบคุมการทำเหมืองแร่

๔. กรมสรรพากรนอก มีหน้าที่เก็บภาษีอากรตามหัวเมือง

๕. กรมพยาบาล มีหน้าที่ป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บในส่วนภูมิภาค เช่นการปลูกฝี การควบคุมอหิวาตกโรค กาฬโรค การสุขาภิบาลหัวเมือง การตั้งสุขศาลาและโรงพยาบาลเมือง การทำทะเบียนคนเกิดคนตาย และคนแต่งงาน

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงวางระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติราชการของกรมใหม่ ๆ ดังกล่าวจนเกิดความเรียบร้อยเจริญก้าวหน้า ก็ทรงสนับสนุนให้ย้ายไปสังกัดกระทรวงที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกว่าดำเนินการต่อไป

พระกรณียกิจของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าในสมัยที่ทรงบังคับบัญชาหอพระสมุดแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่สำคัญคืองานพระนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี จนได้ทรงรับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย กรมศิลปากรได้เคยรวบรวมพระนิพนธ์ต่าง ๆ ปรากฏว่ามีถึง ๖๕๓ เรื่อง ที่มากที่สุดคือประวัติบุคคล ๑๘๐ เรื่อง รอง ๆ ลงไปได้แก่การศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี ๑๔๖ เรื่อง ศิลปะวรรณคดี ๑๑๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ๑๐๓ เรื่อง ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว ๗๔ เรื่อง พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงยกตัวอย่างหนังสือพระนิพนธ์ที่เป็นหลักฐานสำคัญคือ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่สองฉบับตรวจสอบใหม่ เรื่องการประดิษฐ์ฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป เรื่องเรารบพม่า ดำเนินพระพุทธรูปเจดีย์สยาม ประวัติสุนทรภู่ นิทานโบราณคดี และพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

นักศึกษานักค้นคว้าทั้งหลายที่ได้อ่านพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้ยอมรับเป็นเอกฉันท์ว่า นอกจากเนื้อหาสาระแล้วลักษณะพิเศษของพระนิพนธ์คือ ลำนวนเรียบง่ายชวนอ่านติดตามไม่รู้เบื่อและเป็นภาษาไทยที่ดีที่สุด พระนิพนธ์เรื่องประวัติบุคคลนั้นนอกจากจะเป็นเรื่องราวของบุคคลที่ทรงเขียนถึง ยังได้ทรงบรรยายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นหรืองานของบุคคลนั้น ทำให้ได้รับประโยชน์เป็นความรู้อย่างยิ่ง เช่นพระนิพนธ์พระประวัติ จอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครชัยศรีสุรเดช ผู้อ่านก็จะได้ทราบถึงวิวัฒนาการของกองทัพไทยสมัยปัจจุบันว่ามีความเป็นมาอย่างไร หรือพระนิพนธ์ประวัติเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) ผู้อ่านก็จะได้ทราบถึงงานของกระทรวงมหาดไทย เรื่องมณฑลเทศาภิบาล เรื่องการปกครองบริเวณ ๗ หัวเมืองภาคใต้โดยละเอียด ส่วนพระนิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีนั้น พงศาวดารรัชกาลที่สองเห็นจะเป็นตัวอย่างที่ดีถึงแนวทางพระนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์ กล่าวคือทรงเปลี่ยนการเขียนพระราชพงศาวดารซึ่งมีลักษณะเป็นจดหมายเหตุเรียงตามลำดับพุทธศักราช มากล่าวถึงเหตุการณ์แต่ละเรื่องแต่ต้นจนจบ พร้อมด้วยหลักฐานเอกสารประกอบ และความเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น ๆ ว่าเพราะเหตุใดจึงเกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ทำให้เหตุการณ์จึงมีสภาพอย่างนั้น และก่อให้เกิดผลต่อเนื่องเช่นใด และที่สำคัญคือทรงย้ำว่าความรู้ด้านประวัติศาสตร์นั้นไม่มี

ผู้ใดจะรู้ได้หรือรู้ได้จริง จึงทรงสนับสนุนให้มีผู้สนใจประวัติศาสตร์ช่วยกันค้นคว้าสอบสวนและวินิจฉัยให้มากขึ้น ถึงพระนิพนธ์ของพระองค์เองต่อมาทรงศึกษาค้นคว้าได้ข้อเท็จจริงมาใหม่ ก็ทรงยอมรับในข้อบกพร่องและทรงแก้ไขให้ถูกต้องกับหลักฐานที่ค้นคว้าได้หลังสุดทุกครั้งไป แต่อย่างไรก็ตามพระนิพนธ์ของพระองค์ทุกเรื่องนับว่าเป็นประโยชน์เป็นคุณูปการอย่างยิ่งสำหรับนักศึกษารุ่นหลังที่จะได้รับความรู้และอ้างอิงพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านอยู่จนปัจจุบัน

นอกจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอุทิศพระองค์เพื่อความสุภาพความเจริญของบ้านเมืองแล้ว พระจริยวัตรส่วนพระองค์ยังนับว่าเป็นแบบฉบับของชาวไทยที่ควรประพฤติปฏิบัติตาม เช่นก่อนที่จะเสด็จไปทำราชการก็จะไปทรงกราบทำความเคารพเจ้าจอมมารดาของพระองค์ท่านทุกวันตรับจนวายชนม์ไป ทรงถือว่าอำนาจอยู่ที่ไหน ความรับผิดชอบต้องอยู่ที่นั่นด้วย และอำนาจของพนักงานฝ่ายปกครองนั้นอยู่ที่ราษฎรเชื่อถือ มิใช่อยู่ที่พระแสงศาสตรา ทรงสอนผู้ใต้บังคับบัญชาว่า จะเป็นนายคนต้องหัดเป็นบ่าวมาก่อนจึงจะรู้ใจบ่าว ถ้าทำอะไรผิดก็อย่าปิด ต้องรับและเสียใจ เพราะคนทุกคนต้องทำผิดบ้าง ผิดกับข้าวไม่เหมือนกัน ทรงตรัสกับพระธิดาว่า อย่าพยายามทำเป็นฝรั่ง เพราะเธอไม่ใช่ฝรั่ง ถ้าทำขึ้นแล้วมันก็เป็นของเกี๊ยะเก็บเอากริยาดีของแม่ไว้เถิด เพราะคนดีเหมือนกันทั่วโลก ไม่ต้องตกใจ พระมติเกี่ยวกับเสรีภาพที่แท้จริงทรงอธิบายว่า อยู่ที่ตัวเราเองคือ ๑. ไม่ทำความชั่ว เพราะจะต้องเก็บเป็นความลับ ๒. ไม่เขียนจดหมายลับ ๓. ไม่มีหนี้ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้เราตกอยู่ในอำนาจผู้อื่นได้ แล้วเวลานอนสวดมนต์จบแล้ว ให้ตรวจดูตัวเองว่าตั้งแต่เช้าจนวางตัวลงนอนนี้ เราได้ทำอะไรบ้างและมีอะไรผิดบ้างในวันนี้ ให้ถือเป็นบทเรียนและสัญญาใจว่า จะไม่ทำอีก

แม้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จะได้สิ้นพระชนม์ไปแล้วตามธรรมดาของสังขาร แต่พระกรณียกิจและพระเกียรติคุณของพระองค์ ก็คงยังปรากฏให้สดุดีรำลึกถึงพระคุณตลอดไป.

ออกกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย.

วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๓๑

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

นางสายไหม จบกลศึก เรียบเรียง

ชาวไทยได้รับการกล่าวขานว่า “เป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน” ชอบเจรจาพาทีด้วยคำคล้องจอง เหมือนมีดนตรีอยู่ในโน้ตตื้นองนิตย และด้วยเหตุนี้เองจึงปรากฏว่าชาติไทยมีมรดกสมบัติที่เป็นวรรณคดีกวีนิพนธ์ในรูปของฉันทลักษณ์หลาย ๆ แบบ อันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาของบรรพชนมากมาย ถ้าจะเริ่มลำดับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ๖๐๐ กว่าปีล่วงแล้วจนปัจจุบันก็เป็นที่น่าชื่นชมอย่างยิ่งว่า เรามีวรรณกรรมที่มีคุณค่าล้ำเลิศจำนวนมาก น่าอ่าน น่าศึกษา ทั้งเนื้อเรื่องและประวัติผู้แต่งทั้งสิ้น นับตั้งแต่ลิลิตโองการแช่งน้ำ มหาชาติคำหลวง สมุทรโฆษคำฉันท์ กำสรวลศรีปราชญ์ ลิลิตพระลอ ลิลิตยวนพ่าย บุญโผนาทำฉันท์ กาพย์เห่เรือ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ บทละครเรื่องอิเหนา ลิลิตเตล่งพ่าย ลิลิตนิทราชาคริต บทละครเวนิสวานิช ที่ยกมากล่าวลำดับระยะเวลาอย่างลวก ๆ นี้เป็นแต่เพียงส่วนเล็กน้อยก็ล้วนแต่เป็นชิ้นเอกทั้งสิ้น ชาติไทยมีรัตนกวีสืบเนื่องกันทุกยุคทุกสมัย สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอัจฉริยภาพว่ากวีใดมีความยิ่งใหญ่ควรแก่การเชิดชูไม่เสื่อมสลาย สิ่งนั้นก็คือวรรณกรรมที่ท่านสร้างสรรค์ไว้ วันนั้นจะได้นำชีวิตและงานของกวีที่สำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงสมัยระหว่างรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๗ อีกท่านหนึ่งมาเผยแพร่เป็นการสดุดีน้อมนำเกียรติคุณให้ปรากฏในฐานะที่ท่านเป็นบรรพชนผู้สร้างสรรค์มรดกสมบัติไว้แก่อกุลปัญญา สร้างความบันเทิงให้โลกิธรนรมย์ ท่านผู้นั้น คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ผู้ได้รับการกล่าวขานว่าทรงเป็นบรมครูแห่งละครร้อง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเจ้าจอมมารดาเขียน เป็นพระชนนี พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ารวรรณากร ประสูติเมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา ตรีศก จุลศักราช ๑๒๒๓ ตรงกับวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๐๔ เป็นต้นราชสกุล “รวรรณ” ในปัจจุบัน ได้รับการสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์” และในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้เลื่อนเป็น “พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์” ครั้งแรกทรงรับราชการในหอรัษฎากรพิพัฒน์ ตำแหน่งพนักงานการเงินแผ่นดินซึ่งฝากธนาคารต่างประเทศ ทรงพระปรีชาสามารถ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง โปรดให้ดำรงตำแหน่งรองเสนาบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ เป็นที่ปรากฏว่า เจ้าภาชีอการมิได้ติดค้างเงินแผ่นดินอย่างเช่นแต่ก่อนเลย ทรงสามารถเรียกเก็บได้จนหมดสิ้น ทำให้เงินในพระคลังเพิ่มพูนทวีจำนวนมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นความชอบยิ่งใหญ่ต่อแผ่นดิน ในบั้นปลายพระ-

ชนม์ชีพแม้ว่าจะทรงพ้นจากงานในหน้าที่ราชการแผ่นดินแล้ว ก็ทรงอุทิศพระองค์เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและประเทศชาติ ดังปรากฏว่าได้เสด็จประทับที่ตำบลชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ทรงเป็นผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้น ทรงเป็นที่รักใคร่เคารพนับถือของประชาชนว่าทรงเป็นเจ้านายที่ลดพระองค์มาคลุกคลีด้วยอย่างสนิทสนม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ รวมพระชนมายุได้ ๗๐ พรรษา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงมีพระอัจฉริยภาพพิเศษนอกเหนือจากวิชาคณิตศาสตร์ ที่เกี่ยวกับงานการเงินของแผ่นดินตามตำแหน่ง ซึ่งฉายแววพระปรีชาสามารถว่าทรงวิद्याคุณทางอักษรศาสตร์มาแล้วตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๕ ด้วยใน พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงได้รับเลือกให้เป็นสภานายกของหอสมุดวชิรญาณ ถือว่าตำแหน่งนี้เป็นเครื่องหมายแสดงพระเกียรติคุณและวิद्याคุณอย่างดี

เมื่อทรงพระเยาว์ทรงได้รับการศึกษาในสาขาอักษรศาสตร์และคณิตศาสตร์ ทรงศึกษาภาษาไทยขั้นต้นจากคุณปานและคุณแสง ราชินิกุลในราชสำนัก วิชาภาษาบาลีและไวยากรณ์ไทย ซึ่งถือว่าเป็นหลักสูตรชั้นสูงในสมัยนั้น จากพระยาปริยัติธรรมดาดา (เปี่ยม) ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระเจ้า้องยาเธอทั้งปวงศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนกรมทหารมหาดเล็กหลวง พระองค์ก็ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับ มิสเตอร์ ยอร์ช ปีเตอร์สัน จนเชี่ยวชาญ กล่าววาทรงเป็นเจ้านายพระองค์หนึ่งที่มีความรู้ภาษาอังกฤษอย่างดีจึงจนสามารถแปลหนังสือภาษาต่างประเทศออกเผยแพรได้อย่างน่าชม

ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นนักเขียนและเป็นกวีใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์อีกผู้หนึ่ง เพราะผลงานนั้นมีเป็นจำนวนมาก ทรงมีความสามารถในการร้อยกรองได้อย่างรวดเร็ว ไพเราะ กินใจ ภายในเวลาอันจำกัด ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะพิเศษ ทรงนิพนธ์หนังสือไว้ทุกประเภททั้งความเรียง กวีนิพนธ์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ธรรมะ ปรัชญา สารคดี บันเทิงคดี ซึ่งกล่าวกันว่าทรงเป็นทั้งกวีและนักเขียนทั้งสมัยเก่าและสมัยใหม่ ที่สนใจบันเทิงคดี ประเภทเรื่องสั้น นวนิยาย บทความ กล่าวกันว่าทรงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ใช้นามแฝงในงานนิพนธ์ของท่าน นามแฝงที่ปรากฏคือ “ประเสริฐอักษร” “กอไกรภูมิ” และ “พระศรี” จึงกล่าวได้ว่าทรงเป็นนักปราชญ์ของชาติ ดังสรุปผลงานของพระองค์ได้ดังนี้

ประเภทบันเทิงคดี มีทั้งนวนิยาย เสภา บทละครร้อง ได้แก่ บทละครเรื่องพระลอ เรื่องสาวเครือฟ้า ไกรทอง อหังการตรี เรื่องเหล่านี้ทรงดัดแปลงจากฉบับเดิมเพื่อเป็นละครร้อง ซึ่งมีความงามในการร้อยราและบทร้องที่ไพเราะ โดยทรงประสมประสานการละครของไทยและอุปรากรของยุโรปประยุคต์เข้าด้วยกัน เป็นที่ตื่นตาและนิยมกันในสมัยปลายรัชกาลที่ ๕ อย่างยิ่ง จนทรงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นบรมครูของละครร้องดังได้กล่าวมาแล้ว

ประเภทประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้แก่ เฉลิมพระเกียรติยศตรีคำจันทร์ ลิลิตตำนานพระแท่นมณีคศิลาบาท ลิลิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์ บทละครเรื่องพระราชพงศาวดาร ซึ่งทรงนำประวัติบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์มากล่าว เช่น พระยารามเดโช พันท้ายนรสิงห์ สดุดีสตรีนักรบไทย โคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์มหาราชมหากัจจิงค์ ซึ่งเป็นคำประพันธ์ ส่วนความเรียงได้แก่เรื่อง พงศาวดารไทยใหญ่ และพระราชพงศาวดารพม่า ชาญชัยมหามกุฏราชสันตติวงศ์ เป็นต้น

ประเภทธรรมะและปรัชญา ได้แก่ รุไบยัต ของ ฮะกิม โอมาร์ คัยยาม มหากวี และนักปราชญ์คนสำคัญของเปอร์เซีย โดยทรงนิพนธ์เทียบเป็นโคลงสุภาพจากต้นฉบับภาษาอังกฤษของ เอ็ดเวิร์ด พิตซ เจรลด์ นอกจากนี้ก็มีเรื่อง ปัญญาภิณหะปัจจะเวกชนกับอภิวรรณโลกธัมม เรื่องลีลิตและสมภาพพลเมืองคล้ายตามธรรมชาติ และ นางนรางกุโรวาท

ประเภทจดหมายเหตุ ที่สำคัญคือ ทรงแปลจดหมายเหตุพงศาวดารสยาม ของเมอสิเออร์ ลาลูแบร์ ซึ่งเป็นทูตพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศส เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อพ.ศ. ๒๒๓๐ ซึ่งให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชาวไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ได้แก่ เรื่อง อุทานยวนถวิล นิราศนราธิป นิราศชะอำ และนิราศไทรโยค เป็นต้น

ผลงานที่รวบรวมมานี้เป็นส่วนสังเขปที่แสดงความเป็นนักปราชญ์ราชกวีของพระองค์อย่างเด่นชัด กล่าวได้ว่าทรงนิพนธ์งานไว้ทุกประเภท แต่ละประเภทนั้นมีจำนวนมาก กล่าวกันว่าบทละครของพระองค์นั้นไพเราะหวานจับใจ ส่วนงานนิพนธ์ที่มีลักษณะเป็นตำรับตำรา เช่น โคลงลิลิตสุภาพ ตำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์มหาราช ซึ่งว่าด้วยการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นอ่านยาก เป็นหนังสือขนาด ๘ หน้ายก ๒ เล่ม จำนวน ๓๑๕ หน้า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานความเห็นว่ “ลิลิตบรมราชาภิเษกนี้ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ประทานต้นฉบับแก่ข้าพเจ้าภายหลังงานพระบรมราชาภิเษกไม่สู้หานัก ข้าพเจ้าได้อ่านดู รู้สึกว่าเป็นหนังสือที่ดีมาก ดีทั้งทางวรรณคดี ทั้งทางตำรา และทางด้านาน กรมพระนราธิปฯ ทรงนิพนธ์ลิลิตนี้ได้รวดเร็วเป็นอันมาก ต้องนับว่าทรงนิพนธ์อย่างฝรั่งเรียกว่า “Inspired” และข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าเป็นพระนิพนธ์ที่ดีที่สุดเรื่องหนึ่งที่ข้าพเจ้าเคยอ่าน”

ได้มีผู้วิจารณ์งานกวีนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ว่าพระนิพนธ์นั้น “สับดีสับ” เสริมจังหวะมากทำให้ดูเหมือนจะเสียรูปแบบลักษณะคำประพันธ์ไป ซึ่งตามความเห็นนี้น่าจะเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาให้ลึกซึ้งว่า พระองค์ทรงเป็นกวีที่ชัดเจน ชำชองลึกล้ำจนยากเกินจะเทียบความคิดของพระองค์ได้ พณ.ประมวลมารค ได้กล่าวไว้ในหนังสือสิบสองกวี

ว่า ถ้าพิจารณาโคลงที่ทรงนิพนธ์เมื่อยุคแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕ เทียบกับสมัยหลังมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ จะเห็นว่าเดิมทีเดิยวมิได้ทรงเสริมจังหวะเท่าใดนัก ครั้นเมื่อพระชนม์มากเข้าเสียงดนตรีในพระกรณจะดูแรงขึ้นเป็นลำดับ จนเกือบจะกล่าวได้ว่างานนิพนธ์ที่ทรงวางไว้ในวัยหนุ่มและในยามที่ทรงพระชนม์สูงจะเป็นงานของกวีสองพระองค์

พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยเฉพาะกวีนิพนธ์เป็นงานที่ควรแก่การเผยแพร่ให้มีโอกาสได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง จะให้ความรู้ถึงความงดงามของภาษา ความไพเราะของคำที่บอกลีลาของจังหวะเสียงทั้ง ๆ ที่ไม่มีเสียงดนตรีประกอบ บอกอาการเคลื่อนไหวมีพลังหนักแน่น ให้ทั้งรส ความรู้สึก และ “กล่อมอารมณ์” ให้จริงจังตามความปรารถนาของกวี จึงกล่าวได้ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นทั้งนักปราชญ์ราชกวีที่สำคัญยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง ดังจะได้เชิญบทนิพนธ์บางส่วนมาแสดงประกอบ จากโคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษกัลป์ดมะราชมหাজกรี ซึ่งกล่าวถึง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

นครสยามรามะราชเจ้า	จักรินทร์ ปะจุมเอย
อะมะระรัตนะโกสินทร์	เสริบสร้าง
เจ็ดกษัตริย์ปกปฐะพิน	เผยแพร่ดี ณะเกิงแฮ
ศรีสุทัยะ ทิศส้าง	ดิลกเลี้ยงเวียงเกษม
เปรมคะนึ่งพึ่งเจ้าจัก	-ริบุญ เหลือแล
ทุกพระองค์ทรงคุณ	คืบป้อง
สะหะชาติต่างพินาศะหนุน	สยามชาติ เฉลิมเอย
เอกะราชชาติเดียวก้อง	เกียรติ์แก้มแหลมทองฯ

จึงหวังว่าจะได้นำพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านมาเผยแพร่ให้รายละเอียดยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป จึงขอเชิญชวนท่านทั้งหลายได้น้อมรำลึกถึงกวีสำคัญของชาติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในวาระครบรอบวันประสูติที่ ๑๒๗ ปี ในวันนี้.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๑

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ เรียบเรียง

การกล่าวถึงประวัติและผลงานของบุคคลที่ได้กระทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองนั้น นอกจากจะเป็นเครื่องน้อมนํ้าใจให้ผู้ฟังและผู้อ่าน ได้ประจักษ์ว่า เกียรติยศของผู้ประกอบกรรมดี เป็นสิ่งที่ไม่มัววันสูญสลายแล้ว ก็ยังจะเตือนใจให้คนทั้งหลายใฝ่กระทำความดี เพื่อฝากชื่อเสียงเกียรติยศไว้ให้ยั่งยืนเป็นแบบฉบับแก่คนรุ่นต่อไป สมดังภาษิตที่ว่า

“นรชาติวางวาย
สถิตทั่วแต่ชั่วดี

มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
ประดับไว้ในโลกา”

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๔) กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เป็นเจ้านายในชาติตติยบรมราชจักรีวงศ์ อีกพระองค์หนึ่ง ที่ได้ทรงประกอบกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์แก่ราชการบ้านเมืองไทยในอดีต เป็นอเนกประการสมควรจะนำพระประวัติและผลงานมาเผยแพร่ให้ทราบทั่วกัน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส พระนามเดิมคือ พระองค์เจ้าชายนพวงศ์ วรวงศ์เอกอรรคมหาภุควุฒิปฐมราชโอรส เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๙ แรม ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๘ ตรงกับวันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๓๖๕ เจ้าจอมมารดาหน้าเป็นพระมารดา มีพระอนุชา่วมพระมารดาคือ พระองค์เจ้าสุประดิษฐ์ วรฤทธิราชมหามงกุฏ บวรชรัตนราชโอรสซึ่งต่อมาทรงสถาปนาเป็น กรมหมื่นวิษณุภูวนาภิหาร ขณะทีประสูตินั้น เป็นเวลาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวช ยังดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎไนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงสถาปนาพระองค์เจ้าชายนพวงศ์เป็น กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ดังปรากฏคำสถาปนาในหนังสือเฉลิมพระยศเจ้านาย ดังต่อไปนี้

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๓๙๖ พรรษา ปัจจุบันกาล พุทธภังวารอายุศมาส ศกัลปภัค เอการาคีดีธิศรวาร ปริจเฉทกาทหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหามงกุฎ ฯลฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงราชดำริว่า พระราชประเพณีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบ ๆ มา ถ้ามีพระราชโอรสผู้ใหญ่ทรงพระเจริญวัยวุฒิ

ปรีชา สมควรไว้วางพระหัตถ์ ให้ว่าราชกิจจานุกิจบางอัน ที่สมควรแล้ว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอิสริยยศ บริวารยศ โดยสมควร ตั้งไว้ในฐานะศักดิ์เป็นเจ้าต่างกรม มีเจ้ากรม ปลัด-กรม สมุหบัญชี มีบรรดาศักดิ์ ช่วยพระองค์เจ้าทำราชการสนองพระคุณในแผ่นดิน รักษาพระ-เกียรติยศปรากฏนามว่า พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นกรมนี้ มีเป็นแบบอย่างมา

เพราะฉะนั้น บัดนี้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ วรวงศ์เอกอรรคมหาภุชงค์ ปร-มุตมราโชรส เป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่อันประเสริฐ ทรงพระสติปัญญาวิริยาคิคุณสมควรจะ เป็นเจ้าต่างกรมพระองค์หนึ่งได้ จะได้เป็นที่ค้ำจุนและรับช่วยกิจธุระต่าง แห่งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์น้อย ๆ ลงมาและพระเจ้าหลานเธอทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการ มาณบัณฑิตยสถานให้สถาปนาตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ วรวงศ์เอกอรรคมหาภุชงค์ ปรมุตมราโชรส เป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามว่า กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส มุสิกนาม ให้ทรงทำราชการ สอนองพระเดชพระคุณ บังคับบัญชาราชการในกรมล้อมพระราชวังในพระบรมมหาราชวังและกำกับ ตึกดินใหญ่

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงกำกับกรมล้อมพระราชวัง ซึ่งเป็นงานในหน้าที่สำคัญ เกี่ยวกับการรักษาความปลอดภัย ของ องค์พระมหากษัตริย์และพระบรมมหาราชวังนั้น นับได้ว่าทรงเป็นที่ใกล้ชิดไว้วางพระราชหัตถ์ เป็นอย่างมาก ยิ่งกว่านั้นต่อมาในพ.ศ. ๒๔๐๕ กรมหมื่นวิษณุเทวินทรสิ้นพระชนม์ลง พระ-บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงรับหน้าที่กำกับกรมพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งเป็นงานที่มีความสำคัญต่อการบริหารประเทศอีก ตำแหน่งหนึ่ง แสดงว่า ทรงมีพระปรีชาสามารถ จึงทรงได้รับความไว้วางพระราชหัตถ์ให้ทรง ควบคุมงานสำคัญ เช่นงานด้านความปลอดภัย และด้านการเงิน ซึ่งก็ได้ทรงรับราชการสนองพระ-มหากษัตริย์คุณด้วยความเรียบร้อยตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์

นอกจากงานบริหารราชการในหน้าที่สำคัญดังกล่าวมาแล้ว กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ยัง ทรงใฝ่พระทัยในการทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาด้วย ได้ทรงสร้างวัดตรีทศเทพสืบต่อมาจาก กรมหมื่นวิษณุเทวินทร พระอนุชา แต่น่าเสียดายที่ทรงสร้างยังไม่เสร็จบริบูรณ์ก็สิ้นพระชนม์ เสียก่อน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชศรัทธา สร้างวัดตรีทศเทพต่อ จนเสร็จ พระราชทานนามว่า “วัดตรีทศเทพฯ” ซึ่งหมายความว่า เทวดาสามชายเป็นผู้สร้าง

วัดตรีทศเทพ ตั้งอยู่ที่บ้านพานถม เขตพระนคร เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๑๘ ไร่ ๑ งาน และมีที่ธรณีสงฆ์ ที่จังหวัดปทุมธานี และจังหวัดนนทบุรี อีก ๒ แปลง สิ่งก่อสร้าง สำคัญที่กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงก่อสร้าง ได้แก่ พระอุโบสถ สร้างราว พ.ศ. ๒๔๐๔ มีลักษณะเป็น

อาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูน เครื่องบนเป็นไม้ มุงกระเบื้อง สิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น พระวิหาร สร้างราว พ.ศ. ๒๔๐๓ มีลักษณะเป็นทรงไทย ก่ออิฐถือปูนเช่นกัน หน้าบันเป็นปูนปั้นลายพระมหามงกุฎตราประจำรัชกาลที่ ๔ วัดนี้ต่อมาภายหลัง ผู้สืบสายราชสกุลนพวงศ์และราชสกุล สุประดิษฐ์ ได้มีศรัทธาก่อสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติม เช่น ศาลาบำเพ็ญกุศล

การกุศลอีกเรื่องหนึ่งที่ควรกล่าวถึง ก็คือ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงรับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์มหาชาติ ครั้งสำคัญในรัชกาลที่ ๔ คือเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ทรงพระผนวชเป็นสามเณร และได้ทรงเทศน์มหาชาติกัณฑ์สักระบบรรพถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระที่นั่งทรงธรรม เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๐๙

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ได้บันทึกเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ไว้สรุปความได้ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทรงประกอบพระราชพิธีทรงพระผนวช สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ เป็นสามเณร ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ ได้ประทับที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามหนึ่งคืน วันรุ่งขึ้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดขบวนแห่แห่นำเสด็จไปประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปส่งด้วย ครั้นเสด็จกลับถึงพระบรมมหาราชวังได้รับสั่งให้ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทำกระดาษใหญ่เหมือนอย่างแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอ พระองค์ใหญ่ ทำกระดาษใหญ่ถวายกัณฑ์เทศน์แด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณร นับว่า เป็นการเริ่มพระราชประเพณีเจ้านายทรงเทศน์มหาชาติถวายเป็นพระราชนิพนธ์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การจัดเครื่องกัณฑ์เทศน์มหาชาติครั้งนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ได้ทรงพระดำริให้ผูกเป็นรูปสำเภาใหญ่แทนกระดาษขึ้นที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ สำเภามีขนาดปากกว้าง ๕ วา ยาว ๑ เส้น มีของไทยทานต่างๆ นั่งร้านขายของก็ทำเหมือนสำเภาที่ลูกค้านั่งร้านขายของกันอย่างโรกัทำอย่างนั้น สิ่งของไทยทานวางร้านเป็นสินค้ามากเหลือที่จะพรรณนา ที่พื้นแผ่นดินทำเป็นลูกคลื่น ประดับด้วยเนื้อและปลาและของกินต่างๆ เป็นรูปเต่าปลาฉลามจระเข้ชาติที่มีอยู่ในทะเลทุกสิ่ง ค่าใช้จ่ายในการสร้างและจัดสำเภาลำนี้ เจ้าภาชีอากรช่วยเป็นเงินประมาณ ๑๐๐ ชั่ง หรือประมาณ ๘,๐๐๐ บาท ซึ่งในสมัยนั้นนับว่าเป็นเงินจำนวนมาก อนุมานได้ว่าเป็นสำเภากัณฑ์เทศน์ที่ยิ่งใหญ่ วิจิตรโอฬารตระการตา จึงปรากฏในพระราชพงศาวดารแล้วว่า มีผู้คนมาดูเบียดเสียดยัดเยียดกันทั้งกลางวันและกลางคืนจนเล็ก เป็นที่เอิกเกริกอย่างยิ่ง

กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เป็นพระเจ้าลูกยาเธอที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใกล้ชิดสนิทสนมมาก นอกจากจะทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้ทรงรับราชการในงานสำคัญๆ แล้ว ในเวลาที่ทรงขับข้องพระราชหฤทัยในเรื่องต่างๆ ก็จะมีพระราชหัตถเลขาทรงเล่าเรื่อง และทรงพรรณนาความในพระราชหฤทัยทำนองปรับทุกข์ หรือในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปในชนบท ทรงห่วงใยงานราชการบ้านเมือง ก็จะมีพระราชทานพระราชหัตถเลขา ทรงกำชับให้สอดส่องดูแลกิจการต่างๆ ให้เรียบร้อย ดังเช่นพระราชหัตถเลขา เมื่อเสด็จไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระนครศรีอยุธยา ความตอนหนึ่งว่า

“อนึ่งที่กรมท่ากลางนั้น ท่านกรมท่าก็ไม่อยู่ พระยาพิพัฒน์โกษาก็ไม่เห็นตัว ได้ยินว่าขึ้นไปชำระความอยู่ที่เมืองนนทบุรี อยู่แต่เสมียนตราภักดิ์เลอะเทอะนัก จงสั่งให้ไปตามตัวพระยาพิพัฒน์โกษามาอยู่ระวังราชการ ให้พระวิสุตรโกษาสมทบช่วยกันด้วย หลวงวิเศษพจนการค่อยยังช่วยอยู่ เอาตัวมากำกับให้ฟังการต่างๆ บ้าง ชาวต่างประเทศจะมีเหตุอย่างไรอย่าให้มันชู้ได้ อนึ่งการศาลต่างประเทศ ก็จงกำชับหม่อมราโชทัยให้ว่ากล่าวให้ดี”

แม้เมื่อกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสประชวร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระวิตกห่วงใยอาทรอย่างยิ่ง ดังมีลายพระราชหัตถเลขาปรารภพระอาการประชวรของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ เห็นจะตั้งพระราชหฤทัยจะพระราชทานไปยังเจ้าเกียรติใหญ่ ซึ่งทรงกำกับหม่อม อาจจะเป็น กรมหลวงวงศาธิราชสนิท หรือกรมหมื่นนเรนทรธรรมาธิบดี พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง พระราชหัตถเลขานั้นทรงวิเคราะห์พระอาการ และพระราชทานพระราชดำริในเรื่องการรักษาพยาบาล และการดูแลรักษาพระอาการอย่างละเอียด แสดงให้เห็นพระราชหฤทัยห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง

กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ประชวรพระโรคที่เรียกว่า โรคโบราณ มีพระอาการเกี่ยวกับในพระนาภี ครั้นถึงวันพุธที่ ๑๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๑๐ ปีเถาะ นพศกจุลศักราช ๑๒๒๙ ก็สิ้นพระชนม์ สิริพระชันษา ๔๐ ปี เป็นต้นราชสกุล “นพวงศ์” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระศพอย่างสมพระเกียรติ กล่าวคือ โปรดให้สร้างพระเมรุขนาดกลางที่ท้องสนามหลวง ครั้นถึงวันขึ้น ๘ ค่ำ ตรงกับวันเสาร์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๑๐ โปรดให้เชิญพระศพพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ตั้งกระบวนแห่มาประทับที่ปากคลองบางลำภู จัดการละเล่นสมโภชวันหนึ่ง เวลาค่ำแห่พระศพไปประทับหน้าวัดพระเชตุพน มีการละเล่นสมโภชตามประเพณีอีก ๒ คืน ครั้นถึงวันเดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ตั้งกระบวนแห่เข้าสู่พระเมรุท้องสนามหลวง มีการมหรสพสมโภช ๓ วัน ๓ คืน ครั้น ณ วันเดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๑๐ เวลาบ่ายพระราชทานเพลิง

ราชสกุล “นพวงศ์” ได้สืบสายต่อมา มีบุคคลที่ประกอบกรณียกิจต่างๆ ในบ้านเมือง ดำรง
รักษาชื่อเสียงเกียรติคุณแห่งราชสกุลนพวงศ์ไว้ให้ดำรงยั่งยืนจนถึงปัจจุบัน เป็นต้นว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์) สมเด็จพระอุปถัมภ์ ในพระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

ณ โอกาสนี้ จึงขอเชิญชวนให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายได้ยึดถือแบบฉบับ ในการดำรงชีวิต
ของบรรพชน ผู้อุทิศตนสร้างสรรค์ความดีงามและความมั่นคงของชาติ ให้เป็นมรดกตก
ทอดมาถึง เราผู้เป็นลูกหลานจนถึงทุกวันนี้

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๑

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ขอนำพระประวัติและพระกรณียกิจของพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคลพระองค์หนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงสถาปนาให้เป็นเจ้าต่างกรม และประกาศพระบรมราชโองการฯสถาปนา โดยทรงยกย่องความดี ความชอบแสดงพระปรีชาสามารถให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า “มีความรู้ในวิชาสยามไวยากรณ์โดยชำนาญ...เป็นจินตกวีผู้มีโวหารเป็นพิเศษ” คือ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ต้นราชสกุล “กัลยาณวงศ์”

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ เป็นพระโอรสในกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และจอมมารดาเลี่ยมใหญ่ ประสูติเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๔ ในพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อยังทรงพระเยาว์ได้ศึกษาอักษรสมัยเบื้องต้นที่พระราชวังบวรมาจนโสกันต์ และทรงผนวชสามเณร พอมีพระชันษาได้ ๑๔ ปี กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ พระบิดาทิวงคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณารับทะนุบำรุงพระโอรสธิดาต่อมา และโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้ดูแลจัดการศึกษาให้พระองค์เจ้าชายที่ยังทรงพระเยาว์ และมีพระชันษาอยู่ในเวลาควรเล่าเรียน ให้เข้าโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่สำหรับเจ้านายและผู้ดีมีสกุล และมีวิชาที่ฝึกสอนสูงกว่าโรงเรียนอื่นในสมัยนั้น

ผลของการศึกษาปรากฏว่า ทรงสอบได้ชั้นประโยค ๒ อันเป็นวิชาสูงสุดในโรงเรียน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ และได้รับพระราชทานรางวัลพิเศษ ในฐานะที่ทรงสอบวิชาได้ดีกว่านักเรียนคนอื่นในปีเดียวกันนั้น วิชาที่โปรดมากก็คือศึกษาทางวรรณคดี ภาษาไทย ส่วนวิชาอื่นเป็นแต่ศึกษาตามหลักสูตรเพื่อสอบให้ได้เท่านั้น

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา สมัครงับราชการในกรมยุทธนาธิการ โดยมีตำแหน่งเป็นชั้นเสมียนฝึกหัดราชการในกรมปลัดทัพบก และได้เลื่อนชั้นยศในทางทหารเพิ่มขึ้นโดยลำดับ จนถึงได้เป็นนายร้อยเอก ตำแหน่งนายเวรใหญ่ในกรมปลัดทัพบก แต่เมื่อ มีการแก้ไขระเบียบเสนาบดี ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงได้กราบบังคมทูลขอพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา มารับราชการใน

กระทรวงมหาดไทยด้วย ทรงรับราชการอยู่กระทรวงมหาดไทยเป็นเวลา ๑๗ ปี ได้รับเลื่อนสูงขึ้นโดยลำดับ คือ ปลัดกรม ปลัดบัญชี เจ้ากรม และเลขานุการของเสนาบดี

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ได้กล่าวถึงพระประวัติและพระกรณียกิจในทางราชการมาพอควร และก่อนที่จะกล่าวถึงต่อไป ขอแทรกพระอุปนิสัยที่ทรงนิยมวิชาการรัตนคติภาษาไทยที่ยังคงมีอยู่มิได้เสื่อมคลาย เพราะแม้จะทรงหน้าที่ราชการที่จะต้องรับผิดชอบอยู่มาก พระปรีชาสามารถในด้านวรรณคดีก็ยังคงสูงขึ้น โดยการศึกษาด้วยพระองค์เอง ทรงส่งบทกวีเข้าประกวดตามที่คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณประกาศเมื่อพ.ศ. ๒๔๓๘ ได้รับรางวัลที่ ๑ คือโคลงกระทู้ ตูตีเต่าตาย ซึ่งต่อมาก็ชนะโคลงกระทู้อื่น ๆ อีกหลายครั้ง ได้รับรางวัลที่ ๑ บ้าง ที่ ๒ บ้าง คำโคลงที่ชนะการประกวดเหล่านั้น ได้พิมพ์ในหนังสือวชิรญาณเป็นประจำ ผู้ที่ได้อ่านคำโคลงเหล่านั้นแล้วออกปากชมเชยกันว่า “สำนวนหลักแหลม”

การที่ทรงแต่งโคลงกระทู้ได้รับรางวัลที่ ๑ และที่ ๒ บ่อยครั้งดังกล่าว ในไม่ช้าก็ได้รับเชิญเป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ตำแหน่งผู้ช่วยสารณียกร อันมีหน้าที่เท่ากับเป็นบรรณาธิการหนังสือวชิรญาณ และในสมัยเดียวกันกระทรวงมหาดไทยก็เริ่มพิมพ์หนังสือเทศาภิบาลออกเผยแพร่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขอให้พระราชวรรังค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ทรงเป็นบรรณาธิการ ก็ทรงรับเพราะเป็นที่สัพพะอัธยาศัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงชมเชยการปฏิบัติงานทางด้านหนังสือของพระองค์ท่านไว้ว่า

“ทำได้ดีด้วยความละเอียดละออและรู้จักหักท้วงที่ผิดพลาด จะหาตัวสู้เธอได้โดยยาก ต่อมามีการเกิดประกอบอุดหนุนคุณวิเศษของเธอ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร และทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เป็นสภานายก และตัวข้าพเจ้าได้เป็นตำแหน่งกรรมการประจำหอพระสมุดฯ ด้วย พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ ช่วยข้าพเจ้าทำการหอพระสมุดฯ ได้โอกาสเฝ้าแทนคุณเคยจนเป็นที่ชอบพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาแต่ครั้งนั้น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโปรดหนังสือ จดหมายเหตุความทรงจำ (ของกรมหลวงนรินทรเทวี) ซึ่งข้าพเจ้าได้มาทูลเกล้าฯ ถวายทรงพระราชนิพนธ์พระราชวิจารณ์จดหมายเหตุนั้น แล้วดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าจัดการพิมพ์ ข้าพเจ้าให้พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติเป็นบรรณาธิการ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทอดพระเนตรเห็นการที่เธอทำก็ทรงสรรเสริญความสามารถ แต่ั้นเธอจึงได้เป็นบรรณาธิการพระราชนิพนธ์ซึ่งโปรดให้พิมพ์ต่อมา เช่น เรื่องไกลบ้าน เป็นต้น ถึงขั้นนี้มีพระราชดำรัสและพระราชหัตถเลขาทรงถึงเธอเนื่อง ๆ ”

พระราชนิพนธ์เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระสำคัญในทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เป็นพระราชวิจารณ์ตลอดทั้งเล่ม ม.ร.ว.สุขุมชาติ สวัสดิกุล ได้เขียนถึงความสำคัญถึงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ไว้ในเรื่อง “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะทรงเป็นนักประวัติศาสตร์” ว่า

“หนังสือสำคัญยิ่งสำหรับการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ของชาติไทย ก็คือ หนังสือพระราชวิจารณ์ความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ตั้งแต่เริ่มวิจารณ์ถึงตัวผู้แต่งจดหมายเหตุ ตลอดจนพระบรมราชาธิบาย เรื่องราวต่าง ๆ ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า พระราชประวัติของพระเจ้ากรุงธนบุรี และเรื่องราวสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระองค์ได้ทรงบรรยายไว้เป็นข้อ ๆ โดยละเอียด ผู้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ของชาติไทย ย่อมได้รับประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้อย่างล้นหลาม ผู้วิจารณ์จะต้องเป็นผู้มีความรู้ในวิชาการด้านต่าง ๆ หลายด้าน จึงจะสามารถวิจารณ์ได้ดีถึงขนาดนั้น ถ้าปรารถนาจะได้เรียนรู้กิจการปกครองในครั้งนั้นก็ดี ตลอดจนความรู้เบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีก็ดีมีอยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์นี้อย่างพร้อมเพรียง”

สาระสำคัญของพระราชวิจารณ์หนังสือเรื่องนี้ละเอียดถี่ถ้วน จนกระทั่งสามารถค้นได้ ว่ากรมหลวงนรินทรเทวี เป็นผู้นิพนธ์

ส่วนพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่อง ไกลบ้าน นั้น ม.ร.ว.สุขุมชาติ สวัสดิกุล ก็ได้เขียนถึงความสำคัญไว้ในเรื่องเดียวกันกับที่อ้างแล้วว่า

“เพียงแต่พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน ซึ่งเป็นทำนองจดหมายเหตุเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปเล่มเดียว ก็เป็นการยืนยันอย่างดีได้ว่า พระองค์ทรงรอบรู้ประวัติศาสตร์ของชาติต่าง ๆ ในทวีปยุโรปเป็นอย่างดี ทรงทราบถึงรากฐานความเจริญของชาตินั้นๆ ในการศึกษาที่ทรงพรรณนาถึงประเทศแต่ละประเทศได้ทรงแทรกประวัติไว้โดยละเอียด แม้สถานที่เสด็จประพาสจะเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย ก็ได้ทรงศึกษาหาความรู้เอาไว้อย่างแจ่มแจ้ง ในการทรงพบปะกับบุคคลสำคัญ ๆ ของแต่ละชาติ ก็ได้ทรงเล่าถึงประวัติของคนนั้น ๆ ไว้โดยละเอียด แม้จะเป็นการที่ได้ทรงสนทนากับพระราชมหากษัตริย์ของแต่ละประเทศ ก็สืบทราบชัดถึงเชื้อสายของพระมหากษัตริย์แห่งประเทศนั้นมาเอาไว้โดยมิได้ผิดพลาดเลย

ตำนานเมือง ตลอดจนสถานที่ต่าง ๆ ที่ทรงเล่าเป็นการแสดงกิจการที่ได้ทรงศึกษามาอย่างตลอดปลอดโปร่ง ที่สำคัญยิ่งก็คือการทรงนำมาเปรียบเทียบได้กับเมืองไทยในสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับการปกครองประเทศ และวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตย พระองค์ทรงนิยมวิธีการของอังกฤษมาก แต่ก็ทรงเทียบวิธีการปกครองระบอบนั้นกับการปกครอง

ของประเทศไทย สมัยนั้นว่า ยังเข้ากันไม่ได้สนิท เพราะการศึกษาของไทยเราในครั้งนั้นยังไม่เหมาะ กับวิธีการปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น”

พระราชนิพนธ์ทั้งสองเรื่องทีกล่าวถึงมีความยาวมาก และมีข้อที่จะต้องระมัดระวังมาก ท่านผู้ฟังบางท่านอาจได้เห็นรูปเล่มที่พระราชวรรังค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ทรงจัดแล้ว ก็จะต้องยอมรับว่าทรงจัดทำได้อย่างประณีตเป็นอย่างยิ่ง และเป็นทีที่พึงพอพระราชหฤทัย

และไม่เพียงพระราชนิพนธ์สองเล่มดังกล่าวแล้วนั้น พระราชนิพนธ์เรื่องอื่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็โปรดให้พระราชวรรังค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา เป็นบรรณาธิการ เช่นเรื่องวัดราชาธิวาส หรือวัดสมอราย ซึ่งเมื่อพระองค์ท่านตรวจแล้วได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทอดพระเนตร ก็ทรงได้รับพระราชดำรัสชมเชยว่า “บัดนี้ได้ตรวจแล้ว ขอชมว่าตรวจดีจริง ๆ พิมพ์ก็เร็วเหลือเกิน”

ถึงรัชกาลที่ ๖ เมื่อจะกระทำพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแรก ต้องมีการแต่งตั้งให้พราหมณ์อ่านสวดดีสังเวทสำหรับรัชกาลใหม่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเลือกกวีมีชื่อเสียงขึ้น ๔ คน พระราชวรรังค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ทรงได้รับเลือกให้แต่งลาที่ ๒ ว่าด้วยขอพรเทวดา และได้รับการชมเชยมากตั้งคำฉันท์ที่ทรงแต่งถวายตอนต้นว่า

อ้าท้าวเถลิงบวรพา	หะมหาพิทคหงส์
ศักดิ์สิทธิ์มหิศรธำรง	วรเวทวิเศษชาญ
เชิญองค์พระจงกรุณจิตต์	ทนต์ติศาสตร์สาร
ทั้งราชธรรมอุปการ	จิรกาละถาวร
อ้าไทพทมกษิรสิน	ธ ชวถีนชโลธร
เลี้ยงหล้าคณนารนิกร	สกลโลกธเอาธูร
เชิญเทพพิทักษ์บรมนาถ	มกุฎราชนเรนทรสุร
พร้อมพงษ์พระชัตติยประยูร	สุขโสตติสภาราญ
อ้าองค์พระทรงอุศุภราช	สุรกาจก่าแหงหาญ
เดโชไชยตมบำราญ	ปราบกษัปราชัย
สรวมเดชแผด็จคณอมิตร	ทูลูจิตต์จะจงภัย
อัปภันตร์และพาหิรประลัย	พลพ่ายพระบารมี

คำฉันท์ลาที่ ๒ ว่าด้วยขอพรเทวดา ที่ทรงแต่งถวายเพื่อให้พราหมณ์อ่านสวดดีสังเวทยังไม่จบ เท่าที่ได้ยกมาก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระราชวรรังค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา มิได้ทรงพระ-

ปรีชาสามารถในการแต่งบทกวีเป็นคำโคลงเท่านั้น แม้คำฉันท์ก็ทรงแต่งได้อย่างไพเราะและได้รับการยกย่องแม้ในปัจจุบัน

ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร เกิดความขัดข้องเรื่องเลขานุการ เพราะเมื่อทรงทดลองเอาบรรณารักษ์คนเดิมของหอพระสมุดวชิรญาณมาตั้งเป็นเลขานุการ ทำการไม่เรียบร้อย จึงทรงปรึกษากับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แล้วกราบบังคมทูลขอพระราชรวรงค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา จากกระทรวงมหาดไทย ให้มาดำรงตำแหน่งเลขานุการของกรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครและให้มีหน้าที่เป็นผู้ดูแลบังคับบัญชาการในหอพระสมุดแห่งนี้ ตั้งแต่ยังตั้งอยู่ที่ศาลาสหทัยสมาคมจนกระทั่งย้ายมาอยู่ที่ตึกหน้าวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นเวลา ๑๔ ปี งานในหอพระสมุดสำหรับพระนครเจริญก้าวหน้า ทรงตรวจชำระต้นฉบับและจัดพิมพ์หนังสือเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองถึง ๕๐๙ เรื่อง และได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้รับพระราชทานบำเหน็จรางวัลความชอบหลายครั้ง และในที่สุดทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระสุพรรณบัฏสถาปนาขึ้นเป็นต่างกรม คือเป็นพระราชรวรงค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา ใน พ.ศ. ๒๔๕๖

นอกจากจะทรงปฏิบัติงานในหน้าที่ราชการและสนองพระเดชพระคุณในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองรัชกาลเป็นอย่างดี ยังได้รับการสถาปนาให้ทรงกรมแล้ว ยังได้รับการแต่งตั้งให้เป็นองคมนตรีในพ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นมหาอำมาตย์ตรี รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ประถมาภรณ์มงกุฎสยาม กับเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ และมีศเป็นนายกองตรี เลือป่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

ท่านผู้ฟังที่เคารพ พระราชรวรงค์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา แม้จะต้องทรงงานอย่างหนักอยู่ในหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็นเวลานาน แต่ผลงานทางด้านวรรณคดีอันเป็นงานส่วนพระองค์ที่ได้รับยกย่องว่ายอดเยี่ยม ก็มีปรากฏภายหลังเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว คือ อลินจิตต์ คำฉันท์ ซึ่งทรงนิพนธ์แล้วมอบให้รักษาไว้ใน “ตู้นิรภัย” ของหอสมุดพระนคร ซึ่งนายกราชบัณฑิตยสถานำออกมาจัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ อลินจิตต์ คำฉันท์ เป็นคำฉันท์ที่นำเรื่อง อลินจิตต์ชาดก คือเรื่องพญาช้างเผือก เป็นเรื่องที่สรรเสริญความกตัญญู เรื่องนี้มีเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง และห้องใกล้ที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง อลินจิตต์ คำฉันท์ ซึ่งเป็นเรื่องยาวประกอบด้วยฉันทลักษณ์มากมาย ความดีของบทกวีเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภา ถึงกับมีลายพระหัตถ์ชมเชยไว้ว่า “เห็นว่าแต่งดีควรนับว่าเป็นยอดสำนวน

ของกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชาได้ จึงคัดขึ้นทูลเกล้าฯถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับ ๑ แล้วปรึกษากันถึงการที่จะพิมพ์ให้แพร่หลาย”

แต่อย่างไรก็ตาม พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา แม้จะทรงพระปรีชาสามารถเปรี๊ยะปราชญ์ในวรรณคดีของไทยเพียงใด แต่การดำรงพระชนม์ชีพของพระองค์ ก่อนข้างมีก็น้อย วังที่ประทับอยู่นั้นได้รับพระราชทานบ้านหลวงจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ประทับเป็นปกติสุขตลอดมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๓ ก็เริ่มประชวรด้วยทรงงานหนักเกินพระกำลัง ในที่สุดต้องออกจากราชการใน พ.ศ. ๒๔๖๖ รับพระราชทานเบี้ยบำนาญและพระบรมราชานุเคราะห์ตลอดมา แต่อาการพระประชวรยังคงเรื้อรัง จนถึงสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ พระชันษา ๕๖ ปี ผลงานด้านวรรณคดีจะคงดำรงอยู่ชั่วกาลนาน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๓๑

พระยาราชสงครามสมัยกรุงศรีอยุธยา

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ขอนำเรื่องพระยาราชสงครามสมัยกรุงศรีอยุธยา มาสดุดี ทั้งนี้ก็เพราะในปัจจุบันยังมีผลงานสำคัญของท่านปรากฏอยู่ โดยเฉพาะผลงานทางด้านสถาปัตยกรรมอันสำคัญยิ่ง แม้จะไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับชีวประวัติ เช่น ชื่อตัว ชื่อสกุล การศึกษา เหมือนชีวประวัติของบุคคลสำคัญตามที่ได้เคยนำเสนอมาแล้ว แต่ก็มีเรื่องที่ใครจะขอชี้แจงถึงอำนาจหน้าที่และความเป็นมาของผู้มีบรรดาศักดิ์ได้รับพระราชทานราชทินนามว่า “ราชสงคราม” ตามหลักฐานอันปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา สิ่งที่ควรทำความเข้าใจในประการแรกก็คือว่า เหตุใดข้าราชการผู้ได้รับพระราชทานราชทินนามนี้ ซึ่งน่าจะมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกสงคราม แต่กลับมีหน้าที่รับผิดชอบมาถึงงานด้านสถาปัตยกรรมอันเป็นงานเกี่ยวกับการก่อสร้างเป็นประการสำคัญอีกด้วย และมีใช้แต่เพียงในสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เองก็ยังปรากฏว่าเป็นไปในทำนองเดียวกัน

ราชทินนามว่า “ราชสงคราม” จะมีปรากฏขึ้นในสมัยใดนั้นยังไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่ในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งครองราชสมบัติอยู่เป็นเวลายาวนานถึง ๔๐ ปีคือ ตั้งแต่พ.ศ. ๑๑๙๑ ถึงพ.ศ. ๒๐๓๑ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์องค์สำคัญที่สุดของวงศ์สุพรรณภูมิ ที่ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครอง แยกทหารและพลเรือนออกจากกัน ฝ่ายทหารมีผู้บังคับบัญชาสูงสุดเรียกว่า สมุหกลาโหม ฝ่ายพลเรือนมีผู้บังคับบัญชาสูงสุดเรียกว่า สมุหนายก โดยเฉพาะฝ่ายทหารนั้นได้มีการแบ่งอำนาจหน้าที่ออกไปอีกเป็นอันมาก เช่น หัวเมืองขึ้น กองทัพ กรมกองต่าง ๆ และกำหนดหน้าที่ไว้ชัดเจน ซึ่งปรากฏว่ามีนามพระยาราชสงครามอยู่ในฝ่ายทหารด้วย

พระยาราชสงคราม ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น เป็นจางวางกำกับการ “กองทหารในกลาง” มีหน้าที่รักษาเครื่องรบ หอกกองทหารหลวง และเข้าหนุนเสริมกำลังรบของกองทัพหลวง กองทหารในกลางมีกรมกองและเหล่าอาสาขึ้นด้วยเป็นจำนวนมาก เช่น กรมทหารในขวา กรมทหารในซ้าย กองช่างเรือ กองอาสาญี่ปุ่น กองเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง เหล่าอาสาธมัญหรืออาสาธมญ เหล่าอาสาจามหรืออาสาแขกเป็นต้น ข้อที่น่าสังเกตก็คือ มีกรมทหารช่างขึ้นอยู่ในกองทหารในกลางนี้ด้วย กรมทหารช่างที่กล่าวถึงนี้ มีกองช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างหุ่น ช่างสัก ช่างบุ ช่างปูน คล้ายกรมช่าง ๑๐ หมู่ในสมัยต่อมา ด้วยเหตุนี้ ผู้มีบรรดาศักดิ์ได้รับพระราชทานราชทินนาม “ราชสงคราม” จึงเป็นทั้งนายทหาร หรือเป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างมาแต่เดิมด้วย

งานของพระราชสงครามทั้งในด้านการทหารและการก่อสร้าง หรือที่เรียกว่างานด้านสถาปัตยกรรมนั้น คงถือเป็นแบบฉบับในรัชกาลของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาระยะเวลาต่อมาโดยลำดับ ดังเช่นในรัชกาลสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ ๙ หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า พระเจ้าท้ายสระ และรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หรือ พระเจ้าบรมโกศ ผู้เป็นพระราชสงครามหรือพระยาราชสงคราม ยังต้องปฏิบัติงานด้านสถาปัตยกรรม มีผลงานสำคัญปรากฏอยู่ทั้งในสองรัชกาลนั้น ดังจะนำมาสรุปไว้ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งของชาติ ดังนี้

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. ๒๒๖๔ พระราชสงครามได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นนายกอง เภณท์คนไปขุดคลองโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งขุดมาตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าเสือยังไม่สำเร็จ พระราชสงครามทำการสำเร็จ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงพึงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่งโปรดเกล้าฯ ให้พระราชสงครามเลื่อนขึ้นเป็นพระยาราชสงคราม แล้วทรงตั้งชื่อคลองนั้นเสียใหม่ ว่า คลองมหาไชย พ.ศ. ๒๒๖๖ มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น คือ พระนอนวัดป่าโมก อำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง จะพังลงน้ำ พระยาราชสงครามกราบบังคมทูลอาสาเพื่อแก้ไขชะลอน้ำพระให้พ้นจากการพังทลายลงน้ำ และขอถวายชีวิตเป็นประกัน หากทำการไม่สำเร็จ

พระนอนหรือพระพุทธรูปไสยาสน์องค์นี้ เป็นพระที่ก่อด้วยอิฐถือปูนปิดทอง มีความยาว ๒๒.๕ เมตร ความสำคัญของพระนอนวัดป่าโมกนี้ น.ณ ปากน้ำ ศิลปินผู้มีความใส่ใจในทางโบราณคดี ได้กล่าวถึงพระนอนวัดป่าโมกไว้ในเรื่องเที่ยวเมืองศิลปะอุททอง ไว้อย่างน่าฟังว่า

“ที่วัดป่าโมกมีพระนอนพระพักตร์สวยแบบสมัยลพบุรีตอนปลายสุด เป็นของมีตามตำนานว่าสร้างก่อนกรุงศรีอยุธยา ยังพบพระนอนในอ่างทองอีกมากมายล้วนมีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา อายุอยู่ประมาณสมัยอยุธยาทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าค้นพบว่า สมัยกรุงศรีอยุธยาไม่นิยมสร้างพระนอน สังเกตตามวัดสำคัญต่อไปนี้ไม่มีพระนอนเลย คือ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดพระราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพุทไธสวรรย์ วัดสพสวรรค์ เป็นต้น วัดเหล่านี้มีมาแต่สมัยอยุธยาตอนต้น และเป็นวัดอันมีชื่อเสียงระบุน่าอย่างชัดเจนในพงศาวดารว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยายุคต้น วัดชั้นหลังของกรุงศรีอยุธยาซึ่งสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น วัดบรมพุทธาราม วัดพญาแมน วัดไชยวัฒนาราม เป็นวัดใหญ่โตมโหฬารมีชื่อเสียงที่สุดในกรุงศรีอยุธยา ก็ไม่มีพระนอน”

นี่คือความสำคัญของพระนอนวัดป่าโมกในทัศนะของศิลปินนักโบราณคดีที่ให้ความสำคัญแก่พระนอนวัดป่าโมก ซึ่งกล่าวถึงอยู่ในขณะนี้ ส่วนการอนุรักษ์พระนอนอันมีค่านี้ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาบันทึกเหตุการณ์ไว้เสมือนประกาศของพระยาราชสงครามให้อนุชนรุ่นหลังได้รับรู้และระลึกถึงว่า

“ลัคักราชได้ ๑๐๘๗ ปีมะเส็ง เจ้าอธิการวัดป่าโมกเข้ามาหาพระยาราชสงคราม แจ้งความว่า พระพุทธไสยาสน์วัดป่าโมกนั้น น้ำกัดเซาะตลิ่งพังเข้ามาถึงพระวิหารแล้ว ยังอีกประมาณสักปีหนึ่ง พระพุทธไสยาสน์เห็นจะพังลงน้ำเสียแล้ว พระยาราชสงครามได้ฟังดังนั้นจึงเข้าไปกราบทูลพระกรรณา ให้ทราบเหตุแห่งพระพุทธไสยาสน์นั้นทุกประการ พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบดังนั้น จึงปรึกษาด้วยข้าราชการทั้งปวงมีเสนาบดีเป็นอาทิ ว่าเราจะรื้อพระพุทธไสยาสน์ไปก่อเอาใหม่จะดี หรือ ๆ จะชะลอไปไว้ในที่สมควรดี พระยาราชสงครามจึงกราบทูลพระกรรณา ว่าข้าพระพุทธเจ้าจะขอออกไปดูก่อน แล้วถวายบังคมลาออกไปพิจารณาดูเห็นจะชะลอลากได้ จึงกลับมากราบทูลพระกรรณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาชะลอลากพระพุทธไสยาสน์ให้ถึงที่อันควรให้จงได้ สมเด็จพระมหาอุปราชเฝ้าอยู่ ณ ที่นั้นด้วย ได้ฟังเช่นนั้นไม่เห็นด้วย จึงตรัสว่าพระพุทธไสยาสน์นั้นพระองค์ใหญ่โตนักเห็นจะชะลอลากไม่ได้ กลัวจะแตกจะพังเป็นการใหญ่มีช่องของหล่อ ถ้าไม่มีอันตรายก็จะดีอยู่ ถ้ามีอันตรายหักทลาย จะอายุอัปยศแก่ไพโรฟ้าประชาราษฎร์ อำมาตย์เสนาข้าราชการ เสียพระเกียรติยศ จะลือชาบรากฎไปในอนาคตเป็นอันมาก ถ้าเราไปรื้อก่อใหม่ให้ตั้งมากกว่าเก่าเห็นจะง่ายดีอีก พระยาราชสงครามจึงกราบทูลพระกรรณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาชะลอลากพระพุทธไสยาสน์ มีให้แตกพังไปเป็นปกติถึงที่ใหม่อันสมควรให้จงได้ ถ้าและเป็นอันตรายขอถวายชีวิต สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ยังไม่วางพระทัย จึงดำรัสสั่งให้นิมนต์พระราชอาคันตุกะมาประชุมแล้ว ตรัสว่า ข้าแต่พระเจ้าแผ่นดินทั้งปวง เราจะรื้อพระพุทธไสยาสน์ก่อใหม่ไว้ในที่อันควรจะควรหรือมิควร พระบาลีจะเป็นประการใดบ้าง พระราชาคณะทั้งปวงถวายพระพรว่า พระองค์ไม่แตกหักพังวิปริตเป็นปกติดีอยู่นั้น จะรื้อไปก่อใหม่ไม่ควร พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบดังนั้น จึงตรัสสั่งให้พระยาราชสงครามคิดกระทำการชะลอลากพระพุทธไสยาสน์นั้น

ลัคักราช ๑๐๘๘ ปีมะเมีย อัฐศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปวัดป่าโมก ให้รื้อพระวิหารแล้วให้ตั้งตำหนักพลับพลาชัยใกล้วัดชีปะขาว ยับยั้งรั้งแรม ๖ วันบ้าง ๗ วันบ้าง กับด้วยพระอนุชาธิราชกลับไปกลับมาให้กระทำการอยู่ ๓ วันบ้าง ๔ วันบ้าง แล้วกลับมาพระนคร พระยาราชสงครามเกณฑ์ให้ข้าราชการไปตัดไม้ยางยาว ๑๔ วา ๑๕ วา หน้าใหญ่ศอกคืบบ้าง ยาว ๔ วา ๕ วา หน้าใหญ่ศอกหนึ่งบ้าง ให้ได้มากทำตะเฒ่แม่สดึง ให้เลื่อยเป็นตัวไม้หน้าใหญ่ศอกหนึ่ง หน้าน้อยคืบหนึ่งเป็นอันมาก ให้เอาเสาไม้ยาง ๓ ก่า ๓ วา กลึงเป็นวง เลื่อยกระดานหน้า ๒ นิ้ว จะปูพื้นทางจะลากตะเฒ่นั้น ให้ปราบที่ให้เสมอบุบตีด้วยตะลุมพุกให้ราบเสมอ ให้ฟันเชือกน้อยใหญ่เป็นอันมากแล้วให้เจาะฐานแท่นพระเจ้านั้น ช่องกว้างศอกหนึ่ง เว้นไว้ศอกหนึ่ง ช่องสูงคืบหนึ่ง เว้นไว้เป็นพื้นปลา เอาตะเฒ่แอบเข้าทั้งสองข้าง ร้อยไม้ขวางทางแม่สดึง แล้วสอดกระดานหน้าคืบหนึ่งนั้นบนหลังแม่ตะเฒ่ตลอดช่อง แล้วเจาะชุดรื้ออิฐหว่างช่องกระดานที่เว้นไว้ให้เป็นพื้นปลานั้นออกเสีย เอากระดานหน้านั้นสอดให้เต็มทุกช่อง และการผูกมัดร้อยเรียงกระดานทั้งปวงมั่นคงบริบูรณ์ห้าเดือนสำเร็จแล้วทุกประการ ครั้นได้ศุภวารดิถีเพลาศึกษาพิชัยมงคลฤกษ์ดีแล้ว ให้ชะลอเลื่อนลาก

ตะเม็ที่ทรงพระพุทฺธไสยาสน์ไปเข้าที่อื่นจะกระทำพระวิหารนั้นได้สำเร็จสมบูรณ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาราชสงครามเลื่อนที่เป็นสมุหนายก”

งานสำคัญของพระราชสงคราม ซึ่งพระราชพงศาวดารบันทึกไว้ก่อนข้างละเอียด เสมือนจะบอกไว้ให้อนุชนคนไทยรุ่นหลังได้รับทราบไว้อย่างได้ลึมเลือนว่าการชะลอลากของใหญ่โตและมีความสำคัญนั้นทำอย่างไร ซึ่งก็เท่ากับประกาศเกียรติคุณของพระราชสงครามว่า สมัยเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีเศษผ่านมานั้น การก่อสร้างยังไม่มีเครื่องทุ่นแรงอย่างในปัจจุบัน ท่านก็ยังกระทำสำเร็จและเพราะท่านผู้นั้นคนไทยรุ่นเราจึงได้มีโอกาสได้เห็นได้แสดงความเคารพสักการะกันตราบเท่าถึงปัจจุบัน

การชะลอลากพระนอนวัดป่าโมกสำเร็จลงในรัชกาลของพระเจ้าท้ายสระ และมีการฉลองสมโภชในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ พระเจ้าบรมโกศก็คือสมเด็จพระมหาอุปราชที่เคยดำเนินการชะลอลากพระพุทฺธไสยาสน์ของพระยาราชสงครามนั่นเอง แต่ครั้นการสำเร็จแล้ว ก็ทรงพระราชนิพนธ์สร้างวิหารกุฏิสงฆ์และเสนาสนะอื่น ๆ ถวายพระสงฆ์ และได้ทรงเปลี่ยนให้พระยาราชสงครามดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหม บังคับบัญชาการทหารทั้งปวง พร้อมกับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น เจ้าพระยาราชนาถ

นอกจากนี้ พระเจ้าบรมโกศยังได้ทรงพระราชนิพนธ์โคลงชะลอพระพุทฺธไสยาสน์ไว้ถึง ๖๙ บท พระราชนิพนธ์เรื่องนี้นับได้ว่าเป็นจดหมายเหตุหรือเอกสารสำคัญของกรุงศรีอยุธยาเรื่องหนึ่ง และทรงพระราชนิพนธ์ไว้อย่างไพเราะเพริศพรัง ดังจะเชิญมาให้ท่านผู้ฟังได้ฟังบ้างดังนี้

จึงมีสิ่งหนาท้ออื่น	โองการ
สั่งเสนาพิริยชาวยุ	เชิญใช้
เร่งคิดกิจการสมาน	เสมอเนตร
เล่ห์กลร่นคดีให้	ผ่อนผันชลธาร
เสนาสามารถเชื่อ	ชาวยุสนาม
พระราชสงครามความ	ชอบใช้
เคยคิดสำคัญติดตาม	มามาก
ให้แต่งแสดงการไว้	ทำท้าวเรนทรสุรา.

พระราชนิพนธ์โคลงชะลอพระพุทฺธไสยาสน์ หรือพระนอนวัดป่าโมกของพระเจ้าบรมโกศมีรายละเอียดมาก ทั้งในทางแสดงความสามารถของพระยาราชสงคราม ความมั่งคั่งของแม่ไม้ไพรพนมและความสงบแห่งพระอิริยาบถของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าขณะบรรทมตอน

ใกล้ดับขันธปรินิพพานที่ค่อย ๆ เคลื่อนไปสู่สถานที่อันปลอดภัยด้วยพลังแห่งพระราชศรัทธา และพลังแห่งศรัทธาของปวงพุทธศาสนิกชาวไทยได้จารีกอยู่ในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

พระยาราชนิกูลเมื่อได้เลื่อนขึ้นไปดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาราชนายกว่าที่สมุหกลาโหมแล้ว ก็ยังได้ทำงานสำคัญในด้านสถาปัตยกรรมอีกครั้ง คือได้รับแต่งตั้งให้เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทซึ่งเก่าคร่ำคร่าให้งดงามสมกับเป็นพระที่นั่งสำคัญ แต่บัดนี้คงเหลือแต่ชื่อและซากปรักพังเพราะการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่ข้าศึก

เจ้าพระยาราชนายก หรือพระยาราชนิกูล ถึงแก่อสัญกรรมเพราะความชรา เมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๘ ในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศนั่นเอง แต่ผลงานสำคัญของท่านคือการชะลอพระนอนวัดป่าโมกให้พ้นอุทกภัยมาประดิษฐาน ณ สถานที่ปัจจุบัน ยังดำรงคงอยู่ ทางวัดป่าโมกได้จัดให้มีงานเทศกาลปิดทององค์พระเป็นประจำทุกปี ปีละสองครั้งด้วยกันคือ กลางเดือน ๑๑ ครั้งหนึ่ง และกลางเดือน ๔ ครั้งหนึ่ง

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เรื่องของพระยาราชนิกูลสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นบุคคลสำคัญที่เป็นแบบอย่างของช่างผู้มีความมั่นใจในฝีมืออย่างสูงยิ่ง และเป็นต้นแบบของการตั้งตำแหน่งข้าราชการผู้ได้รับพระราชทานราชทินนามนี้ แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะนำมาเสนอท่านในโอกาสต่อไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๓๑

พระยานิพัทธราชกิจ

นางอรสา สนธิไทย เรียบเรียง

หากจะกล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า “การเสด็จประพาสต้น” แล้ว ก็คงจะเป็นที่สงสัยว่าคำว่าประพาสต้นนั้นมีที่มาอย่างไร จากหลักฐานต่าง ๆ พอจะสรุปได้ว่า การประพาสต้นนั้นกล่าวอย่างเป็นทางการก็คือ การเสด็จของพระมหากษัตริย์ เพราะคำว่า “ต้น” นั้น ใช้เป็นคำขยายในหมวดคำราชาศัพท์ หมายถึงสิ่งของที่เป็นของพระมหากษัตริย์ ตัวอย่างเช่น เครื่องต้น ช้างต้น ม้าต้น ดังที่ปรากฏอยู่ในกฎมณเฑียรบาล และคำว่า “ต้น” นั้น นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ ได้กล่าวว่ามาจากภาษาเขมร คือ ผุ้ต้อล ซึ่งแปลว่า “ส่วนตัว” ดังนั้น การเสด็จประพาสต้นก็คือการเสด็จของพระมหากษัตริย์ หรือกล่าวโดยพิสดารก็คือ การเสด็จเป็นการส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์นั่นเอง คำว่าประพาสต้นนั้นเดิมไม่เคยปรากฏในที่ใดมาก่อน จึงทำให้มีผู้สันนิษฐานกันไปหลายทาง ที่มาที่น่าเชื่อถือที่สุดของคำๆ นี้ เห็นจะได้แก่ข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนที่จัดว่าอยู่ในจำพวกการลากความนั้นเห็นจะได้แก่ การที่สมเด็จพระมหาพรยาตำรงราชานุภาพและสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ ทรงมีพระวินิจฉัยฉัยพร้อมกันว่า คำว่า ประพาสต้น นั้นอาจจะมาจากชื่อของพระยานิพัทธราชกิจ ผู้เป็นมหาดเล็กซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระราชหฤทัยเป็นพิเศษ ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

ข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระมหาพรยาตำรงราชานุภาพและสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์นั้นกล่าวว่า คำว่า “ต้น” นั้น มีที่มาจากชื่อของพระยานิพัทธราชกิจ หรือ อ้นนรพัลลภ ผู้เป็นมหาดเล็กที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุด มีต้นเหตุจากการเสด็จเป็นการส่วนพระองค์เพื่อทรงสังเกตความเป็นอยู่ของราษฎรและของบ้านเมือง ครั้งหนึ่งเสด็จถึงแม่น้ำอ้อม จังหวัดราชบุรี ทรงซื้อเรือมาดประทุนสี่แจวหนึ่งลำ และให้พระยานิพัทธราชกิจซึ่งในขณะนั้นเป็นที่เจ้าหมื่นเสมอใจราช เป็นผู้คุมเครื่องครุภัณฑ์ไป ในเรือลำนี้ทรงเรียกเรือลำนี้ว่า “เรือตาอ้น” เพราะโปรดที่จะเรียกพระยานิพัทธฯ อย่างติดพระโอษฐ์ว่า “ตาอ้น” เมื่อผู้อื่นเรียกเร็ว ๆ จึงกลายจากเรือตาอ้นมาเป็นเรือต้น ซึ่งก็ได้ความตรงกับคำว่า “ต้น” ซึ่งแปลว่า ของหลวง ต่อมาทรงนำชื่อเรือต้นนั้นมาทรงเรียกเรือพระที่นั่งมาดแก่งสี่แจวอีกลำหนึ่งว่า “เรือต้น” เช่นเดิม การเสด็จดังกล่าวจึงเรียกกันว่าการเสด็จประพาสต้นสืบต่อมา อีกทั้งพระองค์ก็ทรงรับรองเรื่องคำว่า “ต้น” และ “อ้น” ในลายพระราชหัตถเลขที่ทรงเขียนลงบนพระบรมรูปซึ่งพระราชทานแก่พระยานิพัทธฯ เมื่อเป็นหลวงศักดิ์นายเวรว่า “รูปทรงเครื่องต้น พระราชทานหลวงศักดิ์นายเวรผู้ที่ได้ตามเสด็จต้น และเป็นต้นเหตุต้น” จากที่กล่าวมานี้จึงพอจะเป็น

ที่ทราบได้ว่า พระยานิพัทธฯ เป็นบุคคลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดมากถึงกับตรัสเรียกอย่างสนิทสนมเช่นนั้น จึงควรทราบประวัติและจริยวัตรของท่าน ดังต่อไปนี้

พระยานิพัทธราชกิจเป็นบุตรของ นายศรี นรพัลลภ และ นางศิลา เกิดเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ เมื่อจบการศึกษาจากวัดกัลยาณมิตรแล้ว บิดาผู้รับราชการเป็นมหาดเล็ก ได้นำตัวเข้าถวายเป็นมหาดเล็กพิเศษ (คือมหาดเล็กที่มีผู้เป็นข้าราชการอยู่แล้วนำมาถวาย) ได้เลื่อนตำแหน่งตามลำดับ คือในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นนายรองพิไนยราชกิจ พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นนายพิไนยราชกิจ อยู่ในเวรศักดิ์ (ตำแหน่งราชการในกรมมหาดเล็ก ตามธรรมเนียมแต่ก่อนจัดเป็น ๔ เวร คือเวรศักดิ์ เวรสิทธิ์ เวรฤทธิ์ และเวรเดช) พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นนายจ่าอยู่ในเวรฤทธิ์ พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นหลวงศักดิ์นายเวร พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นเจ้าหมื่นเสมอใจราช หัวหมื่นมหาดเล็กเวรสิทธิ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นพระยานรฤทธิราชหัช มียศชั้นจางวางตรี กรมมหาดเล็ก พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นพระยาราชนิกมนตรี เจ้ากรมพระราชวังบางปะอิน พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นพระยานิพัทธราชกิจ เจ้ากรมพระราชวังสวนสุนันทา และได้รับพระราชทานยศเป็นมหาเสวกตรี และกราบถวายบังคมลาออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น พระยานิพัทธราชกิจเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ อุตุน และกตัญญูอย่างที่สุด มีชื่อเสียงอยู่เพียงว่าเป็นคนซ้า และพูดภาษาอังกฤษไม่คล่องเท่านั้น ในการเสด็จประพาส ณ ที่ต่าง ๆ พระยานิพัทธราชกิจจะได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ตามเสด็จด้วยทุกครั้ง เช่น การเสด็จจวา สิงคโปร์ เสด็จประพาสยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และ ๒๔๕๐ รวมทั้งเสด็จประพาสในประเทศ เช่น เสด็จประพาสต้นด้วย

ตาอัน นายเสมอใจ นายใจเสมอ เยนตแมน เป็นนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีตรัสเรียกแสดงความไว้วางพระราชหฤทัย อีกทั้งเป็นเครื่องแสดงความใกล้ชิดของพระองค์กับพระยานิพัทธราชกิจ ครั้งหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสรับสั่งให้ นายอ้นถวายงานนวด (เพราะพระองค์ทรงโปรดการนวดมากที่สุด) นายสุดจินดากับนายพิไนยราชกิจ (พระยานิพัทธฯ) เป็นบุคคลซึ่งทรงหัดให้นวด จนกระทั่งถูกพระราชหฤทัย วันหนึ่งพระยานิพัทธฯอยู่งานนวด ได้นวดตั้งแต่พระบาทขึ้นไปตามแบบอย่าง ก็ปรากฏว่าเป็นที่เรียบบริ้อย ครั้นถวายอยู่งานนวดไปถึงพระอุทรก็ทรงตรัสว่า “นวดไม่ถูก” พระยานิพัทธฯ ก็พยายามขยับมือเปลี่ยนที่ตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้าง แต่ก็ทรงตรัสว่าไม่ถูกอยู่นั่นเอง ทรงย้ายอยู่หลายหนในที่สุดรับสั่งว่า “ไม่ได้นวดด้วยหัว” คราวนี้พระยานิพัทธฯ คงจะจนปัญญาเข้าจริง ๆ ก็เอาหัวถวายนวดลงไปก็พระนางก็จริง ๆ ทำให้ทรงพระสรวลด้วยความขบขัน ความจริงพระยานิพัทธฯ ก็ทราบว่ที่รับสั่งว่าไม่ได้นวดด้วยหัวนั้น หมายความว่าไม่ใช่หัวคิด แต่เมื่อจนปัญญาและมีรับสั่งเช่นนั้นก็ทำตามรับสั่ง ก็มีได้กร็วอย่างใด เพราะพระยานิพัทธฯ ก็ไม่ใช่หมอนวดอาชีพท่านมีความตั้งใจจะทำให้ดี แต่สุดท้ายความสามารถนั่นเอง จึงต้องเถรตรงทำตามพระราชกระแส

เมื่อเสด็จประพาสยุโรปใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ทรงมีพระราชหัตถเลขาเกี่ยวกับเรื่องของพระยานิพัทธราชกิจอยู่หลายตอน พระยานิพัทธฯ นอกจากจะมีฝีมือในการถวายนานด้านต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นผู้ซึ่งทรงโปรดให้หุงพระกระยาเสวยและพระกระยาหารไทยอื่น ๆ โดยเฉพาะการหุงข้าวในต่างประเทศนั้นจัดเป็นงานพิเศษของท่าน ซึ่งจะทรงโปรดให้หุงหรือสอนชาวต่างประเทศให้หุงถวายเป็นครั้งคราว ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีตอนหนึ่งว่า “นายสุตจินดา นายพิไนยราชกิจ มีหน้าที่คอยอยู่งานนวดและเป็นธุระในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ แลเป็นพนักงานช่วยนายจำยวดในการขนเครื่องถ้วย” และปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในการเสด็จประพาสทวีปยุโรป อันเป็นพระราชหัตถ์เลขาถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภาภมรดลว่า “จนจนเที่ยงจึงลุกขึ้นทำกับข้าว ตาอันไปหุงข้าวไว้ก่อน” “ตาอันรับอาสาสอนฝรั่งให้หุงข้าว พระยาชลยุทธเป็นผู้แปล ที่จริงเป็นความคิดของพระยาชลยุทธเอง จำความที่เห็นหุงดิบเสมอ จึงให้ตาอันไปสอน” “หม่อมมนเรนทร์กับตาอันหันไก่อจะมาผัดน้ำปลากับพริกไทย พ่อเป็นผู้ผัด ผัดไปผัดมาดำเป็นหมึกไม่รู้ว่าเรื่องอะไร” ส่วนในด้านความซื่อตรงซึ่งทำให้เห็นว่าเป็นคนซำนั้น เช่น “เห็นตาอันตั้งท่าเกตุกระบวนแห่อยู่ที่หัวกระโดมั่วแลกวาดไปกวาดมา ชำหัวพ่อไม่ยกเห็น เห็นแกกำลังผลอ พ่อก็เดินเลียบเข้าไปเสียดข้างหลังเข้าไปในตึกที่อาบน้ำ ตาอันยังยืนคอยอยู่นั่นเอง จนพ่อไปอาบน้ำยังไม่รู้สึก” หรือพระราชหัตถ์เลขาถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีว่า “ถามถึงน้ำปลา ตาอันหนึ่งเหมือนไม่ได้ยิน แปะคำแก้คำก็ไม่พูด” และ “ฉันอยากจะพโลนายพิไนยตะแกงม่างมพอใช้ เป็นคนซื่อแลขยันอย่างยิ่ง ไม่รู้จักเมาคลื่นด้วย ได้ใช้มาก เว้นแต่โบราณเต็มที มีดเหน็บที่แม่เล็กให้ฉัน แกหมดปัญญาเปิดไม่ออกจะตัดบุหรีให้ฉัน ง้างจนตัวโกง ๆ ก็ไม่ออก เดี่ยวนี้เลยเปิดไม่ออกทั้งสองคม เสียตายเต็มทีไม่มีจะใช้ด้วย เมื่อคืนวานขึ้นนั้นนั้นเรียกจะเอากลองบุหรีที่ท่ากลางให้ฉัน มันมีถุงใสวางอยู่บนโต๊ะตรงที่แกนั่ง แกเที่ยวหาจนหมดปัญญาฉันเขียนหนังสือพลางนั่งคอยอยู่ เห็นหายไปตามไปดู พบนั่งเก้าสองแขนตรงท่าทางเหมือนเสียกลองก็อยู่กับตาแก่นั่นเอง ฉันไปหยาบมาแสร้งว่าไม่เห็นกลองเลย จะรู้ได้อย่างไร” แสดงให้เห็นว่า ทรงเอ็นดูและวางพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ส่วนที่กล่าวว่าพูดภาษาต่างประเทศได้น้อยนั้นมีตัวอย่างดังนี้ “พวกเหล่านี้คุ้นคนเต็มทีจนพูดอังกฤษได้ แต่พูดได้เท่าตาอัน” และในด้านความกตัญญูนั้นมีตัวอย่างคือ “จะช่วยตาอันเลือกของสำหรับไปฝากเมียก็ไม่สำเร็จ แกได้ตั้งใจรวบรวมทุนทรัพย์ไว้ไม่ใช้สอยสำหรับจะซื้อของที่จะต้องการคือ แหวนเพชรสองวง กลัด ๔ อัน ถ้าพูดลือ ๆ เรื่องนี้ก็ร้องไห้ ร้องไห้นั้นออกจะไม่ได้ความว่าร้องสำหรับอะไร ที่ขยายออกมาว่า จะซื้อของไปให้เมียนั้นเพราะความกตัญญูแต่มิใช่กตัญญูต่อเมีย กตัญญูต่อพ่อที่ได้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง การที่แต่งเมียนั้นจะได้ไปเฝ้าไปแทนเป็นเกียรติยศ”

จากความซื่อสัตย์และกตัญญูของพระยานิพัทธฯ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงใย รวมทั้งตรัสล้อเลียนอยู่บ่อย ๆ เช่น กินข้าววันนี้มีคนน้อย เหลือบริพัตร

(ไม่ตลอด) กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ พระรัตนโกษา หม่อมมนเรนทร์ นายม่วย กับพระยาบุรุษนอกนั้นเมาคลื่นเป็นพ่อสวึง พ่อสวาย พ่อระทวย พ่อชะอ่อน นอนหมด จนตาสอ้ง (อัน) ก็พลอยนอนทั้งเคยๆ เช่นนั้น” จะเห็นได้ว่าคลื่นในทะเลตอนนั้นหนักมากจนกระทั่งพระยานิพัทธฯ ซึ่งตามปกติไม่ค่อยจะเมาคลื่น ก็ยังเมา ถึงกับต้องนอน ทั้งๆ ที่เคยอยู่ใกล้ชิดเบื่องยุคลบาทตลอดเวลา ทรงลือว่าเป็นคนอ่อนแอในครั้งนี้ และอีกตอนหนึ่งคือ “นายพิไนยอยู่จน ๗ หุ้ม เห็นไม่เป็นประโยชน์อันใด มันอดนอนเปล่าๆ ต้องไล่ให้ไปนอน” หมายถึง พระองค์บรมทมิไม่หลับ พระยานิพัทธฯ ต้องเฝ้าอยู่จนถึง ๗ หุ้ม จนพระองค์ต้องทรงโปรดให้ไปนอนด้วยทรงเป็นห่วง อีกครั้งหนึ่งทรงลือว่าพระยานิพัทธฯ เป็นคนเรียบริ่อย่นารักสมกับที่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเรียกอย่างถูก พระหฤทัยว่า “เยนตแมน” เมื่อยังอยู่ในประเทศไทย (ในที่นี้ “เยนตแมน” ก็คือสุภาพบุรุษนั่นเอง) “ขึ้นไปบนดาดฟ้าพบเยนตแมนของแม่เล็กกำลังยืนเท้าสะเอวคลึงหนวดเล่นเยนตแมนแท้จริงๆ” และ “เยนตแมนของแม่เล็กบอกเจ็บมือไม่ทำอะไรมาหลายวัน” ที่เจ็บมือก็เพราะถูกหีบใบหนึ่งทับมือจนถึงไข้ไม่สามารถฉลองพระราชกิจได้ ส่วนในเรื่องซื้อเพชรเพื่อไปแต่งให้ภรรยา ก็มีพระราชดำรัสลือว่า “ดึกได้ไปตามชาวร้านพาของมาให้เลือกเต็มสองโต๊ะก็ไม่ถูกใจ (ไม่ใช่เจ้าเงาะ ตาอันไม่ทิ้งพวงมาลัย) เดียวนี้ตกลงเป็นจะเอาเพชรสองเม็ดเข้าไปให้นายเทศเขาทำที่กรุงเทพฯ ดึกว่า คัดตาลอกเขามิจะได้อีกได้ แต่ถึงได้ตกลงใจตั้งนี้แล้วก็ยังหาได้ซื้อไม่ เรื่องนี้ยังจะมีต่อไป” และ “วันนี้ตาอันตกลงได้ซื้อแหวนเพชรเอามาอวดรูปร่างเหมือนไม่มีเพชรใหญ่สองเม็ดแลเพชรรอบ ล้อตาอันเรื่อยไปจนดึกไปหน่อย” บางครั้งพระยานิพัทธฯ ยังต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนพระองค์ในบางแห่งระหว่างการเดินทางเสด็จประพาสต้นโดยให้พระยานิพัทธฯ แสดงเป็นพระมหากษัตริย์ แต่พระองค์ทรงแสดงพระองค์เป็นข้าราชการโดยเสด็จ อีกทั้งยังได้รับพระราชบัญชาให้ควบคุมข้าราชการฝ่ายในในเวลาเสด็จที่ต่าง ๆ ได้โดยมิต้องมีพนักงานกระทรวงวังไปกำกับได้ด้วย ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นเครื่องยืนยันว่าพระยานิพัทธฯ เป็นบุคคลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเมตตาและวางพระราชหฤทัยอย่างที่สุด ซึ่งบุคคลอื่นยากที่จะได้รับพระมหากษัตริย์คุณเสมอเหมือน

ส่วนทางด้านพระมหากษัตริย์คุณในทางตำแหน่งราชการนั้น ในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้รับบรรดาศักดิ์และราชทินนามเป็นเจ้าหมื่นเสมอใจราช ในปีพ.ศ. ๒๔๔๙ และดำรงตำแหน่งนี้อยู่จนสิ้นรัชกาล ในการพระราชทานตำแหน่งให้ในครั้งนี้นับว่าเป็นกรณีพิเศษ เพราะมีพระราชดำริว่า จะต้องพระราชทานให้สมกับความคิดความชอบของท่าน พระองค์จึงพระราชทานตำแหน่งนี้ให้ในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ โดยให้หลวงศักดิ์นายเวร (อัน) เป็นเจ้าหมื่นเสมอใจราช ณ จังหวัดกำแพงเพชร อันเป็นเมืองกษัตริย์และเป็นนครหลวงมาแต่โบราณ ในการพระราชทานนี้ทรงจัดพิธีให้เป็นการพิเศษด้วย ส่วนคุณหญิงของท่านนั้นแม้ว่าสามีจะเป็นเพียงเจ้าหมื่นแต่คุณหญิงนี้มนับว่าเป็นคุณหญิงก่อนที่

สามีจะได้เป็นพระยา เพราะได้รับพระราชทานตราจตุตถจุลจอมเกล้าฝ่ายใน พร้อมหีบหมากกา หลัยทองมีพระบรมนามาภิไธยย่อ จ.ป.ร. คุณหญิงนี้มิได้เป็นคุณหญิงก็เพราะความดีของสามีจนได้รับพระมหากรุณาธิคุณถึงปานนั้น พระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อพระยานิพัทธฯ อย่างสูงสุดอีกครั้งหนึ่งก็คือ ในการทอดกฐิน ณ วัดวิเวกพายัพพัฒนเกาะบางปะอิน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นเสมอใจราชเป็นผู้แทนพระองค์ โดยในการนี้ได้พระราชทานโต๊ะทอง กาทอง หีบหมากทอง เป็นเกียรติยศและทรงโปรดให้พนักงานเชิญเป็นเครื่องยศของเจ้าหมื่นเสมอใจราช เรือกฐินของหลวงนั้นจัดทำเป็นรูปตัวอัน เป็นกฐินที่มีเจ้านายและข้าราชการร่วมสมทบทุน อีกทั้งร่วมในการทอดกฐินของท่านอื่น ซึ่งเป็นขุนนางผู้มีความดีและเป็นที่รักของข้าราชการทั่วทุกตัวคน

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยานรฤทธิราชหัช พระยาราชภพน์บริหาร และพระยานิพัทธราชกิจ มียศเป็นมหาเสวกตรี เจ้ากรมพระราชวังสวนสุนันทาเป็นสุดท้าย ในรัชกาลนี้ได้รับพระราชทานกฐินให้นำไปทอด ณ วัดวิเวกพายัพพัฒนอีกครึ่งหนึ่ง ในครั้งนี้เรียกว่ากฐินโก่งป่า เพราะพระยานิพัทธฯ ได้เป็นสมาชิกเสือป่า และโก่งป่า สิ่งของทั้งหมดที่ใช้ในการนี้ ใช้แพรเขียวและสีเขียวตามสีของพวกโก่งป่าทั้งหมด พระยานิพัทธฯ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการ รับพระราชทานเบี้ยบำนาญ ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่สาม ในฐานะที่ทรงคุ้นเคยมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านอีกด้วย พระยานิพัทธราชกิจถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ด้วยโรคชรา สิริอายุได้ ๗๗ ปี

พระยานิพัทธราชกิจจึงจัดได้ว่าเป็นบุคคลที่ควรจะถูกถือเป็นตัวอย่างในด้านของความซื่อสัตย์ อดทน กตัญญู โดยเฉพาะนามสกุล “นรพัทธ” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนั้น ก็มีความหมายแสดงให้เห็นอยู่แล้วว่าเป็นตระกูลของมหาเด็กคนสนิทของพระราชฯ ควรที่จะนับว่าเป็นบุคคลสำคัญของไทยคนหนึ่ง

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๓๑

พระยาอนุมานราชชน

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

วันที่ ๑๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ เป็นวันอนุสรณ์ครบร้อยปีแห่งปูชนียบุคคลสำคัญผู้หนึ่งของชาติไทย คือ พระยาอนุมานราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ) ท่านเป็นนักปราชญ์มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพยกย่องในบรรดาชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ทั้งภายในและภายนอกประเทศไทย มีความรอบรู้ในวิชาการหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านศิลปะวัฒนธรรมของไทย อันมีภาษา ศาสนา ขนบประเพณี วรรณกรรม ฯลฯ และยังในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรมศิลป์ของไทยสมัยเก่า ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทย ทั้งภาคกลาง และภาคชนบทถิ่นต่าง ๆ ผลงานที่ท่านเขียนไว้รวมทั้งคำแสดงบรรยายในสถาบันต่าง ๆ มีเป็นจำนวนมาก ผู้รู้และนักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้อาศัยความรู้จากงานเขียน จากคำบรรยาย และจากปากของท่านเอง เมื่อมีผู้ใคร่รู้ไปสอบถามปัญหาต่าง ๆ จากท่านเกี่ยวกับวิชาการดังกล่าวมาแล้ว ท่านไม่เคยเหน็ดเหนื่อยที่จะตอบคำถามของผู้มาขอความรู้ ศิษย์หรือผู้ที่ท่านคุ้นเคยคนใดปฏิบัติงานได้ผลดี ท่านจะชื่นชมกล่าวคำให้กำลังใจ ให้ปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นต่อไป การประพฤติปฏิบัติตนของท่านจึงสมกับเป็นทั้งปราชญ์และครูอาจารย์ผู้ประเสริฐโดยแท้ คติประจำใจของท่านก็คือ เมื่อรู้สิ่งใดก็ต้องถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นที่ยังไม่รู้ ท่านจึงเป็นนักอ่านนักเขียนที่ไม่เคยปล่อยให้ว่างโดยเปล่าประโยชน์แก่สังคมไทย

ด้วยประการฉะนี้ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องให้พระยาอนุมานราชชน เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านวัฒนธรรม และสนับสนุนให้มีการฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปีของพระยาอนุมานราชชนขึ้น ในวันที่ ๑๔ ธ.ค. ๒๕๓๑ เพื่อให้โลกได้รับรู้ และรู้จักนักปราชญ์สำคัญคนหนึ่งของชาติไทย

ผู้เขียนบทความในวันนี้ เคยผ่านพบคำสดุดีพระยาอนุมานราชชนมาบ้างแล้วหลายราย มีบทหนึ่งเป็นบทสดุดีที่กล่าวสรรสุสัน ๆ แต่ไพเราะกินความหมายลุ่มลึก ครอบคลุมชีวิตงานเขียนของพระยาอนุมานราชชนได้สมบูรณ์ ผู้เขียนบทสดุดีดังกล่าวนี้ เขียนไว้ในรูปอาร์มบทของหนังสือภาษาอังกฤษชื่อ "Life and Ritual in Old Siam" ซึ่งเนื้อหาของหนังสือเป็นคำแปลบทนิพนธ์ของพระยาอนุมานราชชน เรื่องชีวิตชาวนาไทย อันเป็นตอนหนึ่งจากหนังสือเรื่อง "ชีวิตคนไทยสมัยก่อน" "เรื่องประเพณี การเกิดและการเลี้ยงลูกของคนไทย" และเรื่องอื่นของท่านเกี่ยวกับพุทธศาสนาของคนไทย นำมารวมไว้ในหนังสือภาษาอังกฤษชื่อ "Life and Ritual in Old Siam" นี้ เจ้าของอาร์มบทและผู้แปลหนังสือเล่มนี้ คือ ศาสตราจารย์ ดร.วิลเลียม เจ. เกิตนี แห่งมหาวิทยาลัยแอนโอะเบอร์ มลรัฐมิชิแกน

สอนภาษาอังกฤษและภาษาของชาติในเอเชียอาคเนย์ ท่านผู้นี้มีมาศึกษาภาษาและศิลปะวัฒนธรรมไทย อยู่ในเมืองไทย ๗ ปีกว่า เดินทางไปใช้ชีวิตอยู่ในภาคต่างๆ ของไทย จนรู้ภาษาและวัฒนธรรมไทยดี ขออนุญาต ดร.เกตุณี คัดอาร์มภบทที่ท่านกล่าวสดุดีพระยาอนุমানราชชน มาตอนหนึ่ง และขออนุญาตถอดเป็นคำไทยง่าย ๆ ดังนี้

“พระยาอนุমানราชชนเป็นผู้สร้างสรรค์ฐานะของท่านเอง ในด้านอักษรศาสตร์และความ เป็นนักปราชญ์ผู้มีคุณลักษณะพิเศษหาได้ยากยิ่ง ท่านมีแนวคิดชัดเจน แต่ก็เป็นจริงไปได้ตาม แนวของท่าน แม้ท่านผู้นี้จะมิใช่เป็นนักวิชาการโดยรับการฝึกอบรมมาก่อน แต่การที่ท่านขึ้นถึง ชั้นเป็นนักปราชญ์ยิ่งใหญ่ ทำให้ครูอาจารย์ ตลอดจนนักศึกษาหนุ่มสาวเป็นจำนวนมากหลาย ต้องยอมสยบแทบเท้าของท่าน เทิดทูนท่านขึ้นเป็นศาสตราจารย์คนสำคัญ ผู้ได้รับความเคารพ เชื่อถืออย่างสูงยิ่งในมหาวิทยาลัยที่ท่านสอนอยู่ แม้ท่านจะมีได้เรียนเป็นนักมนุษยวิทยา แต่ก็ไม่ มีคนใดรายใดจะเขียนผลงาน ที่ตนศึกษาค้นคว้าในด้านวัฒนธรรมทางประเพณีได้มากกว่า ท่าน แม้ในระยะต้น ๆ ท่านจะมีได้เล่าเรียนศึกษา หรืออบรมทางด้านภาษาและวรรณคดีไทยมา ก่อน แต่ก็ไม่มีใครใดเจริญก้าวหน้าในด้านนิรุกติศาสตร์ไทย ด้านการค้นคว้าศึกษาวรรณกรรมไทย ไปได้เลย จนกว่าจะได้อ่านได้ฟังผลงานด้านนี้ของท่าน และทำความเข้าใจในงานของท่านให้สว่างไสว เสียก่อน พระยาอนุমানราชชนได้ผลิตผลงานด้านนี้ไว้เป็นจำนวนมากมายหลายบทหลายเล่ม แม้ พระยาอนุমানราชชนจะมีได้เคยศึกษาเล่าเรียนมาจากประเทศตะวันตก แต่ก็ยากจะหาผู้ใดซึ่งนำ วิทยาการอันมีชื่อเสียงของชาวตะวันตกมาเสนอคนไทย ให้ได้เรียนรู้มากเท่าที่ท่านผู้นี้กระทำไว้ แม้ท่านจะเป็นยิ่งกว่านักเขียนประเภทสร้างสรรค์งาน อันมีผู้นิยมชมชอบไว้มากบทมากเรื่อง ก็ ยากที่จะหานักเขียนอาชีพคนใดในเมืองไทยนี้ มาเทียบทันท่านได้ในการใช้ท่วงทำนอง (style) ของ การเขียนความเรียง อันอุดมด้วยถ้อยคำง่าย ๆ ที่แสดงเสาร์ไว ไหวพริบของผู้เขียน และความสง่า ใ่อ่าภาคภูมิของถ้อยคำข้อความ

ที่น่าอัศจรรย์ใจเหนืออื่นใดก็คือ แม้พระยาอนุমানราชชนจะมีบรรพบุรุษ ซึ่งมีเชื้อชาวไทย มาแต่เก่าก่อน แต่ก็มีหรือไม่ว่า ผู้รู้ในด้านวัฒนธรรมไทย ประวัติศาสตร์ ภาษา และวรรณคดีไทย จะอุทิศตนทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่งานด้านเหล่านี้อย่างยิ่งจริงจิ่ง เท่าพระยาอนุমানราชชน.....”

(และในอาร์มภบทซึ่งกล่าวสดุดีพระยาอนุমানราชชนที่ตัดตอนมานี้ ยังมีข้อความที่ ดร.เกตุณี กล่าวถึงการแปลบทนิพนธ์ไทยของท่าน ออกเป็นภาษาอังกฤษอันเป็นภาษาชาติกำเนิดของตน แล้วแสดงความวิตกหวั่นเกรงว่า ภาษาอังกฤษจะทำลายอรรถรส หรือขึ้นไม่ถึงอรรถรสของคำ ภาษาไทยของท่าน กล่าวหาที่แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วจะไม่สมบูรณ์ ถูกต้องตรงตามของ เดิมในภาษาไทย เพราะท่วงทำนองการเขียนของพระยาอนุমানราชชนนั้น เป็นการเล่าด้วยปาก เป็นภาษาสนทนาที่มีพลังในตัวอย่างวิเศษและพิเศษสุด ยากแก่การแปลออกเป็นภาษาต่างชาติ ให้

คงรส คงความของเดิมของท่านอันเป็นภาษาไทย ที่สำคัญที่สุดคือท่านเจ้าของบทนิพนธ์ไทยสั่งไว้
หนักหนาว่า ขอให้รักษา รส คำ และความ เนื้อหาของท่านไว้ให้ดี อย่าให้ผู้อ่านภาษาอังกฤษเข้าใจ
ผิดในศิลปะวัฒนธรรมไทย ที่มีอยู่ในเนื้อเรื่อง ตลอดจนสำนวนโวหารของท่าน)

บรรดาหนังสือบทนิพนธ์เล่มใหญ่ ๆ และสำคัญ ที่พระยาอนุমানราชชนได้นิพนธ์ หรือ
แปลเรียบเรียงไว้ด้วยตัวท่านเอง หรือร่วมกับมิตรสนิทของท่าน คือ พระสารประเสริฐ (ผู้ใช้นามสกุล
เป็นนามปากกาว่า นาคะประทีป) เป็นต้นว่า ลัทธิของเพื่อน กามนิต ฯลฯ และที่พระยาอนุมานา
นิพนธ์โดยลำพัง เช่นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีไทยต่าง ๆ การเกิด การตาย การสร้างบ้าน หรือด้าน
ประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับแหลมอินโดจีนก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ฯลฯ นั้น มีผู้พบเห็นได้อ่านได้ฟัง
มาแล้วเป็นส่วนใหญ่จึงใคร่จะกล่าวถึงบทปาฐกถาสั้น ๆ เป็นภาษาอังกฤษบทต่าง ๆ ที่ท่านแสดง
บรรยายไว้ ณ สยามสมาคมอันเป็นสถานชุมนุมนักปราชญ์ทั้งเจ้านายในพระบรมราชวงศ์ ข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่ของไทย พ่อค้า เอกชนผู้สนใจ ศึกษาค้นคว้าเรื่องเมืองไทยทุกด้าน ชาวต่างประเทศที่เป็น
ทูต จีน อินเดีย พม่า ฝรั่งเศส นานาชาติ ทั้งที่เป็นลูกจ้างหรือที่ปรึกษาของกรมกระทรวงต่าง ๆ ของ
ไทย นักปราชญ์ทั้งไทย ฝรั่งเศส ฯลฯ ร่วมกันสถาปนาเป็นสยามสมาคมขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (อายุสมาคมคงประมาณ ๘๐ ปีกว่า มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์บรมราชูป
ถัมภก บางครั้งเสด็จมาฟังปาฐกถาสำคัญ ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ปัจจุบัน ได้
พระราชทานเกียรติ เสด็จมาเป็นประธานจัดงานฉลอง ๕๐ ปี ของสยามสมาคม จึงกล่าวได้ว่า เคย
รุ่งเรืองเป็นสมาคมนักปราชญ์ มีวารสารสมาคมเป็นภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ตามภาษาของ
เจ้าของเรื่องที่ค้นคว้า รายงาน หรือปาฐกถา ตีพิมพ์ไว้เป็นรายเดือนตลอดมา เป็นวารสารมีค่ายิ่ง
นักสำหรับคนไทยผู้สนใจเรื่องราวของเมืองไทย)

ปาฐกถาของพระยาอนุมานา ที่เลือกยกมากล่าวสรุป และคัดมาเป็นตัวอย่างบ้างในบทความนี้
ได้มาจากวารสารของสยามสมาคมฉบับต่าง ๆ เมื่อราว ๒๐-๓๐ ปีมาแล้ว ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า
ท่านนักปราชญ์ผู้นี้ นอกจากทรงภูมิรู้สูงในศิลปะวัฒนธรรมไทย และความรู้ด้านอื่น ๆ แล้ว ท่าน
อาจห่วงใยในเรื่องที่ชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวตะวันตกซึ่งมาอยู่ร่วมกับคนไทย หรือที่มาเยี่ยมเยือน
เมืองไทย อาจไม่เข้าใจวัฒนธรรมความเป็นอยู่และขนบประเพณี หรือความเชื่อถือของคนไทย
รุ่นเก่า ซึ่งการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ยังขาดตกบกพร่อง ก็ต้องใช้วิธีสอนคนรุ่นหลังให้ปฏิบัติ
ปฏิบัติชอบต่อสังคม ต่อทรัพยากรของแผ่นดิน ด้วยอาศัยอำนาจที่มองไม่เห็น มีผีสิง เทวดา ไชยกลาง
ต่าง ๆ เป็นเครื่องห้ามเครื่องบังคับทั้ง ๆ ที่มีเหตุผลข้อเท็จจริงซ่อนอยู่ในข้อห้าม ที่ดูออกจะไร้สาระ
งมงาย สำหรับชาวตะวันตก ซึ่งไทยยอมรับว่าเขาเจริญกว่าในทางวัตถุ แม้คนไทยรุ่นใหม่ก็อาจ
ดูถูกดูหมิ่นบรรพบุรุษของตนเอง ว่า งมงาย ไร้เหตุผล นำหัวเราะ เรื่องการเชื่อผีสิงเทวดา เชื่อ
ไสยกลางต่าง ๆ นั้น อันที่จริงก็มีอยู่ในชาติมนุษยทุกชาติแม้จนปัจจุบัน เพราะสัญชาตญาณของ
มนุษย์ย่อมกลัวสิ่งเร้นลับมองไม่เห็น เช่น ผีสิง นางไม้ต่าง ๆ อยู่จนทุกวันนี้

ขอยกตัวอย่างปาลูกตาภาษาอังกฤษเรื่อง “Some Siamese superstitious about trees and plants” คือ การเชื่อโชคลาง ในการปลูกต้นไม้บางชนิดไว้ในบ้าน เรื่อง “The Phi” คือผีของคนไทย เรื่อง “Siamese traditional Salutation” การไหว้เคารพของคนไทย ปาลูกตาของท่านเป็นที่สนใจพอใจของผู้ฟังที่เป็นชาวตะวันตกมาก มีสาระน่ารู้ แฝงไว้ด้วยอารมณ์ขัน ตามทำนองการเขียนของปาลูก ผู้เป็นนักปราชญ์ยิ่งใหญ่ผู้นี้

เรื่องการถือโชคลางในการปลูกต้นไม้ในบ้าน ขอยกตัวอย่าง ๒-๓ ชนิด ดังนี้

๑. ต้นเต่าร้าง อยู่ในจำพวกปาล์ม มีดอกและลูกเป็นพวงห้อยระย้าดังงาม จนสตรีโบราณ นำรูปแบบมาทำต่างหูพวงเต่าร้าง ฝรั่งในเมืองไทยนิยมปลูกเป็นไม้ประดับ คนไทยไม่นิยมปลูกในบ้าน เพราะคำว่า “ร้าง” แปลว่าจากกัน พากัน แต่ความจริงอาจเป็นเพราะลูกและผลของมันเป็นพิษ ทั้งไม่ใช่ต้นไม้เศรษฐกิจ ชื่อขายกินก็ไม่ได้

๒. ต้นชะบา เป็นไม้พุ่ม ชาวจีนนำมาปลูกในเมืองไทย ชนิดดอกสีแดง คงจะมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (ชื่อภาษาอังกฤษว่า กุหลาบจีน Chinese Rose) กฎหมายโบราณของไทยมีบอกไว้ว่าหญิงใดมีชู้โดยสามีมีหลักฐานฟ้องร้องศาล ก็ต้องโทษให้เอาดอกชะบาแดงตัดสองหู ใส่ขาหยั่ง ตระเวนประจานทั้งเมือง นักโทษนครหลวงเวลาเอาตัวไปประหาร ก็ต้องตัดดอกชะบาไว้ที่หูประจานตัว ในอินเดียตอนใต้ นักโทษประหารต้องเอาพวงมาลัยดอกชะบาคล้องคอไปสู่หลักประหาร

คนไทยเก่า ๆ คงเห็นเป็นดอกไม้อัปมงคลจึงไม่ปลูกในบ้าน แต่ปัจจุบันความเชื่อโชคลาง คงคลายลง เพราะผู้เขียนบทความในวันนี้เห็นชาวสวนชาวกรุง ใช้ต้นชะบาต้นพุระหงทำรั้วบ้าน ภาพโฆษณาทางโทรทัศน์มีรูปหญิงสาวสวยตัดดอกชะบาแดงนั่งอยู่กับชวดยาที่โฆษณา

เรื่องผีไทยนั้น (The Phi) ก่อนปาลูกตาของพระยาอนุমানราชชน ได้เคยมีรายงาน (report) ของสมาชิกสยามสมาคม เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีมาแล้ว ชื่อ นายอี.เจ.เออวิน ข้าราชการสถานทูตในกรุงเทพฯ ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องผีไทย (The Siamese Ghosts and Demonology) เขียนไว้อ่านสนุกมากและเป็นความรู้ เพราะท่านผู้นี้ท่องเที่ยวไปทั่วไทย ญวน เขมร เพื่อศึกษาเรื่องผีจากชาวบ้านถิ่นต่าง ๆ พระรวงค์เธอ พระองค์เจ้าศรีโสภณก็ได้ทรงเขียนเรื่องผีไว้แปลเป็นภาษาอังกฤษ พระยาอนุমানราชชน แสดงปาลูกตา “The Phi” เพิ่มเติมชนิดของผีที่นายเออวินอธิบายไม่เพียงพอ และท่านได้ชี้ประโยชน์ของผีไทยที่ช่วยป้องกันคนไม่ให้ทำชั่ว ทำลายทรัพย์ของชาติ และสอนให้ระวังตัวระวังอนามย์ในเวลาเดินป่า ในเวลาเจ็บไข้ ซึ่งครั้งก่อนยังทุรกันดารมาก ขอยกผีไทยในปาลูกตาของท่านมาสักสองสามชนิด ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าป่า มักเป็นรุกขเทวดารักษาต้นไม้ในป่า ใครจะตัดไม้แต่ละต้นไปปลูกบ้าน หรือทำโลงศพ ก็ต้องขอคืนทำพิธีเช่นสรวง หักกิ่งไม้เป็นรูปตะขอบักไว้โคนต้น รุ่งขึ้นจึงมาตัดเอาไปได้ มิฉะนั้นจะเจ็บป่วยด้วยเจ้าลางโทษ คนจึงตัดต้นไม้ตามชอบใจไม่ได้เพราะกลัวเจ้าป่าทำให้เจ็บไข้

๒. ผีป่า บางที่เป็นผีดูดเลือด ใครเดินป่าอาศัยนอนใต้ต้นไม้ หรือบนคาบไม้ จะถูกผีดูดเลือดตรงหัวแม่เท้า เวลานอนต้องบอกกล่าว ห่มผ้าคลุมเท้าให้มิดชิด ซึ่งท่านปาลูกธาบอกว่า อาจเป็นตุ๊กแกป่า ดูดเลือดก็ได้ ทั้งการห่มผ้ามิดชิดเวลานอนช่วยไม่ให้เป็นไข้ป่า เพราะอากาศในป่าที่อบอ้าวชื้นเย็น บางที่ต้องก่อไฟไว้ให้ลูกไฟลงตลอดคืน

๓. ผีปู้ตา (ภาคอีสาน) คือผีบรรพบุรุษ มีประตูบอกเขตผีปู้ตา ใครไปตัดไม้หรือเก็บพืชพรรณดอกลูกในเขตของผีปู้ตาไม่ได้ จะถูกลงโทษหลอกหลอนทำร้ายให้เจ็บป่วย เทียบได้กับป่าสงวนอันเป็นเขตหวงห้ามตัดไม้ในปัจจุบันนี้ เป็นการอนุรักษ์ป่า หรือหมู่บ้านในหมู่บ้านนั่นเอง ผีปู้ตาเป็นที่นับถือกลัวเกรงของชาวอีสานจนทุกวันนี้

เรื่องการไหว้ คือมารยาทการแสดงเคารพของคนไทย ซึ่งท่านใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า Siamese traditional salutation ท่านชี้แจงให้ผู้ฟังชาวตะวันตกได้เข้าใจถึงวิธีและมารยาทการไหว้ของคนไทย ตอนเกี่ยวกับ “The Wai” แตกต่างกับชาวตะวันออกชาติอื่น เช่น อินเดีย จีน เขมร ญี่ปุ่น อย่างไรวิธีไหว้ของคนไทยอาจนุ่มนวล อ่อนช้อยกว่าชาติอื่นตามนิสัยไทย ท่านกล่าวถึงวิธีไหว้แบบวัฒนธรรมไทยไว้อย่างถูกต้อง ยกมาเพียงวรรค (ย่อหน้า) เล็กๆ ในภาษาอังกฤษของท่าน ผู้อ่านผู้ฟังจะเข้าใจและปฏิบัติได้ทันที ดังนี้

การยกมือไหว้ และการเอามือลงเมื่อไหว้แล้วนั้น ต้องไม่ทำรวดเร็วพลับพลึง ต้องปฏิบัติด้วยท่าทีงดงาม นุ่มนวล ทั้งชายหญิง คือเมื่อจะไหว้ผู้ใดในเวลาที่ต้องยืนหรือเดินอยู่ในถนน ท่อนแขนส่วนบนทั้งสองข้างต้องแนบไว้กับลำตัว อย่ากางข้อศอก มือทั้งสองที่ยกพนมเป็นรูปบัวตูมนั้น ไม่ต้องยื่นห่างตัวมาก ยืนตรงขาชิดกัน แล้วค่อยๆ น้อมศีรษะลงมาหามือที่พนมไว้แนบอกเป็นดอกบัวเอน ไม่ใช่ตั้งตรง ส่วนจะก้มศีรษะให้จรดนิ้วหัวแม่มือทั้งคู่ตรงหว่างคิ้ว (ไหว้คน) หรือจรดตีนผมเหนือหน้าผาก (ไหว้พระสงฆ์) ก็แล้วแต่ผู้ที่เราพบปะ เพียงเท่านั้นก็พอจะเข้าใจว่า ทำกิริยาไหว้อย่างไรจึงจะถูก ท่านอธิบายไว้ทั้งวิธีไหว้ รับไหว้ กราบ หมอบกราบอย่างถูกต้อง

ผู้เขียนบทความวันนี้ ได้พบเห็นวิธีไหว้อย่างไทย ทุกวันนี้แปลกไปจากคำของพระยาอนุমানราชชน คือมักพนมมือตั้งตรงแล้วยกมือให้ปลายนิ้วจตได้คางก็มี ให้จิ้มไว้ได้รูจมูกก็มี และต้องย่อเข้าเร็วอย่างฝรั่งเรียกว่า bob เหมือนเด็กฝรั่งคำนับผู้ใหญ่ โดยเฉพาะเด็กเล็ก ๆ ชั้นอนุบาล ชั้นประถมมักใช้กิริยาไหว้แบบย่อเข้าลงบวบแล้วก็พนมมือไหว้บ๊อบชนิดเร็วพรวดพราด จึงดูไม่งาม เข้าใจว่าจะได้รับคำสอนจากโรงเรียนมาเหมือน ๆ กัน หรือจะเลียนแบบกันเองก็ไม่ทราบเห็นควรแก้ไขเสียจะได้ไหว้งดงาม

ยังมีปาลูกธาภาษาอังกฤษเรื่องอื่นของพระยาอนุমানราชชน ซึ่งแสดงให้เห็นชาวต่างชาติที่สนใจวัฒนธรรมไทยฟัง ณ สยามสมาคม และคงจะมีที่แห่งอื่นอีกหลายเรื่อง ก็เพื่อให้ชนชาติอื่น

เข้าใจวัฒนธรรมของไทยให้ถูกต้องถ่องแท้ และอยู่ร่วมกับไทยได้สะดวกไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน เพราะวัฒนธรรม ค่านิยม ค่านิยม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตต่างกันในแต่ละชาติ โดยเฉพาะชาติทางตะวันตก

พระยาอนุমানราชชนรักชาติไทย รักวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของไทย ซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลานให้สืบต่อ บอกลักษณะนิสัยของชาติว่า มีความเป็นตัวของตัวเองเอกราชจึงไม่สูญเสียสละไปได้ง่าย ๆ เพราะคนไทยไม่เคยละลืม รักษา มรดกที่ปู่ย่าตายาย สละสมไว้ แต่อาจปรับปรุงเล็กน้อยไปได้ให้เหมาะสมแก่สมัยในบางประการ

ขอเมืองไทยจงอุดมด้วยปวงชนีบุคคล ดังเช่นพระยาอนุมานราชชน ผู้บำเพ็ญประโยชน์ แก่ชนในชาติ รักชาติ รักความเป็นคนไทย เพื่อชาติไทยได้อยู่รอดตลอดนิรันดร์กาล.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่

ขุนรอนปลัดชู วีรชนเมืองวิเศษไชยชาญ

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ ขอนำเรื่องของวีรชนชาวเมืองวิเศษไชยชาญมาสดุดี คือ ขุนรอนปลัดชูและทหารกล้าผู้มีกำลังพลประมาณสี่ร้อยคน ที่ได้พากันเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลอาสาสู้รบราชศัตรูที่มีกำลังพลมากมายบุกเข้ามาทางด่านสิงขร เมืองกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๒ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (พระเจ้าเอกทัศ) พระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งวีรกรรมของวีรชนชาวเมืองวิเศษไชยชาญครั้งนั้น เป็นเหตุการณ์ที่เกิดก่อนวีรกรรมของชาวกายบ้านบางระจัน เมืองสิงห์บุรีประมาณ ๘ ปี

เรื่องขุนรอนปลัดชู และทหารกล้าแห่งเมืองวิเศษไชยชาญอาสาศึกครั้งนั้น มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพงศาวดารของชาติไทยหลายฉบับ เช่น พระราชพงศาวดารกรุงเก่าของกรมราชบัณฑิต พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ และพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เป็นต้น โดยเฉพาะพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา มีรายละเอียดมากกว่าฉบับอื่น ซึ่งจะขอถือเป็นหลักของการนำมาสดุดีในบทความนี้

แต่ก่อนที่จะนำข้อความในพระราชพงศาวดารมากล่าว ใคร่ขอแนะนำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตั้งเมืองวิเศษไชยชาญและคุณลักษณะพิเศษของชาวเมืองนี้มากล่าวถึงก่อน เพื่อท่านผู้ฟังจะได้ทราบความเป็นมาตามสมควร

เมืองวิเศษไชยชาญ ตั้งขึ้นตามพระราชดำริของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๒๒ ถึง พ.ศ. ๒๑๒๗ ในหนังสือชื่อ “ระยะทางเสด็จประพาสลำแม่น้ำน้อยและลำแม่น้ำใหญ่ มณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครสวรรค์” ของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) อุปราชมณฑลกรุงเก่าเรียบเรียงนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อคราวเสด็จประพาสมณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๔๕๙ มีข้อความเกี่ยวกับการตั้งเมืองวิเศษไชยชาญว่า

“เมืองวิเศษไชยชาญนี้ เดิมขึ้นพระนุทเจ้ามีความเห็นร่วมกับพระดำริ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดิรางราชานุภาพว่า คงจะได้ตั้งขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อขณะที่พมหายุโรปราชหงสาวดีที่ตอนเจดีย์ เพราะท้องถื่นนี้เป็นทางเดินกองทัพไปยังหนองสาหร่าย แต่ครั้งขึ้นพระนุทเจ้าพิจารณา ต่อมาก็เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าน่าจะเป็นเมืองที่ตั้งมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาเสียแล้ว ด้วยเมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีแต่งพระยาพะสิมผู้เป็นอาว์ ยกทัพมาตั้ง

ยังเมืองสุพรรณบุรีนั้น เป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ เสด็จยกทัพเรือไปตั้งยังเมืองวิเศษไชยชาญแล้ว จึงเสด็จยกโดยทางบก ไปตั้งทัพหลวงตำบลสามชุก ดิถีทัพพระยาพะลิม ณ เขาพระยาแมนแตกไป ภายหลังเมื่อทรงชนะข้าศึกมา คงจะทรงเห็นว่าท้องที่นี้อยู่ใกล้กับสุพรรณ ทั้งเป็นท่าข้ามเข้ามากรุง และพม่าก็มักจะยกลงทางกาญจนบุรีมาสุพรรณ จึงตั้งเมืองขึ้นกันแม่น้ำน้อยตอนล่างไว้และเอาการที่มีชัยแก่ข้าศึกมาให้เป็นชื่อเมือง แต่ถึงแม้จะตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา ข้าพระพุทธเจ้าก็เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า คงจะเป็นด้วยพระดำริของสมเด็จพระนเรศวรนั่นเอง”

การที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงตั้งเมืองและพระราชทานชื่อเมืองว่า วิเศษไชยชาญ เป็นมงคลนามนั้น ก็โดยทรงถือเอาการมีชัยแต่ข้าศึกดังกล่าวนั้น ย่อมเป็นเกียรติภูมิสำคัญอย่างยิ่งของชาวเมืองวิเศษไชยชาญ เพราะการตั้งเมืองนี้ต้องตามกระบวนศึกที่นำมาซึ่งชัยชนะ สมดังพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “เสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า” ว่า “เมื่อพิจารณาวิธีที่ท่านตั้งเมืองแต่ก่อนตั้งตามกระบวนศึก คือวางระยะเมืองให้รายพอเดินตระเวนถึงกัน ถึงจะเป็นห้วยเล็กน้อยอย่างไร คงจะตั้งเมืองจับลำห้วยไว้เสียทุกแห่ง...เมืองตั้งชั้นหลัง ๆ หรือที่ย้ายมาคิดทางหากินเป็นที่ตั้ง”

ส่วนเรื่องคุณลักษณะพิเศษของชาวเมืองวิเศษไชยชาญ ก็คือเก่งในทางรบ เพราะปรากฏหลักฐานในทางประวัติศาสตร์และพระราชพงศาวดารตั้งแต่สมัยตั้งเมืองวิเศษไชยชาญเป็นต้นมาว่า มีท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่กับเมืองวิเศษไชยชาญได้เป็นที่ตั้งทัพหลวงหรือไม่ก็เป็นสนามรบหรือทางเดินทัพ เช่น บ้านชะไว บ้านสระเกศ บ้านบางแก้ว บ้านแห ป่าโมก บ้านสามโก้ และบ้านเอกราช เป็นต้น ล้วนแต่เคยเป็นที่ตั้งทัพหลวงหรือประชุมพล หรือไม่ก็เป็นสนามรบหรือเส้นทางเดินทัพ ซึ่งนำชัยชนะมาสู่ประเทศชาติเป็นส่วนใหญ่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และบรรดาชายฉกรรจ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของเมืองวิเศษไชยชาญย่อมต้องเป็นกำลังพลที่สำคัญส่วนหนึ่งในกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชาธิราช มาตั้งแต่ครั้งยังมีได้เสด็จขึ้นครองราชย์จนกระทั่งเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วเพราะในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้น ชาติไทยต้องทำทั้งสงครามกับชาติคู่อริและแผ่พระบรมเดชานุภาพเกือบตลอดรัชกาล แม้ในรัชสมัยของพระเจ้าแผ่นดินในช่วงระยะเวลาต่อมา ก็คงจะต้องมีทหารกล้าแห่งเมืองวิเศษไชยชาญมีส่วนรับราชการสงครามตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เหมือนเช่นในตอนที่จะลี้ภัยกรุงศรีอยุธยาวีรชนชาวค่ายบางระจันได้เกิดขึ้นโดยรวมตัวคนกล้าในท้องถิ่นต่อสู้กับข้าศึกอย่างทรหดเป็นเวลาถึง ๘ เดือน วีรชนระดับหัวหน้า ๖ คน ในชั้นแรกนั้นเป็นชาวเมืองวิเศษไชยชาญถึง ๒ คน คือ นายดอก กับนายทองแก้ว นี่คือคุณลักษณะพิเศษของชาวเมืองวิเศษไชยชาญอันได้แก่ความกล้าหาญ

จากนี้ จะขอนำเรื่องของขุนรองปลัดชูและวีรชนชาวเมืองวิเศษไชยชาญในพระราชพงศาว-

ดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่กล่าวถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ. ๒๓๐๒ แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ หรือ พระที่นั่งสุริยามรินทร์หรือสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ซึ่งกล่าวไว้ว่า

ครั้นถึงเดือนอ้าย กรมการเมืองตะนาวศรีบอกหนังสือข้าศึกเข้ามา ณ กรุงเทพมหานคร ว่า เจ้าพม่าซุ่มมั่งลงยกกองทัพมาประมาณสามหมื่นเศษ ตีได้เมืองทวายแล้วจะยกมาตีเมืองมฤต เมืองตะนาวศรี โภษาธิบตีกราบทูลพระกรุณาตามหนังสือราชการศึก

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสสั่งเสนาบดีให้เกณฑ์กองทัพ

ขณะนั้นขุนรองปลัดชู เป็นกรมการเมืองวิเศษไชยชาญ เข้ามารับอาสาขับไพร่สี่ร้อยเศษ ขอไปรบพม่าด้วย จึงโปรดให้เป็นกองอาสาสามารถกองหนึ่ง ให้ไปในกองทัพพระยารัตนาธิเบศและ ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งสองทัพก็กราบถวายบังคมลา ยกกองทัพออกจากพระนครเนื่อง ๆ กันไป และทัพพระยายมราชไปตั้งค่ายรับอยู่ตำบลแก่งตุ่ม ทัพพระยารัตนาธิเบศไปตั้งค่ายมั่นอยู่ ณ เมืองกุยบุรี จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เจ้าเมืองกรมการเมืองทั้งปวงไล่ต้อนเลกสำหรับเมือง เข้ามาช่วยรักษาพระนคร และครอบครัวหัวเมืองทั้งปวงนั้น ให้ยกย้ายหนีเข้าซุ่มซ่อนอยู่ในป่า อย่าให้ข้าศึกจับเอาไปไว้

ฝ่ายทัพพม่าเข้าศึก ก็ยกมาตีเมืองมฤต (มะริด) เมืองตะนาวศรี เจ้าเมืองกรมการเมืองสู้รบ ต้านทานมิได้ก็แตกฉานพ่ายหนีพาครอบครัวอพยพเข้าป่า พม่าก็ได้เมืองมฤตเมืองตะนาวศรีทั้งสองเมืองโดยสะดวก แล้วออกไปถึงทัพหลวง ณ เมืองทวาย พระเจ้าอลองพญา ก็ยกทัพใหญ่มาตั้งอยู่ ณ เมืองตะนาวศรี จึงให้มังระราชบุตร กับเมงละราชา เมงละ เมงซ่อง ถือพลสองหมื่น เป็นกองหน้ายกล่วงมาก่อน ทัพหลวงพลหมื่นห้าพัน จึงยกตามมาภายหลัง และกองทัพหน้าพม่ามาถึงทัพพระยายมราชซึ่งตั้งค่ายรับอยู่ ณ แก่งตุ่ม ก็ยกเข้าตี ทัพไทยน้อยตัวต้านทานมิได้ก็แตกฉานในเพลเดียว และพระยารัตนาธิเบศได้แจ้งว่าทัพพระยายมราชแตกพ่ายมา จึงเกณฑ์พลห้าร้อยเข้ามาสมทบกองขุนรองปลัดชูแล้วให้ยกไปรับทัพพม่า ไปตั้งอยู่ตำบลหัวขาริมชายทะเล

ฝ่ายทัพหน้าพม่ายกมาถึงที่นั้นพอเพลเข้าตรู่ ขุนรองปลัดชูก็แต่งตัวกับทั้งพลทหารทั้งนั้น ก็กรูกันออกโจมตีทัพพม่า รบกันด้วยอาวุธสั้นถึงตะลุมบอน พันแทงพม่าล้มตายลงเป็นอันมาก และตัวขุนรองปลัดชูนั้นถือดาบสองมือวิ่งเข้าไปในท่ามกลางศึก พันพม่าตายล้มลงไปกายกันตั้งขอนไม้ แต่รบกันอยู่แต่เช้าจนเพลาเที่ยงพลพม่ามากกว่าเป็นหลายเท่าไม่ท้อถอยเยียดยัดหนุนเนื่องกันเข้ามาต่อรบ จนขุนรองปลัดชูเหนื่อยอ่อนสิ้นกำลังลง พม่าจับเป็นไปได้ แล้วให้พลทัพข้างซ้ายข้างซ้ายเข้าเหยียบพลทหารไทยล้มตายเป็นอันมาก ไล่กันลงไปในทะเลจนน้ำตายบ้าง ปลา กินเสียบ้าง ที่รอดหนีกลับได้นั้นน้อย มาแจ้งความแก่พระยารัตนาธิเบศ ๆ ก็ตกใจกลัวไม่อยู่สู้รบ

เรื่องเล็กทัพพหิมากับทั้งทัพพระยายมราช พวกกันพ่ายหนีพม่าเข้าศึกกลับมายังพระนคร ขึ้นเผ้ากราบทูลพระกรณว่าศึกหนักเหลือกำลังจึงพ่าย”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ นี่คือวีรกรรมของขุนรอนปลัดชู และทหารกล้าภายใต้การบังคับบัญชา ซึ่งเป็นชาวเมืองวิเศษไชยชาญประมาณ ๔๐๐ คนเศษ กับทหารที่พระยารัตนาธิเบศร์จัดเข้าสมทบอีก ๕๐๐ คน แต่ยืนหยัดสู้กับกองทัพพม่าที่มีกำลังพลถึงสองหมื่นคนที่พร้อมสรรพไปด้วยช้างศึกและม้าศึก และโหมเข้ากระหน่ำทหารกล้าของไทยเป็นระลอก การต่อสู้เต็มไปด้วยความดุเดือดและแสนทรหด ขุนรอนปลัดชูถือดาบสองมือสังหารอริราชศัตรูล้มตายตั้งขอนไม้ไผ่พรวลก็เข้าตะลุมบอนถึงใช้มีดสั้น ตั้งแต่เข้ายันเที่ยงไม่มีกองทัพไทยหน่วยอื่นเข้าช่วย เพราะเพียงปะทะครั้งแรกก็แตกยับรืบทกลับกรุงศรีอยุธยา แต่ขุนรอนปลัดชูกับทหารกล้าไม่ถึงพันคนกลับทยานเข้าห้ำหั่นกับข้าศึกอย่างทรหด จนกระทั่งกองทัพพม่าต้องไล่ช้างศึกเข้าช่วยผลักดัน ซึ่งทหารกล้าของไทยที่ต่อสู้จนจวนจะสิ้นกำลังต้องถอยร่นลงทะเล ณ อ่าวหัวขาว ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราสารานุกรม ทรงอธิบายไว้เป็นเชิงอรรถในพระนิพนธ์ชื่อ “ไทยรบพม่า” ว่า “อ่าวหัวขาว อยู่ข้างเหนือที่ตั้งจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ทุกวันนี้ เป็นที่แคบคับชัน ด้วยมีที่ราบเป็นทางเดินอยู่แต่ตอนริมทะเล ข้างในมีเขาเป็นภูเทือกติดต่อกันไปจนเขาบรรทัด ไปรถไฟเดียวนี้ก็สังเกตได้” นักประวัติศาสตร์ฝ่ายทหารเทียบการรบที่อ่าวหัวขาวนี้ กับการรบที่ช่องแคบเทอร์โมพิไล ระหว่างกษัตริย์สปาตา ชื่อ ลีโอเนดัส กับกองทัพเรือใหญ่ของกษัตริย์เปอร์เซีย เมื่อ ๒๔๐๐ กว่าปีมาแล้ว ในการรบครั้งนั้น ลีโอเนดัส ได้ใช้ทหารสปาตาเพียง ๓๐๐ กว่าคน รบอยู่ถึง ๒ วัน ๒ คืน เพื่อจะขับไล่ทหารเปอร์เซีย และลีโอเนดัส และทหารได้พลีชีพในที่รบหมดสิ้นทุกคน พงศาวดารกรีก ได้สดุดีคือวีรกรรมของลีโอเนดัสว่าเป็นแบบฉบับของวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ เพราะได้มีกวีรณาคำก่าพย์สรรเสริญนี้อย่างไพเราะ

อ่าวหัวขาวเป็นอนุสรณ์สถานที่เตือนใจให้ระลึกถึงขุนรอนปลัดชูและทหารกล้าว่า ณ ที่นี้วีรบุรุษผู้นำทหารจำนวนไม่ถึงพันเข้าประจันบานกับอริราชศัตรูเป็นจำนวนหมื่นจนสิ้นแรงและถูกจับเป็นแล้วสูญหายไปอย่างไม่มีวันแหว และ ณ ที่นี้ทหารกล้าชาวเมืองวิเศษไชยชาญกับทหารกรุงศรีอยุธยาที่สู้จนสิ้นลมหายใจทอดร่างลงสู่ น้ำทะเลลึกและตกเป็นเหยื่อของปลาร้ายเพราะกลืนเลือดที่ชะโลมกายระคนปนไปกับคลื่นน้ำเค็มคนแล้วคนเล่า

ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงพระราชนิพนธ์พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ทรงเรียกกองทหารของขุนรอนปลัดชูและกำลังพลชาวเมืองวิเศษไชยชาญกองนี้ว่า กองอาสากรม เพราะได้ทรงเห็นว่าทหารไทยกองนี้อาจสามารถในการสงครามอย่างแท้จริง มิใช่อ่างที่บางท่านกล่าวว่าอ่าวกองอาสา นั้นเพี้ยนมาจากคำว่า

อาทมาต (อา-ทะ-มาต) ซึ่งเป็นคำมอญและเป็นชื่อของกองอาสารามัญหรือกองอาสาญ
 อันมีอยู่ในกองอาสาหกเหล่า ขอพวกเราชาวไทย โปรดระลึกถึงวีรกรรมของขุนรองปลัดชู
 และทหารกล้าที่สร้างเกียรติประวัติไว้ในชาติ จารึกอยู่ในประวัติศาสตร์สงครามอันเกรียงไกร
 ครั้งนี้ช้วนิจนรินทร์ และขออัญเชิญโคลงสยามมานุสติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการป้องกันชาติมากล่าวเป็นอนุสรณ์ดังนี้

ใครรานใครรุกด้าว
 ไทยรบจนสุดใจ
 เสียเนื้อเลือดหลังไหล
 เสียชีพไปเสียสิ้น

แดนไทย
 ชาติดิน
 ยอมสละ ลิ่นแล
 ชื่อก้องเกียรติงาม

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๑

ขุนวิจิตรมาตรา

นางสาวอุทัยศรี ค้อกงกา เรียบเรียง

เมื่อเอ่ยถึง “ขุนวิจิตรมาตรา” หรือ “กาญจนาคพันธุ์” บรรดานักอักษรศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักประพันธ์ นักศึกษา ผู้รักการอ่านย่อมเคยรู้จักและเคยได้ยินชื่อเสียงของอดีตข้าราชการกระทรวงพาณิชย์ผู้ได้ค้นคว้าและแต่งหนังสือเกี่ยวกับอักษรศาสตร์และประวัติศาสตร์ไว้มาก และแพร่หลาย นักศึกษานิยมใช้เป็นหนังสืออ้างอิงในหนังสือวิทยานิพนธ์ และอื่น ๆ ทั้งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหลายยุคหลายสมัย ในฐานะผู้ประพันธ์บทละคร บทเพลง บทภาพยนตร์ บทโทรทัศน์ ๘๐ ปีในชีวิตของขุนวิจิตรมาตราได้สร้างผลงานที่มีคุณค่าไว้มาก ควรแก่การจดจำรำลึก ดังจะขอนำประวัติและผลงานชิ้นสำคัญบางประการมาเสนอ ดังนี้

ขุนวิจิตรมาตรา เดิมชื่อ นายสง่า กาญจนาคพันธุ์ เป็นบุตรขุนसारการ และ นางพัน เกิดเมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๔๔๐ ที่บ้านคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ ตำบลบางลำเจียก อำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี เริ่มการศึกษาชั้นประถมที่โรงเรียนปทุมมหาธาตุ เรียนชั้นมัธยมจนจบชั้นมัธยม ๘ ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ วิชาที่สอบได้เป็นเยี่ยม คือ วิชาภาษาไทย จึงได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการหรือกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น ให้เป็นนักเรียนสอน หรือครูฝึกสอนประจำโรงเรียนสวนกุหลาบ เพื่อที่กระทรวงจะส่งไปเรียนวิชาครูในประเทศอังกฤษ แต่ได้ลาออกเมื่อเป็นนักเรียนสอนที่โรงเรียนสวนกุหลาบได้เพียง ๖ เดือน เนื่องจากไม่สามารถเดินทางไปเรียนต่อที่อังกฤษได้เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑

จากนั้น ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งล่ามภาษาอังกฤษ กรมแผนที่ทหารบก กระทรวงกลาโหม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ต่อมาสอบแข่งขันเข้ารับราชการที่กระทรวงพาณิชย์ได้ จึงได้ขอโอนย้ายจากกรมแผนที่ไปเป็นนายตรวจมาตราชั่งตวงวัด กรมทะเบียนการค้า กระทรวงพาณิชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ และได้รับราชการที่กระทรวงพาณิชย์ตลอดมา จนได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์โท ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นขุนวิจิตรมาตรา ได้รับการเลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่ง เป็นลำดับ จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้ากองมาตราชั่งตวงวัด อยู่ในตำแหน่งนี้ได้ ๔ ปี ก็ได้รับการแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองวิชาการ กรมการสนเทศ และรักษาการหัวหน้ากองตลาด กรมการค้าภายใน และได้กลับไปดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองมาตราชั่งตวงวัด กรมทะเบียนการค้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ จนกระทั่งเกษียณอายุราชการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

ขุนวิจิตรมาตรา เป็นผู้ที่มีนิสัยรักการอ่าน มีความจำดีมาก อ่านหนังสือทุกประเภทมาตั้งแต่เด็กและได้สะสมหนังสือสารคดีต่าง ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศไว้เป็นจำนวนมาก จน

เป็นที่ทราบกันว่ามีห้องสมุดที่มีหนังสือเก่าที่มีค่ามากที่สุดคนหนึ่ง และหนังสือเหล่านี้ ได้ใช้อ้างอิงเป็นหลักในการเขียนหนังสือ และสารคดีต่าง ๆ อิทธิพลของหนังสืออ่านจูงใจให้ชอบค้นคว้าเรื่องต่าง ๆ ที่ได้จากการอ่านให้กว้างขวางยิ่งขึ้น แล้วนำมาเขียนและถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ทราบด้วย

ชีวิตการประพันธ์ของขุนวิจิตรมาตรา เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยมีได้มีความมุ่งมั่นที่จะเป็นนักเขียนหรือนักประพันธ์ เพราะนักประพันธ์ในยุคนั้น ได้เปลี่ยนแนวเขียนจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือ นิทานไทย มาเป็นนวนิยายของฝรั่ง หรือแต่งเรื่องอย่างฝรั่ง ด้วยสำนวนโวหารแบบสมัยใหม่ และมีการเขียนเรื่องหรือบทความเกี่ยวกับการเมืองลงในหนังสือพิมพ์บ้างประปราย แต่ขุนวิจิตรมาตราได้เริ่มต้นการเขียนหนังสือครั้งแรกด้วยการเขียนบทละครร้อง หรือเรื่องอ่านเล่นชนิดที่เรียกว่าเรื่องสั้น ด้วยการแต่งเป็นกลอนให้คณะละครที่มีชื่อในยุคนั้นแสดง ทั้งนี้ เพราะได้ไปรู้จักชอบพอกับเจ้าของคณะละคร และได้รับการขอร้องให้ช่วยแต่งบทให้ ยุคนั้นเป็นยุคละครร้องเฟื่องฟู ด้วยใจรักในกาพย์กลอน และเห็นว่าละครร้องเป็นศิลปะจึงได้แต่งบทละครร้องให้คณะละครนำไปแสดงขึ้น ประมาณ ๒๐ เรื่อง และในจำนวนนั้น ได้มีโอกาสแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทอดพระเนตร ๒-๓ ครั้ง เมื่อการละครซบเซาลง จึงได้หยุดการเขียนบทละคร

ต่อมา ได้รู้จักกับเจ้าของ บรรณธิการ และนักประพันธ์ฝีปากดีของหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่ง ในยุคนั้นมีหนังสือพิมพ์รายวันออกอยู่หลายฉบับ เช่น เดลิเมล์ พิมพ์ไทย จีนโนสยาม วารศัพท์ และอื่น ๆ หนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ได้นำเรื่องพงศาวดารจีน ซึ่งหมดความนิยมไปนานหลายปี จนคนไทยลืมกันหมดแล้วมาลงเป็นครั้งแรก ทำให้คนนิยมอ่านขึ้นใหม่อีก จนหนังสือพิมพ์รายวันอื่น ๆ ทำตามกันหลายฉบับ กลายเป็นยุคของพงศาวดารจีนขึ้นใหม่อีกยุคหนึ่ง เนื่องจากผู้เขียนเรื่องจีนในหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์มีน้อยและมั่งานมาก ขุนวิจิตรมาตราจึงได้รับการชักชวนให้ช่วยเขียนพงศาวดารจีนลงหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ ซึ่งขุนวิจิตรมาตราก็ได้เขียนให้รวม ๓ เรื่อง คือ โทงไช้วเพ็งปัก บูเช็กเทียน และเปากงซุดสี่ ปรากฏว่า เป็นที่นิยมกันมากในยุคนั้น การแต่งบทละครร้องและพงศาวดารจีนในครั้งนั้น ไม่ได้ใช้ชื่อ นามสกุล หรือนามปากกาใด ๆ อย่างที่นิยมกัน จึงไม่มีใครทราบว่าขุนวิจิตรมาตราเป็นผู้แต่ง

หลังจากเขียนบทละครร้องและพงศาวดารจีนแล้ว หลายปีต่อมา ได้แต่งนวนิยายเรื่องยาวเป็นเรื่องแรกและเรื่องเดียว ลงในวารสารไทยเชชม ในปี ๒๔๖๔ ชื่อ “วารุณี” ใช้นามสกุลเป็นนามปากกาครั้งแรกว่า “กาญจนาคพันธุ์”

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตยสภาประกาศเรื่องการแต่งหนังสือเป็นใจความว่า จะทรงพระกรุณาอุดหนุนให้มีผู้พยายาม

แต่งหนังสือไทยให้ดียิ่งขึ้น จะพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์ ปีละ ๓,๐๐๐ บาท ไว้สำหรับพระราชทานรางวัลตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นไป หนังสือนั้นต้องแต่งเอง ถ้าแปลจากต่างประเทศ หนังสือนั้นต้องเป็นวรรณกรรมชั้นสูง หนังสือที่แต่งจะเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองในทางพงศาวดาร โบราณคดี อักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศิลป ฯลฯ ใด ๆ ก็ได้ ต้องเป็นหนังสือเล่มใหญ่อย่างน้อย ๑๕๐ หน้า รางวัลที่ ๑ เป็นเงิน ๒,๐๐๐ บาท รางวัลที่ ๒ เป็นเงิน ๑,๐๐๐ บาท หนังสือนั้นต้องพิมพ์โฆษณา ให้ราชบัณฑิตยสภาเป็นหน้าที่ตรวจพิมพ์โฆษณา ซึ่งเมื่อเห็นสมควรจะได้แก่หนังสือใด ให้กราบบังคมทูล และจะพระราชทานรางวัลต่อไป

การประกาศประกวดการแต่งหนังสือ ที่จะได้รับพระราชทานรางวัลดังกล่าวนี้ แพร่หลายเป็นที่ตื่นเต้นกันในวงการหนังสือและนักประพันธ์ทั่วไป แต่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ไม่มีผู้ใดแต่งได้รับรางวัล ขุนวิจิตรมาตราจึงได้เกิดความคิดแต่งหนังสือเข้าประกวด โดยให้ชื่อว่า “ชาติศาสนาพระมหากษัตริย์” และหนังสือนั้นผู้เขียนแถลงว่า “หนังสือนี้เรียบเรียงขึ้นด้วยความมุ่งหมายที่จะส่งเสริมให้ไทยมีใจจงรักภักดีต่อชาติ เพิ่มพูนความเลื่อมใสในทางศาสนาและภักดีต่อพระมหากษัตริย์ การกล่าวตำนานแห่งชาติ กล่าวประวัติย่อแห่งพุทธศาสนา และสรรเสริญพระเกียรติแห่งพระราชบิดาเป็นวิธีซึ่งผู้แต่งหวังว่าจะยังให้เกิดผลเช่นกล่าวมานั้น” แต่ชื่อเรื่องที่ส่งเข้าประกวดดังกล่าวคณะกรรมการราชบัณฑิตยสภาเห็นว่ายาวไป ขุนวิจิตรมาตราจึงขอใช้ชื่อว่า “หลักไทย”

“หลักไทย” เป็นสารคดีประวัติศาสตร์ที่ขุนวิจิตรมาตราเขียนขึ้น ด้วยการค้นคว้าอย่างกว้างขวางแต่รูปหนังสือที่เขียน ๆ เป็นโครงกว้าง ๆ เล่าเพียงแต่ให้รู้โดยสังเขปว่า ชาติไทยมีความเป็นมาอย่างไร ตั้งแต่สมัยโบราณยุคดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบันมาเป็นลำดับ และในบทว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ได้เขียนไว้ว่า

“...ในภาคหนึ่งได้กล่าวตำนานชนชาติไทย ซึ่งเป็นใหญ่มาแต่สมัยดึกดำบรรพ์ว่า กระจาดกระจายออกไปอยู่ในดินแดนต่าง ๆ และมีไทยสยามเป็นหัวหน้าอยู่ในสมัยปัจจุบัน กับในภาคสองได้กล่าวถึงพระพุทธรูปอันเป็นที่นับถือของชาติไทย และเป็นเครื่องหมายให้ความเจริญแก่ไทยสยามติดต่อกันมาแล้ว

ในภาคนี้จึงกล่าวถึงเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ไทยสยามเจริญและทรงอิสรภาพไว้ได้สืบเนื่องกันไปอีก เหตุที่ทำให้ไทยสยามเจริญและทรงอิสรภาพไว้ได้ก็คือ ประเพณีมีพระมหากษัตริย์ปกครอง พระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้ารวมมนุษย์ชาติไทยตั้งเป็นปึกแผ่นขึ้น ในยุคโบราณประวัติสืบต่อชาติไทยมาจนสมัยปัจจุบันนี้ และเมื่อชาติไทยมาตั้งมั่นลงได้ในแคว้นสุวรรณภูมิแล้ว อิสรภาพของชนชาติไทยได้สลายไปหลายครั้ง แต่มีพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้ากู้ได้เสมอ ในยุคมัธยมประวัติไทยสยามเสียอิสรภาพแก่ขอม พระเจ้าพรหมเป็นหัวหน้ากู้ได้คราวหนึ่ง

และพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ก็ได้คราวหนึ่ง ในยุคปัจจุบันประวัติไทยสยามเสียอิสรภาพแก่พม่า ๒ ครั้ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นหัวหน้าก็ได้คราวหนึ่ง พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้คราวหนึ่ง ส่วนในเวลาปกติพระมหากษัตริย์ได้ทรงยังความมั่นคงให้เป็นไปและความเจริญเกิด เช่น พระเจ้า-ขุนรามคำแหงผู้คิดแบบอักษรหนังสือไทย พระเจ้าอู่ทองผู้สร้างกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรม-ไตรโลกนาถผู้วางแบบการปกครอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชผู้เผยแพร่วัฒนธรรมไทยในการสมาคม กับต่างประเทศเป็นต้น จริงอยู่พระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ก็บกพร่องในส่วนความดี แต่ข้อนี้ก็ เป็นอยู่เฉพาะบางพระองค์ไม่ทั่วไป จะโทษว่าเป็นเพราะประเพณีไม่ดีทำได้ไม่ นอกจากนี้ไทย สยามยังถือมั่นในประเพณีมีพระมหากษัตริย์ ฉะนั้น ถึงหากบางคราวพระเจ้าแผ่นดินบกพร่อง ก็ ไม่ก่อการจลาจลในทางเปลี่ยนประเพณีอันเป็นเหตุให้บ้านเมืองทรุดโทรมยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดิน บกพร่องไม่ดีเสียอีก อนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินไทยสยามทรงถือประเพณีปกครองอย่างพ่อบ้าน คือ เป็นอย่างบิดาปกครองบุตร ไม่ใช่อย่างนายปกครองบ่าว ย่อมรู้สึกพระองค์เหมือนบิดาของไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน ถึงหากบางพระองค์จะยิ่งหรือหย่อนในพระปรีชาสามารถ หรือพระราชจริยาอันดีงาม ก็ตามแต่ทุกพระองค์มีพระทัยจะทำนุบำรุงบ้านเมืองและประชาราษฎร์ เหมือนหนึ่งบิดา ถึงจะ อย่างไร ๆ ก็คงมีกรุณาแก่บุตรเสมอ เพราะฉะนั้น แม้วามีในบางสมัยที่พระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ หย่อนในทางทำความสุขให้แก่บ้านเมือง ก็ยังมีความรักและภักดีระหว่างพระเจ้าแผ่นดินและ ราษฎรเป็นพื้นตลอดมา...”

“หลักไทย” ได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการของราชบัณฑิตยสภา ให้ได้รับพระราช-ทานรางวัลที่ ๒ เป็นเงิน ๑,๐๐๐ บาท ซึ่งขุนวิจิตรมาตราได้รับพระราชทานจากพระหัตถ์ของพระ-บาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ และได้รับประกาศนียบัตรทางวรรณคดี ประกาศ เกียรติคุณจากราชบัณฑิตยสภาอีกด้วย และในการประกวดปีต่อ ๆ มา จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ ไม่ ปรากฏว่ามีผู้ใดได้รับรางวัลอีกเลย หนังสือ “หลักไทย” นี้ ได้ใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบของ นักศึกษาประวัติศาสตร์ และใช้เป็นหนังสืออ้างอิงอยู่เสมอในเวลาต่อมา

ในหน้าที่ราชการ นอกจากงานสำรวจเครื่องชั่งตวงวัด ซึ่งขุนวิจิตรมาตราจะต้องออกเดิน ทางไปตามท้องที่ต่าง ๆ ทัวราชอาณาจักรแล้ว ยังมีงานด้านการประชาสัมพันธ์ ที่จะต้องเขียน คำบรรยายทางวิทยุกระจายเสียง เพื่อให้ประชาชนเข้าใจเรื่องการชั่งตวงวัดแบบเมตริก และพระ-ราชบัญญัติเกี่ยวกับการชั่งตวงวัดที่ออกใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ นอกจากนั้นยังมีหน้าที่ในการทำ สมุดคู่มือ และอบรมเจ้าหน้าที่เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนทราบ สำหรับหนังสือเล่มสำคัญที่เขียนให้ กับกระทรวงพาณิชย์ คือ สารคดีประวัติศาสตร์การค้าของไทยกับต่างประเทศ เรื่อง “ประวัติการค้า ไทย” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ และเรื่อง “ตำนานการวัดตวงชั่ง” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ในหนังสือ “ประวัติการค้าไทย” จะมีการอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารตะวันตก พงศาวดาร

ประเทศใกล้เคียง จดหมายเหตุแห่งชาติ กฎหมายตราสามดวง ตำนานต่าง ๆ ในหนังสือเล่มนี้ ชุนวิจิตรมาตราบรรยายเป็นการให้กำลังใจคนไทยว่า เป็นชาติที่มีความสามารถในการค้าชาติหนึ่ง เช่น “...เราได้ทราบจากกฎหมายเก่า ๆ ในสมัยพระเจ้าอยู่ทงว่า การค้าขายของไทยมีชนิดทุนเดียว มีหุ้นส่วน มีบัญชี มีขายเงินสด เงินเชื่อ มีลูกจ้าง ฯลฯ อย่างสมัยนี้แทบทุกอย่าง สรุปความว่า ไทยมีวัฒนธรรมในการค้ามาแล้วตั้งแต่ดึกดำบรรพ์อย่างพร้อมมูล ไทยไม่ได้ค้าอย่างแลกเปลี่ยน barter อันเป็นวิธีของมนุษย์ที่เพิ่งเริ่มเจริญขึ้นอย่างเดียว ไทยเป็นชาติมีวัฒนธรรมในการค้า โดยมีบทบัญญัติเป็นกฎหมายมาแล้วร่วม ๗๐๐ ปี...”

นอกจากสารคดีที่เขียนให้กับราชการของกระทรวงพาณิชย์แล้ว ชุนวิจิตรมาตรายังได้ทำความดีความชอบให้แก่รัฐบาลในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี ๒๔๗๕ ซึ่งมี พันเอก-พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี ด้วยการแต่งเนื้อร้องเพลงประจำชาติหรือเพลงชาติไทย ซึ่งมี พระเจนดุริยางค์แต่งทำนอง เนื้อร้อง-เพลงชาติที่แต่งได้รับคำชมเชยจากรัฐบาล และให้ถือเป็นเพลงประจำชาติ ใช้บรรเลงมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อมีการเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นประเทศไทยจึงเลิกไป และได้แต่งบทความ บทเพลง และบทภาพยนตร์ เผยแพร่กิจการต่าง ๆ ของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้กรมโฆษณาการหรือกรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน แต่งบทภาพยนตร์ เผยแพร่กิจการทหารให้แก่กระทรวงกลาโหม เช่น เรื่อง “เลือดทหารไทย” และเรื่อง “บ้านไร่เรา” ซึ่งทำให้เกิดเพลงยอดนิยมขึ้นหลายเพลงในยุคนั้น และในปัจจุบันก็ยังไม่ล้าสมัย ยังมีผู้นำมาร้องและเป็นที่ยอมรับของผู้ฟังอยู่

สำหรับเพลงชาติสยามที่ใช้ระหว่างปี ๒๔๗๕-๒๔๙๓ ชุนวิจิตรมาตราได้ประพันธ์เนื้อร้องไว้ ดังนี้

“แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง ไทยเข้าครอง ตั้งประเทศ เขตแดนสง่า สืบเผ่าไทยดึกดำบรรพ์ โบราณลงมา บางสมัย ศัตรู จูโจมตี เข้าสู่เลือดหมายมุ่งผดุงผไท	รวมรักษาสამัคคี ทั่วไทย ไทยพลี ชีวิตร่วม รวมรุกไล่ สยามสมัย โบราณรอด ตลอดมา
---	---

อันดินสยามคือว่าเนื้อของเชื้อไทย เอกราชคือเจดีย์ ที่เราบูชา รักษาชาติ ประเทศ เอกราชจงดี เอาเลือดล้างให้สิ้น แผ่นดินไทย	น้ำรินไหล คือว่าเลือด ของเชื้อข้า เราจะสามัคคี ร่วมมีใจ ใครย่ำยี เราจะไม่ละให้ สถาปนา สยามให้ เกิดไทย ไชโย”
---	--

นอกจากงานราชการดังได้กล่าวมาแล้ว ชุนวิจิตรมาตราได้เขียนหนังสือสารคดีทั้งทางด้านภาษาและประวัติศาสตร์ออกมาอีกมากมาย ทั้งที่พิมพ์เป็นเล่มและไม่ได้พิมพ์เป็นเล่มอีกเป็นจำนวนมาก สำหรับเรื่องที่พิมพ์เป็นเล่ม ได้แก่ สำนักนวนไทย ไวพจน์ ลักษณะและวิวัฒนาการของภาษาไทย ภูมิศาสตร์สุนทรภู่ ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน คอคิดขอเขียน สิ่งที่คิดในเรื่องคำวิ สัมพันธ์ภาพระหว่างไทยและอเมริกัน และอื่นๆ

ส่วนเรื่องที่ไม่ได้พิมพ์เป็นเล่ม ได้แก่การเขียนเรื่องต่างๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองคำบรรยายการสอนนิสิตนักศึกษา นักเรียน คำบรรยายความรู้เรื่องต่างๆ ให้กับส่วนราชการและข้าราชการตลอดจนเรื่องที่ลงในวารสารต่างๆ ในบั้นปลายแห่งชีวิตท่านได้รับเชิญจากสถาบันการศึกษาหลายแห่ง ให้ไปเป็นอาจารย์ผู้สอน เป็นกรรมการต่างๆ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้รับแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรีให้เป็นกรรมการชำระพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

ในด้านการเขียนบทละคร นอกจากการเขียนบทละครร้อย จำนวน ๒๐ เรื่องแล้ว ยังได้เขียนบทละครพูด ละครพูดสลับรำ ละครรำ ออกแสดงในที่ต่างๆ อีกหลายเรื่อง ที่ยังคงจำกันได้คือ เรื่อง “ศรอนงค์” ซึ่งเป็นละครพูดสลับรำหรือละครพูดสลับเพลงไทยสากล แสดงที่ศาลาเฉลิมกรุง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ และต่อมาโรงเรียนบางแห่ง และสถานีโทรทัศน์ช่อง ๔ ได้นำออกแสดงอีกหลายครั้ง

งานเกี่ยวกับภาพยนตร์ นอกจากที่ได้จัดทำให้กับราชการกระทรวงกลาโหม ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว ได้ประพันธ์เรื่อง เขียนบท กำกับการแสดง ภาพยนตร์ตั้งแต่สมัยหนังเงียบในปี ๒๔๗๒ เรื่อง “รบระหว่างรัก” ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมาก ในปี ๒๔๗๔ ได้ทำภาพยนตร์เสียงเรื่องแรกของประเทศไทยให้แก่บริษัทศรีกรุง คือเรื่อง “หลงทาง” ตามด้วยเรื่อง “ปุโสเมเฝ้าทรัพย์” “เพลงหวานใจ” ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างยิ่งทุกเรื่อง

ในด้านการประพันธ์เพลงบางเพลงได้คิดค้นทำนองสากลนำมาผสมผสานกับทำนองและคำร้องไทยเกิดเพลงไทยสากลที่เป็นยอดนิยมในยุคนั้นหลายเพลง ทั้งที่แต่งในละครและในภาพยนตร์ที่แต่งเองแล้ว ยังได้แต่งเพลงเอเซียเกมส์ เพลงประจำกีฬาเอเซียเกมส์ พ.ศ. ๒๕๐๔ เพลงประจำมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำนองเพลง “มอญดูดาว” ใช้ร้องตั้งแต่สมัยมหาวิทยาลัยใช้ชื่อว่ามีมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และเพลงไทยสากลเบ็ดเตล็ดสำหรับร้องในงานต่าง ๆ

ในด้านงานโทรทัศน์ ได้รับเป็นที่ปรึกษาด้านภาษาไทยและศิลปะวัฒนธรรมของฝ่ายจัดรายการ สถานีไทยทีวี ช่อง ๔ และดำเนินงานให้ด้วยตนเอง ในด้านการประพันธ์เรื่องและการเขียนบท ได้จัดทำบทละคร มีทั้งละครพันทาง ละครเพลง ژی๋วไทย หุ่นกระบอก วิพิธทัศนา และ

ดนตรีปี่พาทย์ รายการที่จัดทำส่วนใหญ่ มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยด้าน ดนตรีและนาฏศิลป์

“๘๐ ปีในชีวิตข้าพเจ้า” คือหนังสือเล่มใหญ่เล่มสุดท้าย ที่ขุนวิจิตรมาตราได้เขียนขึ้น ด้วยความทรงจำ เมื่อมีอายุได้ ๘๐ ปี เป็นหนังสือที่บันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของท่าน ตั้งแต่ในวัยเยาว์จนถึงเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๒๑ หนังสือเล่มนี้ได้สำระนำรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ เมื่อ ๘๐ ปีก่อน ตั้งแต่เรื่องเล็กไปจนถึงเรื่องใหญ่ที่สุด และเมื่อก่อนถึงแก่กรรม ๒ ปี ก็ยังคงเขียนหนังสือต่าง ๆ ให้กับผู้ที่ขอมามีได้ขาด สมกับที่ท่านได้เขียนไว้ในประวัติชีวิตของท่านความว่า การอ่านและการเขียนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตท่าน ดำเนินควบคู่ไปกับการรับราชการ เป็นงานอดิเรกที่ทำด้วยใจรัก เพื่อความเพลิดเพลินหลังเวลาราชการ ท่านเล่าไว้ว่า “ใครขอให้ทำอะไรก็ทำให้ ไม่ขอไม่ทำ แต่เมื่อทำแล้วก็พยายามให้ได้ความรู้จริงๆ ในสิ่งนั้น และพยายามทำให้ดีที่สุดที่จะทำได้” ดังนั้น ผลงานของท่านทุกชิ้นจึงประสบผลสำเร็จอย่างดียิ่ง มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ภาษาไทย กวีนิพนธ์ และบทเพลงอันเป็นอมตะ

ขุนวิจิตรมาตราถึงแก่กรรมด้วยโรคตับอักเสบ ที่โรงพยาบาลยาสูบ เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๒๑ ก่อนที่จะมีอายุครบ ๘๓ ปีเต็ม ๕ วัน การสูญเสีย “กาญจนาคพันธุ์” ไป ทำให้เมืองไทยเสียนักเขียน นักแต่งเพลงอาวุโส และผู้เชี่ยวชาญการละเล่นพื้นเมืองไปอย่างที่ทำผู้ทดแทนได้ยาก ผลงานหลายประการ ยังคงเป็นสิ่งที่มีความค่าให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาอีกสืบไป

ออกราชการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๓๑

นางเจริญ พาทย์โกสล

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ขอนำชีวประวัติและผลงานของศิลปินสตรีสำคัญคนหนึ่งของไทยมาเสนอท่าน คือ นางเจริญ พาทย์โกสล เพราะท่านผู้นี้มีบทบาทอย่างสำคัญทั้งในด้านคีตศิลป์และนาฏศิลป์ ตลอดจนได้ใช้ความรู้ของท่านให้เป็นประโยชน์แก่วงการดนตรีและการละครของไทยเป็นอย่างดี ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากพระนิพนธ์ตอนหนึ่งของหม่อมเจ้าหญิงดวงจิตตร จิตรพงศ์ พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเล่าไว้ในเรื่องประวัติของ นางเจริญ พาทย์โกสล ว่า “เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศฯ ยังมีพระชนม์อยู่นั้น หากมีพระธุระสิ่งใดเกี่ยวกับการขับร้องและบทละครเก่า ๆ เช่น เมื่อครั้งทรงตรวจชำระต้นฉบับบทละครดึกดำบรรพ์ เป็นต้น ก็มักเสด็จไปปรึกษาหารือทบทวนความทรงจำกับแม่เจริญ ที่บ้านหลังวัดกัลยาณมิตรเนื่อง ๆ และตรัสชมเชยอยู่เสมอว่า แม่เจริญเป็นผู้มีความจำแม่นยำ สามารถจดจำบทร้องสำเนา และเรื่องต่าง ๆ ทางแผนกนี้ไว้ได้มาก แม้ในภายหลังนี้ เมื่อข้าพเจ้าอยากทราบสิ่งใด ไปสอบถามจากแม่เจริญก็ยังไม่หลงไหล ชี้แจงให้ได้รับความรู้กว้างขวาง ชื่นมิใช่น้อย เมื่อถึงแก่กรรมจึงเสียดายนัก”

นางเจริญ พาทย์โกสล เป็นบุตรคนที่ ๖ ของ นายชื่น และ นางแห รุ่งเจริญ เกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๑๙ ที่บ้านตำบลบางเชือกหนัง อำเภอบางขุนศรี ซึ่งปัจจุบันเป็นเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ฝั่งธนบุรี เมื่อมีอายุ ๑๐ ปี ได้ติดตามหม่อมตลับ ผู้ซึ่งเป็นพี่ลูกของบิดา เข้าไปอยู่ในวังของพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ ผู้บัญชาการกรมพระอัศวราช และกรมมหรสพ ตำบลบ้านหม้อ เขตราชบุรีณะ ฝั่งพระนคร ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า วังบ้านหม้อ เมื่อพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิสิ้นพระชนม์ ในพ.ศ. ๒๔๒๓ วังตกเป็นของเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ (มรว.หลาน กุญชร) ผู้เป็นพระโอรส นางเจริญ พาทย์โกสล ขณะนั้นยังเป็นเด็กไว้ผมจุก ได้ฝึกหัดขับร้องและฟ้อนรำอยู่ที่วังนี้ โดยเป็นศิษย์ของหม่อมเปรมในพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ หม่อมเปรมเป็นครูสอนขับร้องคนสำคัญในวังนี้ ท่านสืบทอดการขับร้องเพลงละครมาจากเจ้าจอมมารดาศิลา ในรัชกาลที่ ๒ นอกจากนี้ นางเจริญ พาทย์โกสล ยังได้เป็นศิษย์ฝึกหัดดนตรีของหลวงเสนาหะดุริยางค์ (ทองดี พงษ์ทองดี) อีกท่านหนึ่งด้วย

ประสบการณ์ในวังบ้านหม้ออันเป็นแหล่งศิลปะวัฒนธรรมทางดนตรีและนาฏศิลป์สืบเนื่องกันมาตั้งแต่ท่านเจ้าของวังองค์แรก คือ พระองค์เจ้าชายกุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ฯ จนถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ นั้น ทำให้นางเจริญ พาทย์โกสล เป็นศิลปินคนสำคัญอย่างยิ่งคน

หนึ่งในเวลาต่อมา กล่าวคือ ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชฯ และทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการ กรมยุทธนาธิการ มีพระดำริรวบรวมทหารบกและทหารเรือที่มีความรู้ทางศิลปดนตรีมาจัดตั้งเป็นวงดุริยางค์ทหารขึ้น และได้ทรงมอบให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งขณะนั้นทรงเป็นข้าหลวงใหญ่อยู่ในกรมยุทธนาธิการ เป็นผู้อำนวยการฝึกซ้อมเล่นแบบคอนเสิร์ตของฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงขอความร่วมมือจากเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ โดยให้คัดเลือกส่งนักร้องหญิงมาร้องสมทบร่วมวงกับทหาร เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์คัดส่งมาถวาย ๑๘ คน สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงคัดเลือกขึ้นเป็นต้นเสียง ๓ คน โดยมี นางเจริญ พาทยโกศล ด้วยคนหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นยังเป็นเด็กไว้ผมจุกมีอายุเพียง ๑๒ ปีเท่านั้น นักร้องต้นเสียง ๓ คนนี้มีเสียงไพเราะสมพระประสงค์ พระองค์ทรงสั่งสอนตีเตียนและแก้ไขจนเป็นที่พึงพอใจพอพระทัย ต่อมากอนเสิร์ตของวงดุริยางค์ทหารก็ได้บรรเลงถวายหน้าที่นั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่หน้าศาลาว่าการกรมยุทธนาธิการ หรือศาลาว่าการกระทรวงกลาโหมปัจจุบัน ในการเลี้ยงงานเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๑ ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่จัดการบรรเลงดนตรีไทยแบบคอนเสิร์ต ผลของการจัดการบรรเลงดนตรีไทยแบบคอนเสิร์ตครั้งนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา เสร็จงานแล้ว หม่อมเพ็ญ ในพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดรุรงค์ฤทธิ และหม่อมสุด ผู้เป็นน้องของหม่อมเพ็ญ และเป็นมารดาของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้มีเมตตาจัดทำพิธีโกนจุกให้ที่วังบ้านหม้อ ชื่อเสียงของ นางเจริญ พาทยโกศล ก็เริ่มเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายสมใจครูบาอาจารย์ที่ได้คาดหวังไว้ และเป็นนักร้องประจำวงของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ซึ่งจะขาดเสียมิได้ ดังจะเห็นได้จากที่หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ทรงเล่าไว้อีกตอนหนึ่งว่า “แม่เจริญยังได้เป็นต้นเสียงไปขับร้องในงานใหญ่ ๆ ในสมัยนั้น เป็นต้นว่า งานขึ้นตำแหน่ง วันประสูติ และงานสมโภชเจ้านายรับพระสุพรรณบัตร และการเสด็จกลับจากยุโรป รวมทั้งงานต้อนรับแขกเมืองอื่น ๆ ด้วยทุกครั้ง”

งานต้อนรับแขกเมืองสำคัญ ๆ ที่ นางเจริญ พาทยโกศล ต้องเข้าเป็นต้นเสียงขับร้องในสมัยนั้นก็คืองานต้อนรับซาร์วิชแห่งรัสเซีย ที่พระราชวังบางปะอิน พ.ศ. ๒๔๓๓ งานต้อนรับเจ้าฝรั่งเคานต์ ออฟ ตูริน แห่งอิตาลี ที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และที่ตำบลหนองบัว พ.ศ. ๒๔๔๑ งานต้อนรับ ม.ดูแมร์ ผู้สำเร็จราชการอินโดจีน และงานต้อนรับเจ้าเฮนรีแห่งปรัสเซีย ซึ่งทั้งสองงานนี้จัดขึ้นที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ งานที่จัดขึ้นต้อนรับแขกเมืองสำคัญในรัชกาลที่ ๕ ดังกล่าวมานั้น มีเกียรติประวัติเกิดแก่วงการเพลงไทย และนางเจริญ พาทยโกศล ที่ได้รับการบันทึกไว้ก็คือ งานต้อนรับเคานต์ ออฟ ตูริน แห่งอิตาลี ด้วยมีกระแสพระราชดำรัสสั่งให้เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ จัดคอนเสิร์ตบรรเลงเพลงไทยต้อนรับ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ทูลขอให้

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงช่วยอำนวยความสะดวก ซึ่งพระองค์ท่านทรงรับทั้ง การนิพนธ์เพลงขับเรื่องรามเกียรติ์ชุดนางลอยขึ้นฝึกซ้อม และทรงเลือกนักร้องนักดนตรีของ กรมมหรสพสมทบกับของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ร่วมกันบรรเลงที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ครั้งนี้ก็นับว่าเป็นครั้งแรกของการจัดให้มีการบรรเลงเพลงไทยเป็นเรื่องเดียวติดต่อกันโดยตลอด เมื่อการบรรเลงสิ้นสุดลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำเคานต์ ออฟ ตูริน เสด็จมายังวงดนตรี แล้วพระราชทานพระหัตถ์ให้นางเจริญ พาทย์โกสัล จับ พร้อมทั้งมีพระราชดำรัสชมเชยว่า ร้องได้ไพเราะมาก เคานต์ ออฟ ตูริน ก็ประทานพระหัตถ์ให้จับแล้วทรงชมเชยเช่นเดียวกัน

ในด้านวิชานาฏศิลป์ นางเจริญ พาทย์โกสัล ได้ฝึกหัดกับหม่อมเลื่อน หม่อมของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ในสมัยที่ตนยังเป็นเด็กอยู่ แต่ไม่สู้จะมีใจรัก อีกอย่างหนึ่งก็คือ เลียมตัวว่าเป็นคนไม่สวย จึงไม่ค่อยสมัครใจออกเล่นเป็นตัวละคร แต่ถึงคราวจำเป็นที่จะต้องออกเล่น ก็เล่นได้สมบทบาท ดังเช่น ครั้งหนึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตรัสสั่งให้เล่นเป็นตัวพระลักษมีในเรื่องกรุงพานชมทวีป และเป็นตัวนางประทุมในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ก็เล่นได้ดี ทั้งนี้คงเป็นเพราะสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นั้น ทรงมีวิธีเลือกตัวละครเป็นหลักใหญ่ ๓ ประการ คือ การเล่นได้ถึงบทบาท ร่างาม และเสียงไพเราะ เป็นเกณฑ์ เรื่องความสวย ความงามนั้นตบแต่งได้ จะให้สวยอย่างไรก็ได้ไม่ยาก เรื่องกรุงพานชมทวีปทรงเลือก นางเจริญ พาทย์โกสัล เป็นตัวพระลักษมี เพราะไม่มีบทบาทในทางรำเลย เป็นแต่นั่งปัดแล้เฉยๆ แต่ทรงประสงค์จะเอาดีให้ทราบว่า จะหาใครร้องเพลงเทพบรรทมได้ไพเราะเท่านางเจริญ พาทย์โกสัล ไม่มีหรือที่ทรงเลือก นางเจริญ พาทย์โกสัล เล่นเป็นตัวนางประทุม ก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ มีบทบาทน้อยไม่สำคัญ แต่มีการร้องเพลงครวญ ซึ่งเพลงนั้นนางเจริญ พาทย์โกสัล ร้องได้ไพเราะจับใจเป็นอย่างยิ่ง ส่วนในด้านที่อาจกล่าวได้ว่า นางเจริญ พาทย์โกสัล ได้ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่ วงการดนตรีและการละครไทยเป็นอย่างยิ่งนั้น ก็ในช่วงระยะเวลาที่ได้ออกจากวังบ้านหม้อมาร่วมชีวิตกับท่านจางวางทั่ว พาทย์โกสัล ศิลปินไทยผู้มีฝีมือยอดเยี่ยมผู้หนึ่ง ซึ่งมีความสามารถรอบรู้ และชำนาญ ทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล ได้กล่าวสรรเสริญนางเจริญ พาทย์โกสัล ไว้ในเรื่องชีวประวัติและผลงานของ จางวางทั่ว พาทย์โกสัล ตอนหนึ่งว่า “ความรู้ในเรื่องเพลงของ คุณแม่เจริญนั้น นับว่าเป็นผลสำคัญต่อวงดนตรีของท่านครุจางวางทั่วมากมาย เกินกว่าจะประมาณได้ เพราะท่านได้มาปลูกฝังแบบฉบับการขับร้องเพลงทุกประเภทไว้กับคณะ พาทย์โกสัลมาจนทุกวันนี้”

และอีกตอนหนึ่งในเรื่องชีวประวัติและผลงานของจางวางทั่ว พาทย์โกสัล นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล ได้กล่าวถึงความสำคัญของบ้านหลังวัดกัลยาณมิตร ฝั่งธนบุรี อันเป็นบ้านของจางวางทั่ว พาทย์โกสัล ว่า

“บ้านท่านครูจางวางท่านนั้นได้ชื่อว่า ยอดเยี่ยมในเพลงขับร้อง เพราะมีนายแม่เจริญเป็นหลักอยู่คนร้องก็มีมาก และทำเพลงเถามาก่อนวังบูรพาภิรมย์ อาจารย์คุณหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ก็เคยปรารภอยู่เสมอๆ ว่า แม่ตัวท่านจะแต่งเพลงได้รวดเร็วและแต่งได้มาก แต่ก็ไม่มีบุญเท่าท่านครูจางวางซึ่งมีคนร้องเพลงดี ๆ อยู่ด้วย คือ นายแม่เจริญ และศิษย์ทั้งหลายของท่านที่จะช่วยส่งให้เพลงไพเราะขึ้นด้วยการขับร้อง แม่เจ้าคุณเสนาหะดุริยางค์เองซึ่งเป็นผู้พัฒนาการขับร้องเพลงไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๖-๗ ให้มีเทคนิคละเอียดละม้ายขึ้นกว่าทางของโบราณ ก็ยังไปมหาสู่วรรณเพลงหรือไต่ถามเรื่องเพลงขับร้องกับนายแม่เจริญอยู่บ่อยๆ บางครั้งถึงมานอนค้างที่เรือนเครื่องดนตรีเป็นเวลาหลาย ๆ วัน”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ นางเจริญ พาทย์โกสัล นอกจากจะใช้ความรู้ความสามารถให้แก่ครอบครัวดังได้กล่าวแล้ว ยังได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่เจ้านายที่ทรงสนพระทัยในเรื่องดนตรีไทย และแก่ส่วนราชการอื่นอีกด้วย ดังเช่นที่หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ทรงกล่าวไว้ในตอนท้ายพระนิพนธ์ประวัติ นางเจริญ พาทย์โกสัล ว่า

“แม่เจริญได้ออกจากวังบ้านหม้อ มาอยู่ที่บ้านหลังวัดกัลยาณมิตร จังหวัดธนบุรี ได้ถวายตัวเป็นข้าของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นนักร้องและครูฝึกหัดขับร้องประจำอยู่ในวงปีพาทย์ ว่างบางขุนพรหม ได้ขับร้องสนองพระเดชพระคุณในงานต่างๆ เสมอมา และยังได้เป็นครูสอนขับร้องประจำวงแตงวงทหารบกและทหารเรืออีกด้วย เคยเป็นกรรมการแผนกบันเทิง มีหน้าที่ตัดสินการแข่งขันแสดงละครและการขับร้องของหน่วยอนุสมาชิก ในงานกาชาดเป็นประจำมาหลายปี นอกจากนั้นยังได้เป็นครูสอนขับร้องให้แก่ศิษย์ทั้งชายและหญิงที่บ้านอีกเป็นอันมาก

แม่เจริญมีความรู้ทางหนังสือเพียงพออ่านออกเขียนได้ โดยอาศัยความพยายามของตัวเอง เช่นสตรีที่ใฝ่รู้ทั้งหลายในสมัยนั้น แต่ด้วยเหตุที่จำเป็นจะต้องท่องเที่ยวอันเป็นบทร้องอยู่เนืองนิจ จึงทำให้มีความรู้ในทางกวีนิพนธ์ได้ดีพอใช้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงพระนิพนธ์เพลงขึ้นใหม่ ก็มักจะประทานมาให้แม่เจริญช่วยสืบหาบทกลอนเก่า ๆ ที่ไพเราะเหมาะสมกับเพลง ถวายสนองพระเดชพระคุณ และเมื่อเลือกถวายขึ้นไปมักพอพระทัยโปรดให้ใช้เป็นบทร้องประจำเพลงนั้น แล้วโปรดให้ฝึกหัดขับร้องเป็นเพลงสำหรับให้วงปีพาทย์ประจำวงใช้บรรเลงสืบไป ในบางโอกาสแม่เจริญยังเคยแต่งกลอนขึ้นเอง เพื่อขับร้องในงานที่สำคัญแก่จิตใจ และจนชราอายุได้ ๗๒ ปี แม่เจริญยังสามารถร้องได้ โดยได้ขับร้องเพลงสีนวนในงานทำบุญอายุครบ ๗๐ ปี ของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ล.วราห์ กุญชร) ที่วังบ้านหม้อ เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นครั้งสุดท้าย”

นางเจริญ พาทยโกศล เริ่มต้นการฝึกหัดขับร้องเพลงที่วังบ้านหม้อเป็นครั้งแรก และ
ร้องเพลงสุดท้ายที่วังบ้านหม้อ และต่อมาอีก ๖ ปี ก็ถึงแก่กรรมอย่างสงบด้วยโรคชรา เมื่อ
วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ สิริรวมอายุ ๗๕ ปี

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๓๑

พิมพ์ที่ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด

๘๕-๙๕ ถนนมทานคร กทม. ๑๐๕๐๐ โทร. ๒๓๖-๐๐๕๘ นายชลชาย จิวัจจรานกุล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

